

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės katedra**

Dieninio skyriaus V kurso
Baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės
Robertos Salnikaitės

MAGISTRO DARBAS

Prekyba žmonėmis: baudžiamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai

Trafficking in human beings: legal and criminological aspects

Darbo vadovė: doc. dr. Anna Drakšienė

Darbo recenzentas: lekt. dr. Andžej Čaikovski

Vilnius 2009

TURINYS

IŽANGA.....	3
1. TARPTAUTINIAI IR EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS AKTAI, APSPRENDŽIANTYS PREKYBOS ŽMONĖMIS BAUDŽIAMUMĄ.....	6
1.1. Jungtinių Tautų ir Tarptautinės darbo organizacijos dokumentai, reglamentuojantys prekybą žmonėmis.....	6
1.2. Europos Sąjungos institucijų dokumentai, reglamentuojantys prekybą žmonėmis.....	14
1.3. Prekyba žmonėmis užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose.....	22
2. PREKYBA ŽMONĖMIS KAIP NUSIKALSTAMA VEIKA PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMĄJĮ KODEKSĄ.....	26
2.1. Prekybos žmonėmis samprata.....	26
2.2. Prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties analizė.....	29
2.3. Prekybos žmonėmis rūšys.....	35
3. PREKYBOS ŽMONĖMIS KRIMINOLOGINIAI ASPEKTAI.....	46
3.1. Nusikaltimo paplitimas ir jo pasireiškimo priežastys.....	46
3.2. Nusikaltimo subjekto (kaltininko) charakteristika.....	49
3.3. Aukos (nukentėjusiojo) charakteristika.....	53
4. PREKYBOS ŽMONĖMIS PREVENCIJOS ASPEKTAI.....	57
5. VISUOMENĖS INFORMAVIMAS ŽINIASKLAIDOJE KAIP PREKYBOS ŽMONĖMIS PREVENCIJOS PRIEMONĖ.....	64
IŠVADOS.....	69
SANTRAUKA.....	71
SUMMARY.....	72
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	73
PRIEDAS NR. 1.....	83
PRIEDAS NR. 2.....	84
PRIEDAS NR. 3.....	85
PRIEDAS NR. 4.....	86
PRIEDAS NR. 5.....	87
PRIEDAS NR. 6.....	88
PRIEDAS NR. 7.....	89

IŽANGA

Prekyba žmonėmis – tai XXI amžiaus vergija. Šiuo metu tai visam pasauliui būdingas reiškinys, vykstantis tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu.¹ Priverstinis suaugusiųjų ir vaikų darbas, prekyba moterimis dėl seksualinių paslaugų, seksualinis vaikų turizmas, vaikų pavertimas kareiviais yra laikomi šiuolaikinėmis vergovės formomis. Žmogus čia laikomas preke, kurią galima pirkti ir parduoti, priversti už skatikus arba nemokamai dirbti dažniausiai seksualinėje industrijoje, taip pat žemės ūkyje ir registruotose arba nelegaliose pramonės įmonėse.

Prekyba žmonėmis darbo objektu pasirinkta dėl savo daugialypiškumo, kuomet viena nusikalstama veika pažeidžiama dauguma teisių gėrių. Šio nusikaltimo problemos *aktualumas* siejamas su pagrindinių žmogaus teisių, tokių kaip teisės į gyvybę, sveikatą, laisvę (seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą), saugumą, garbę ir orumą, kankinimo draudimą pažeidimu. Vargu, ar besurastume kitą tokio pobūdžio nusikalstamą veiką, kuri vienu metu pretenduotų pažeisti daugybę tokių svarbių žmogaus teisių. Nepaisant tarptautinių pastangų kovoti su prekyba žmonėmis, šimtai tūkstančių moterų ir vaikų visame pasaulyje kasdien parduodami seksualiniam išnaudojimui, verčiami dirbti ar tampa nelegaliais organų donorais.

Nagrinėjamas nusikaltimas, apimdamas įvairias sferas, laikomas vienu iš latentiškesniausių. Prekybos žmonėmis nepastebimumas didėja dėl įvairių priežasčių: viena vertus, šio nusikaltimo „taikiniai“ nėra tik viena, lengvai identifikuojama etninė, geografinė ar rasinė grupė, kaip kad juodaodžių vergų prekybos atveju. Šiuolaikinės prekybos žmonėmis aukomis gali tapti bet kurios šalies gyventojas. Antra vertus, žmogaus pavergimui ne visada naudojama grubi ir lengvai identifikuojama jėga, o imamas subtilerius būdus², leidžiančių klaidingai manyti, jog pats asmuo sutiko su vergovės sąlygomis.

Didėjantis susirūpinimas prekyba žmonėmis XX a. pradžioje paskatino tarptautines ir nevyriausybinės organizacijas imtis veiksmų, malšinant šią dar senovėje atsiradusią problemą. Dėl tos priežasties buvo priimta nemažai tarptautinių konvencijų ir kitų teisės aktų, skirtų kovoti su žmonių išnaudojimu prostitucijai, priverstine santuoka, pardavimu už skolas, priverstiniu darbu, vergija, prekyba vaikais. Lietuvoje apie nagrinėjamą reiškinį pradėta kalbėti tik prieš dešimtmetį,

¹ Manoma, kad pasaulyje kasmet parduodama apie 1, 2 mln. žmonių. Žr. *Su prekyba žmonėmis ir vaikų išnaudojimu ES kovos atkakliau*. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.esnaujienos.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=750:su-prekyba-monmis-ir-vaik-inaudojimu-es-kovos-atakakliau&catid=81:mogaus-teisi-apsauga-ir-teisingumas&Itemid=97>.

² Prekybos žmonėmis nusikaltimo padarymo būdai plačiau nagrinėjami darbo 2.2 poskyryje.

kriminalizavus prekybą žmonėmis mūsų valstybės baudžiamajame kodekse (toliau – Lietuvos BK). Temos *naujumas* nulemtas siauru prekybos žmonėmis fenomeno suvokimu visuomenėje ir tapatinimu dažniausiai tik su prostitucija bei teisėsaugos institucijų pareigūnų informatyvumo ir kompetencijos stoka, kovojant su šiuo reiškiniu.

Šio darbo *tikslas* – apžvelgti ir išanalizuoti prekybos žmonėmis kaip nusikalstamos veikos reglamentavimą ir įtvirtinimą tarptautiniuose teisės aktuose ir Europos Sąjungos (toliau – ES) institucijų priimtuose dokumentuose bei nacionalinėje baudžiamojoje teisėje. Taip pat šiuo darbu siekiama nustatyti, ar visuomenės informavimas apie prekybos žmonėmis reiškinių yra pakankamas ir atspindintis realią nusikalstamumo situaciją, ar žiniasklaida gali efektyviai prisidėti prie šio reiškinių prevencijos.

Siekiant minėtų tikslų, darbe bus sprendžiami tokie *uždaviniai*: 1) supažindinti su prekybos žmonėmis apibrėžimo kitimu tarptautinėje ir ES teisėje; 2) atskleisti pagrindines kovos su nagrinėjamu nusikaltimu priemones ir būdus, kaip jie apibrėžti tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose; 3) nurodyti valstybių pasirengimą kuo efektyviau užkirsti kelią žmonių prekybos plitimui ir mažinimui bei nukentėjusiųjų rehabilitacijos gerinimui, įgyvendinant paminėtinius teisės aktus; 4) aptarti prekybos žmonėmis normos kitimą Lietuvos Respublikos BK; 5) išnagrinėti prekybos žmonėmis veikos padarymo būdus ir priemones; 6) apibūdinti nukentėjusiojo ir kaltininko asmenybes ir jų tarpusavio interakciją; 7) aptarti šio nusikaltimo prevencijos aspektus; 8) atlikti visuomenės informavimo žiniasklaidoje kaip prekybos žmonėmis prevencijos priemonės tyrimą.

Tyrimo metodai. Tiriamojo objekto pažinimui ir darbo tikslų pasiekimui darbe naudojama teorinių ir empirinių metodų samplaika: taikomas *istorinis* metodas, nagrinėjant normų, numatančių baudžiamąją atsakomybę už prekybą žmonėmis raidą, *lyginamasis* metodas, analizuojant tarptautiniuose, ES ir nacionaliniuose dokumentuose įtvirtintų normų, reglamentuojančių prekybą žmonėmis panašumus ir skirtumus, *sisteminis* metodas, nustatant prekybos žmonėmis vietą nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų žmogaus laisvei sistemoje, *sociologinis* metodas, statistinių duomenų bei tyrimų pagalba, apžvelgiant nagrinėjamo nusikaltimo pasireiškimą visuomenėje, *loginis* metodas, analizuojant prekybos žmonėmis normas ir atliktus kriminologinius tyrimus bei pateikiant išvadas ir pasiūlymus, *lingvistinis* metodas, aiškinantis apibrėžimų reikšmes, *statistinis* metodas, pateikiant kriminalinės statistikos duomenis. Darbas pasižymi *originalumu* dėl atlikto tyrimo – neoficialių dokumentų analizės. Tyrimo objektais pasirinkti savaitraščiai, skirti neapibrėžtam asmenų ratui ir mėnesiniai žurnalai, orientuoti į moteriškąją publiką. Besidomint ir nagrinėjant su šia tema susijusius darbus, nerastas nei vienas panašaus pobūdžio tyrimas.

Atsižvelgiant į darbo prieduose pateikiamus atlikto tyrimo rezultatus, formuojamos išvados ir teikiami pasiūlymai.

Šiame darbe svarbiausi *šaltiniai* – tarptautiniai (Jungtinių Tautų Organizacijos, Tarptautinės darbo organizacijos), regioniniai (ES, Europos Tarybos), užsienio šalių (Danijos, Vokietijos, Nyderlandų ir Lenkijos baudžiamieji įstatymai) ir nacionaliniai (Lietuvos Respublikos Konstitucija, baudžiamasis kodeksas, įstatymai, poįstatyminiai aktai) teisės aktai, apibrėžiantys prekybos žmonėmis (prekybos vaikais) ir su ja susijusių reiškinių (darbo santykiai, prostitucija, seksualinis išnaudojimas ir pan.) sampratą ir baudžiamumą. Internetine prieiga darbe naudotasi siekiant išanalizuoti kuo originalesnius ir Lietuvoje nepublikuotus tarptautinius dokumentus. Rašant darbą, vadovautasi oficialia statistika, Lietuvos teismų praktika, žiniasklaidos straipsniais bei Lietuvos (O. Fedosiuko, I. Bazylevo, D. Bolzano, A. Drakšienės, D. Mickevičiaus, E. Karmazo, A. Sipavičienės, R. Erentaitės, R. Žekonio ir kt.) ir užsienio (D. Freilich, M. O’Connor, G. Healy) autorių, rašiusių nagrinėjama tema, darbais.

1. TARPTAUTINIAI IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS AKTAI, APSPRENDŽIANTYS PREKYBOS ŽMONĖMIS BAUDŽIAMUMĄ

1.1. Jungtinių Tautų ir Tarptautinės darbo organizacijos dokumentai, reglamentuojantys prekybą žmonėmis

Pasaulis į prekybos žmonėmis problemą pradėjo žvelgti jau XIX amžiaus pabaigoje. Londone 1899 m. įvyko tarptautinė konferencija dėl kovos su prekyba moterimis seksualiniais tikslais, kurios metu dalyviai kreipėsi į visas valstybes, siūlydami sudaryti daugiašalius susitarimus, įkurti atitinkamus nacionalinius komitetus. Tai buvo tarsi pagrindas tolimesnei kovai su šiuo nusikaltimu. Nuo vykusios konferencijos iki šių dienų susikaupė didžiulis rinkinys tarptautinių susitarimų, direktyvų, protokolų ir politinių pareiškimų, žmogaus teisių konvencijų, kuriomis galima remtis kaip įrodymais, reikalaujant, kad vyriausybės imtų veikti, apsaugant piliečius nuo prekybos žmonėmis ir seksualinio išnaudojimo padarinių. Kiekviena valstybė, laisvu apsisprendimu prisijungdama ir ratifikuodama tarptautines sutartis, prisiima tam tikrus įsipareigojimus, kadangi tų sutarčių pagrindu teisės normos ir papročiai tampa visuotinai pripažįstami ir privalomi.

Ryškėjant ir augant šio pobūdžio nusikalstamumui, valstybės ir tarptautinės organizacijos nuo XX a. pradžios įtvirtino žmonių prekybą kaip uždraustą veiką. Tarptautinius dokumentus, reikšmingus kovojant su prekybos žmonėmis kaip nusikaltimo paplitimu, sąlygiškai būtų galima suskirstyti į ankstesnius ir vėlesnius. Ankstesniomis laikomos sutartys³, priimtose iki Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) įkūrimo, ir turėjusios įtakos tolimesnei kovai su nagrinėjamu reiškiniu: 1904 m. gegužės 18 d. Tarptautinė sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis, papildyta JTO Generalinės asamblėjos patvirtintu 1948 m. gruodžio 3 d. protokolu; 1910 m. gegužės 18 d. Tarptautinė sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis, papildyta JTO Generalinės asamblėjos patvirtintu 1948 m. gruodžio 3 d. protokolu; 1921 m. rugsėjo 30 d. Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais, su pakeitimais, nustatytais JTO Generalinės asamblėjos patvirtintu 1947 m. spalio 20 d. protokolu; 1933 m. spalio 11 d. Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba pilnametėmis moterimis su pakeitimais, nustatytais pastarajame protokole.

³ Lietuvos Respublika nėra šių tarptautinių sutarčių dalyvė. Žr. MICKEVIČIUS, D. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintų prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo arba pardavimo sudėčių atitikties Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims ir ES teisei aspektai. *Teisė*, 2005, Nr. 54, p. 122. ISSN 1392-1274.

Pirmosios tarptautinės sutartys dėl kovos su baltosiomis vergėmis įtvirtino nubaudimą už moterų ir nepilnamečių mergaičių išnaudojimą „amoraliais tikslais“⁴ kitų asmenų aistrai tenkinti. Asmenys buvo baudžiami už „baltųjų vergių“ pirkimą, priviliojimą ar patraukimą, nepriklausomai nuo jų sutikimo dėl tokių veiksmų. 1904 m. Tarptautinės sutarties 2 str. įtvirtinta kvalifikuota šios nusikalstamos veikos sudėtis, kuomet prieš tai minėti veiksmai atliekami sukčiaujant, panaudojant smurtą, grasinimus, prievartą ar piktnaudžiaujant valdžia, tačiau apie griežtesnės baudmės taikymą, padarius tokias veikas, neužsimenama. Sutartys taip pat numato, kad kaltininkas turi būti nubaustas nepaisant to, ar baustini veiksmai atlikti toje pačioje ar skirtingose valstybėse. Nepilnametėmis pagal 1910 m. Tarptautinę sutartį laikomos merginos iki 20 m. Laisvės atėmimo baudmės taikymą už moterų prekybą seksualinio išnaudojimo tikslais sutartys siejo su nukentėjusiosios amžiumi ir kitomis sunkinančiomis aplinkybėmis. Analizuojami dokumentai įpareigojo susitariančias šalis įtraukti moterų išnaudojimą amoraliais tikslais į nusikaltimų, kuriems taikoma ekstradicija, sąrašą.⁵

Tarptautinės sutartis papildantis JTO Generalinės asamblėjos 1948 m. gruodžio 3 d. protokolas numatė pareigą kiekvienai susitariančiai valstybei įkurti instituciją, kuriai pavedama koordinuoti visą informaciją, susijusią su moterų ir mergaičių sąvadavimu. Užkertant kelią tokio nusikaltimo plitimui, protokolą pasirašiusios valstybės privalėjo sugriežtinti asmenų stebėjimą ir priežiūrą geležinkelio stotyse, keleivių įlaipinimo uostuose ir kitose žmonių išvykimo/ atvykimo vietose. Atvykus asmenims, įtartinais atrodantiems ir galimai esantiems moterų išnaudojimo amoraliais tikslais užsakovais, bendrininkais ar aukomis, apie juos nedelsiant turėjo būti pranešta atitinkamoms valdžios institucijoms ar šalies diplomatiniams, konsuliniais atstovams. Protokolas taip pat numatė pareigą valstybėms solidariai padengti aukos, neturinčios lėšų grįžti į tėvynę iš valstybės, į kurią ji buvo atgabenta kaip prekė, grįžimo į kilmės šalį išlaidas. Tinkamam protokolo įgyvendinimui, valstybėms numatyta vykdyti biurų ir agentūrų, užsiimančių darbo paieška moterims, priežiūrą.⁶

1921 m. rugsėjo 30 d. Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais iš esmės atkartojė prieš tai minėtas tarptautines sutartis, įtvirtindama keletą naujų aspektų. Pirmiausia,

⁴ Versta autorės pagal anglišką atitikmenį „*for immoral purposes*“. Žr. 1948 m. gruodžio 3 d. JTO protokolas, papildantis 1904 m. gegužės 18 d. ir 1910 m. gegužės 18 d. Tarptautines sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1949/19.html> >.

⁵ 1948 m. gruodžio 3 d. JTO protokolas, papildantis 1904 m. gegužės 18 d. ir 1910 m. gegužės 18 d. Tarptautines sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1949/19.html> >.

⁶ Ibid.

šioje konvencijoje pirmą kartą pavartojama prekybos žmonėmis sąvoka (ang. *the traffic*), kuri numato, jog išnaudojimo aukomis gali būti abiejų lyčių vaikai. Toks įtvirtinimas leidžia išvengti nediskriminavimo ir griežtesnio nubaudo galimybę. Ši konvencija ne tik numatė bendrai vaikų išnaudojimo baudimą, bet ir padidino asmens, laikomo nepilnamečiu, amžiaus ribą iki 21 m. Kita naujovė, numatyta šioje konvencijoje, yra ta, kad šalys įpareigojamos teikti moterims ir vaikams apsaugą, atvykstant/ išvykstant emigrantų laivais ir kelionės metu, bei rengti „įspėjamąsias parodas“ geležinkelio stotyse ir uostuose apie prekybos žmonėmis pavojų, informuojant kokiose vietose nukentėjusieji galėtų gauti tinkamą būstą ar paramą.⁷

Nagrinėdamas 1933 m. spalio 11 d. Tarptautinės konvencijos dėl kovos su prekyba pilnametėmis moterimis nuostatas, O. Fedosiukas teigė, kad šis teisės aktas nagrinėjamą reiškinį apibūdino kaip amoraliais tikslais moterų teikimą, suviliojimą ar įtraukimą kitų asmenų aistrai tenkinti kitoje šalyje, net jei tai daroma jų sutikimu. Konvencijoje pateiktas apibrėžimas išsiskiria tuom, kad faktiškai panaikino skirtumus tarp prekybos moterimis ir pelnymosi iš jų prostitucijos. Šiame dokumente prekybos žmonėmis samprata buvo identifikuota tik kaip prostitucijos eksportas ir neapimdavo moterų išnaudojimo šalies teritorijos ribose.⁸

Ankstesniems tarptautiniams dokumentams įtvirtinus pradines prekybą žmonėmis apibūdinančias sąvokas ir numačius baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas, kuriomis kėsiamasi į asmens laisvę, jį parduodant vergijai ar seksualinio išnaudojimo tikslais, būtina apžvelgti ir vėlesnius (po JTO įkūrimo priimtus) tarptautinius teisės aktus, įtvirtinančius griežtesnę atsakomybę bei išplečiančius baudžiamų veiksmų ratą. Pirmiausiai paminėtina 1949 m. JTO Konvencija dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų išnaudojimu prostitucijos tikslams (toliau – Konvencija), numatanti, jog „prostitucija ir prekyba žmonėmis prostitucijos tikslams yra nesuderinama su žmogaus orumu ir gresia asmens, jo šeimos ir visuomenės gerovei“.⁹ Atsižvelgiant į Konvenciją, „tarptautinio pobūdžio kriminaliniais nusikaltimais buvo pripažinti: sąvadaavimas, viešnamių laikymas arba jų valdymas, dalyvavimas finansuojant viešnamius, patalpų nuoma ar išnuomojimas prostitucijos tikslams, dalyvavimas rengiantis šiai veiklai ir kt“.¹⁰ Sąvadautojai, viešnamių savininkai bei jų bendrininkai yra laikomi nusikaltėliais ir prisidedančiais prie baustinių

⁷ 1921 m. rugsėjo 30 d. Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/T/E/human_rights/Trafficking/3_Documents/International_legal_instruments/UNTS_Sup_trafficking.asp#TopOfPage>.

⁸ FEDOSIUK, O. Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*, 2005, Nr. 54, p. 72. ISSN 1392-1274.

⁹ 1949 m. JTO Konvencija dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų išnaudojimu prostitucijos tikslams. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/33.htm>>.

¹⁰ BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006, p. 27. ISBN 9955-697-04-0.

veikų atlikimo šios konvencijos prasme. Išplėstas nusikalstamų veikų ratas, sustiprinta aukų apsauga bei informavimas, užsieniečiams numatytos tolygios teisės kaip ir valstybės piliečiams, dalyvaujant procesiniuose veiksmuose, atskleidžia 1949 m. Konvencijos reikšmingumą. Reikėtų paminėti, kad analizuojant originalų šio dokumento tekstą, pasigendama platesnio pačios aukos padėties įvardijimo.

Šiame JTO dokumente aiškiai įtvirtinta ekstradicijos negalimumo alternatyva, kuomet valstybėse, kur piliečių išdavimas kitai valstybei yra neleidžiamas, asmenys, kurie grįžo į savo šalį po patraukimo baudžiamojon atsakomybėn už Konvencijoje nurodytus nusikaltimus, turi būti baudžiami savo šalies teismuose.¹¹ Pagalba aukoms perteikiama vadovaujantis Konvencijos normomis, numatančiomis atitinkamų šalies institucijų pareigą, nustatyti nukentėjusiojo tapatybę, kilmės valstybę, imigravimo priežastis ir kitas reikšmingas aplinkybes, taip pat garantuojant laikiną priežiūrą ir aptarnavimą prieš sugrįžtant į tėvynę. Šiame dokumente, priešingai nei anksčiau analizuotuose, įtvirtinta nukentėjusiojo asmens repatrijavimo, nustačius kilmės šalį, galimybė tik esant jo sutikimui. Tokiu garantavimu išplečiamos aukos teisės ir laisvės.

1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas nustato keletą teisių valstybių dalyvių piliečiams, kurios iš dalies užtikrina apsaugą nuo prekybos žmonėmis ir išnaudojimo prostitucijai, pavyzdžiui, teisė į darbą (6 str.), teisė į teisingas ir palankias darbo sąlygas (7 str.), vaikų apsauga nuo ekonominio ir socialinio išnaudojimo bei darbo, kuris yra žalingas jų dorovei, sveikatai ar vystymuisi (10 str.).¹²

Moterų prekybą ir išnaudojimą prostitucijai uždraudžia ir 1979 m. JT Konvencija dėl visų moterų diskriminacijos formų panaikinimo. Šio dokumento 6 str. numatyta valstybių dalyvių pareiga imtis visų reikiamų priemonių, įskaitant ir teises, kad būtų nutraukta prekyba moterimis ir moterų prostitucijos panaudojimas. Konvencija pirmoji numatė asmens teisę į laisvą santuoką, pripažįstant vyrų ir moterų lygybę, ir tą pagrindžiant baudžiamosios atsakomybės taikymu už asmens pirkimą/pardavimą santuokai sudaryti. Prekiautojų žmonėmis veiksmai, siekiant auką perleisti santuokai su trečiuoju asmeniu sudaryti ir už tai gauti materialinės naudos, suponuoja draudimo, versti asmenį susituokti prieš jo valią, t. y. priverstinai, nesilaikymą.¹³

Egzistuoja keli JTO dokumentai, įtvirtinantys su prekyba vaikais susijusių veikų baudžiamumą. Vienas iš pagrindinių tokio pobūdžio dokumentų – tai 1989 m. Vaiko teisių konvencija ir jos fakultatyvinis protokolai dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų

¹¹ Cit. op. 9.

¹² 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.

¹³ Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Valstybės žinios, 1996, Nr. 21-549.

pornografijos. Paminėtina, kad ši konvencija vaiku laiko asmenį, neturintį 18 m., tuo atveju, jei jo pilnametystė nėra pripažinta anksčiau. Vaikai tampa prekybos žmonėmis aukomis ne tik dėl seksualinio išnaudojimo, bet ir priverstinio darbo, pasireiškiančio narkotinių ir psichotropinių medžiagų pardavinėjimu, elgetavimu ir pan. Minėta konvencija įtvirtina valstybių pareigą, imtis teisinių, socialinių, šviečiamųjų priemonių, siekiant apsaugoti vaikus ne tik nuo narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų vartojimo, bet ir nuo jų gaminimo ir pardavinėjimo. Šis dokumentas pabrėžia, kad vaikus yra būtina ginti nuo visų seksualinio išnaudojimo ir seksualinio suvedžiojimo formų, tuo atveju uždraudžiant: „a) lenkti arba prievartauti vaiką dalyvauti kokioje nors neteisėtoje seksualinėje veikloje; b) išnaudoti vaikus verčiant juos užsiimti prostitucija arba kita neteisėta seksualine veikla; c) išnaudoti vaikus pornografijai ir pornografiniams leidiniams“.¹⁴ Kaip numato 35 str., konvenciją pasirašiusios valstybės privalo imtis visų įmanomų priemonių tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu, kad būtų užkirstas kelias vaikų grobimui, prekybai ir kontrabandai, nepriklausomai nuo vaiko panaudojimo formos ir tikslo.

Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos¹⁵ (toliau – Protokolas) apibrėžė konvencijoje minimų uždraustų veikų sąvokas: a) *vaikų pardavimas* b) *vaikų prostitucija* c) *vaikų pornografija*.¹⁶ Šis Protokolas išplečia konvencijoje numatytas draudžiamas veikas tiesiogiai nurodydamas baustinus veiksmus ir pabrėždamas, kad baudžiamosios atsakomybės taikymui nei nusikaltimo vieta, nei vykdytojų kiekis reikšmės neturi. Tarptautinis dokumentas ne tik apibrėžia vaiko pardavimo sąvoką, bet ir numato baigtinį pardavimo veiksmų su vaiku sąrašą. Alternatyviomis pagal Protokolą laikomos šios veikos: vaiko siūlymas, pristatymas ar priėmimas bet kokiomis priemonėmis, sutikimo įvaikinti vaiką išgavimas nederamu būdu. Pardavimo tikslai gali būti labai įvairūs: seksualiniam vaiko išnaudojimui, vaiko organų pardavimui, vaiką įdarbinant prievartiniame darbe. Už minėtų nusikalstamų veikų atlikimą baudžiamoji atsakomybė numatyta ir juridiniam asmeniui. Esant didėjančiam nusikalstamumui prieš šią ypač pažeidžiamą asmenų grupę, Protokolo šalys įsipareigoja griežčiau kontroliuoti asmenis bei institucijas, susijusias su vaikų įvaikinimu, kad šie laikytųsi prekybai žmonėmis aktualių tarptautinės bei nacionalinės teisės aktų.

¹⁴ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

¹⁵ 2000 m. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolai dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos. Valstybės žinios, 2004, Nr. 108-4037.

¹⁶ Plačiau apie vaikų seksualinio išnaudojimo formas nagrinėjama darbo 2.3 poskyryje.

Siekiant apsaugoti vaikus, nukentėjusius nuo nusikalstamų veiksmų, Protokole nurodomos specialios priemonės.¹⁷ Numatant kuo efektyvesnę vaikų apsaugą, valstybės įpareigojamos sustiprinti teisinį bei psichologinį asmenų, dirbančių su nukentėjusiais, parengimą, kadangi vaikams esant labiau pažeidžiamiems, reikalinga kruopštesnė priežiūra. Norint sumažinti aukų skaičių ir padidinti vaikų turimas žinias apie Protokole numatytas baudžiamas veikas, patys nukentėjusieji yra skatinami dalyvauti įvairiose mokymo, švietimo ir informavimo programose tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu. Visa medžiaga bei informacija reklamuojanti ar pateisinanti vaikų pirkimą, prostituciją ar pornografiją, kaip tai numato šis dokumentas, negali būti platinama ar gaminama, ir tokia veikla turi būti griežtai uždrausta.

1995 m. rugsėjo 4 – 15 d. Pekine vyko JTO IV pasaulinė konferencija moterų klausimais. Šioje konferencijoje 189 šalių delegacija vieningai priėmė Pekino deklaraciją ir Pekino veiksmų platformą, kuriose buvo pateiktas išsamus veiksmų planas, skirtas ekonominei, socialinei ir politinei moterų raidai. Buvo aptartas mergaičių ir moterų padėties visuomenėje klausimas, jų patiriamas fizinis, psichologinis ir lytinis smurtas. Pekino konferencijoje priimti dokumentai įtvirtino smurto prieš moteris pasireiškimo formas bei nurodė šios problemos sprendimo būdus. Taip pat ši konferencija atkreipė dėmesį į naujas moterų problemas visuomenėje, o būtent: prievartos, neturto, dalyvavimo politiniame gyvenime ir pan. Silpna kova su prekyba moterimis bei vaikais konferencijoje buvo įvardijama ne tik kaip nacionalinė, bet ir kaip tarptautinė problema. Šalių vyriausybėms, kovojant su moterų prekyba bei teikiant pagalbą prostitucijos ir prekybos žmonėmis aukoms, buvo pateiktos rekomendacijos¹⁸.

Vienas iš svarbiausių ir aktualių mūsų dienomis tarptautinių dokumentų, susijusių su prekyba žmonėmis yra 2000 m. gruodžio 13 d. JT Konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą

¹⁷ a) pripažinti nukentėjusių vaikų pažeidžiamumą ir pritaikyti procedūras, kad būtų atsižvelgta į jų specialius poreikius, įskaitant jų, kaip liudytojų, specialius poreikius; b) informuoti nukentėjusius vaikus apie jų teises, vaidmenį ir veikimo galimybes, teismo proceso laiko nustatymą bei eigą ir jų bylų užbaigimą; c) viso teismo proceso metu nukentėjusiems vaikams teikti tinkamas paramos paslaugas; d) atitinkamai saugoti nukentėjusių vaikų privatų gyvenimą, neatskleidžiant jų tapatybės ir pagal nacionalinę teisę imtis priemonių, kad nebūtų nederamo informacijos platinimo, dėl kurio galėtų būti nustatyta nukentėjusių vaikų tapatybė; e) atitinkamais atvejais pasirūpinti nukentėjusių vaikų, taip pat jų šeimų ir jų liudytojų saugumu, jeigu jie būtų bauginami ir jiems būtų keršijama. Žr. Cit. op. 15.

¹⁸ 1) spręsti klausimą dėl tarptautinių konvencijų, susijusių su prekyba žmonėmis ir vergove, ratifikavimo; 2) imtis priemonių, kurios šalintų veiksnius, tarp jų ir išorinius, kurie sudaro sąlygas prekybai moterimis ir merginomis prostitucijos tikslams bei kitoms komercinės veiklos rūšims, susijusioms su seksu, priverstinėmis vedybomis ir priverstiniu darbu, taip pat tobulinti esamą teisinę bazę, užtikrinant moterų ir merginų teisių apsaugą bei sugriežtinant sąvadautojų ir kitų teisės pažeidėjų, susijusių su prekyba moterimis, baudimą; 3) skatinti institucijų bendradarbiavimą ir veiksmų koordinavimą; 4) bendradarbiauti su nevyriausybinėmis organizacijomis, kurios užtikrina socialinę, medicininę ir psichologinę pagalbą smurto aukoms; 5) rengti atitinkamas mokymo ir švietimo programas, peržiūrėti galiojančius įstatymus, taip pat parengti ir priimti įstatymus, kurie užkirstų kelią seksturizmui ir prekybai moterimis“. Žr. BAZYLEVAS, I. *Prekybos žmonėmis prevencija (taip pat ir prostitucijos klausimas)*. Pranešimas. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: < www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0073012.doc >.

ir ją papildantis protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja (toliau – Palermo protokolas). Svarbiausi Palermo protokolo priėmimo tikslai yra kelio prekybai žmonėmis užkirtimas ir kovojimas su ja, užtikrinant nukentėjusiųjų žmogaus teisių apsaugą, o taip pat, skatinant valstybių tarpusavio bendradarbiavimą. Šis Palerme pasirašytas dokumentas prekybos žmonėmis esmę apibrėžia per 3 pagrindinius elementus: „*veiksmi* (asmenų verbavimas, pervežimas, perdavimas, slėpimas ar priėmimas), *priemonės* (gąsdinimai, jėga ar kitos prievartos formos, apgaulė, sukčiavimas, piktnaudžiavimas valdžia ar pasinaudojimas kito asmens pažeidžiamumu, mokesčio ar kitokios naudos davimas bei gavimas) ir *tiksli* (kontroliuojamo asmens išnaudojimas: prostitucijos, kitokio seksualinio išnaudojimo, priverstinio darbo, vergijos, organų šalinimo ir kita forma)“.¹⁹ Paminėtina, kad aukos valinis sutikimas nereikšmingas, jei jis buvo gautas apgaule, piktnaudžiaujant padėtimi, gąsdinimu, jėga ar kita prievartos forma. Palermo protokolas įpareigoja valstybes, kiek įmanoma vadovaujantis nacionaline teise, saugoti prekybos žmonėmis aukų gyvenimo privatumą ir jų tapatybę bei neatskleisti procesinių veiksmų, susijusių su tokia prekyba. Protokolo šalys įpareigojamos stengtis mažinti tokių veiksmų kaip skurdas, žemas plėtros lygis ir lygių galimybių nebuvimas, įtaką, kadangi tai sąlygoja asmenų, ypač moterų ir vaikų, tapimą prekybos žmonėmis aukomis. Nagrinėjama dokumentą ratifikavusioms valstybėms Protokolas numato tarpusavio teisėsaugos institucijų bendradarbiavimą, keičiantis informacija ir nustatant: 1) „ar asmenys, vykstantys ar bandantys vykti per valstybės sieną su kitų asmenų kelionės dokumentais ar be kelionės dokumentų, yra prekybos žmonėmis vykdytojai ar jos aukos; 2) kelionės dokumento, kurį asmenys panaudojo ar bandė panaudoti kirsdami valstybės sieną, turėdami tikslą – prekybą žmonėmis, rūšį; 3) organizuotų nusikalstamų grupių naudojamas priemonės ir būdus, vykdančių prekybą žmonėmis, įskaitant aukų verbavimą ir pervežimą, pavienių asmenų ar grupių, vykdančių tokią prekybą, maršrutus ir ryšius bei galimas priemones jiems atskleisti“.²⁰

Protokolas reikšmingas tiek įtvirtinant prekybos žmonėmis sąvoką, tiek sustiprinant bei paruošiant valstybes imtis priemonių, užtikrinančių prekybos žmonėmis aukų fizinę, psichologinę ir socialinę reabilitaciją ir, tuo atveju jei būtina, bendradarbiavimą su nevyriausybinėmis organizacijomis. Atsižvelgiant į tuo metu suintensyvėjusią migraciją, dokumente numatyta sugriežtinti asmenų, asmens dokumentų ir pasienio kontrolės apsaugą.

¹⁹ PALAVINSKIENĖ, B.; PROKOPČIK, M.; VIDRINSKAITĖ, S.; *et al.* *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemas sprendimo būdai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006, p. 10. ISBN 9955-473-13-4.

²⁰ 2000 m. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2166.

Palermo protokole suformuluota prekybos žmonėmis samprata šiuo metu vadovaujasi ir atskiros valstybės, ir įvairios organizacijos. Atkreiptinas dėmesys, kad didžiosios tarptautinės organizacijos (Europos Komisija, Tarptautinė migracijos organizacija, Europolas), orientuotos į kovą su prekyba žmonėmis, dažniausiai turi savo specifinius apibrėžimus šiam reiškiniui, naudojamus darbinėje veikloje.

Sekanti tarptautinių dokumentų grupė, numatanti prekybos žmonėmis draudimą – Tarptautinės darbo organizacijos (toliau – TDO) priimtos konvencijos. Su nagrinėjamu reiškiniu susijusios kelios TDO konvencijos. Pirmiausia, Konvencija dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui panaikinti, įpareigojanti griežtai uždrausti nepriimtina vaikų, t. y. asmenų, nesulaukusių 18 m., darbą.²¹ Šis dokumentas įpareigoja organizacijos nares imtis priemonių, atitraukiant vaikus nuo nepriimtino darbo, garantuojant jiems nemokamą pagrindinį išsilavinimą, o taip pat ir tinkamą profesinį pasirengimą, prižiūrėti bei bendradarbiauti su vaikais iš socialinės rizikos šeimų, taip pat remti ir tuo pačiu skatinti vaikų pasaulėžiūros ir laisvalaikio plėtimą. Išvardintų tikslų laikymuisi įsteigiama atitinkama institucija, besirūpinanti vaikų gerove ir apsauga nuo nepriimtino darbo.

Kitas TDO dokumentas, reikšmingas priverstinio darbo kaip prekybos žmonėmis formos analizei – Konvencija Nr. 105 dėl priverstinio darbo panaikinimo, numatanti pareigą jos dalyvėms imtis priemonių, kad būtų visiškai panaikintas priverstinis ir privalomas darbas, kaip jis apibrėžtas šioje tarptautinėje sutartyje.²²

Taip pat nagrinėjamai temai esminga TDO konvencija dėl priverstinio ar privalomojo darbo, pasmerkusi vergovinius metodus ir uždraudusi priverstinio darbo panaudojimą, numatant, kad valdžios institucijos negali leisti vyksti prievartiniam darbui, kuris naudingas privatiems asmenims, kompanijoms ar asociacijoms. Ši konvencija priverstiniu ar privalomu darbu laiko „bet kokį darbą ar

²¹ Pagal Konvenciją „nepriimtinas vaikų darbas“ apima: „a) visas vergijos formas arba į vergiją panašią veiklą, pavyzdžiui, vaikų pardavimą ir prekybą jais, tarnavimą už skolas ir baudžiavą, taip pat priverstinį ar privalomą darbą, įskaitant priverstinį ar privalomą vaikų verbavimą dalyvauti ginkluotuose konfliktuose; b) vaiko naudojimą, išsigijimą ar siūlymą išgyti prostitucijos tikslais, pornografinėi produkcijai gaminti ar pornografiniams pasirodymams; c) vaiko naudojimą, išsigijimą ar siūlymą išgyti neteisėtai veiklai, ypač narkotikų gamybai ir prekybai jais, kaip apibrėžta atitinkamose tarptautinėse sutartyse; d) darbus, kurie dėl savo pobūdžio ar aplinkybių, kuriomis jie atliekami, gali pakenkti vaikų sveikatai, saugumui ar moralei“. Žr. 1999 m. Konvencija dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui panaikinti. Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2161.

²² Kiekviena Tarptautinės darbo organizacijos narė, kuri ratifikuoja šią Konvenciją, įsipareigoja uždrausti ir nenaudoti bet kokios formos priverstinio ar privalomojo darbo: (a) kaip politinės prievartos arba auklėjimo priemonės arba bausmės už politines pažiūras ar jų reiškimą arba už pažiūras, ideologiškai priešingas esamai politinei, socialinei ar ekonominei sistemai; (b) kaip metodo, telkiančio ir naudojančio darbą ekonominio vystymo tikslais; (c) kaip darbo disciplinos priemonės; (d) kaip bausmės už dalyvavimą streikuose; (e) kaip rasinės, socialinės, tautinės ar religinės diskriminacijos priemonės. Žr. 1957 m. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr.105 dėl priverstinio darbo panaikinimo. Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-676.

tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda, ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia“.²³ Konvencija numato baigtinį sąrašą darbų, nelaikomų priverstiniais: darbas kariniams tikslams, pilietinių pareigų vykdymas, darbas stichinės nelaimės grėsmės atvejais ar atliekant teismo paskirtą bausmę.

Apibendrinant galima teigti, kad pirmosios tarptautinės sutartys, įtvirtinusios pagrindą bausti už veiksmus, susijusius su prekyba žmonėmis, paskatino tarptautines organizacijas ieškoti naujų šio nusikaltimo pasireiškimo formų visuomenėje bei tikslinti neteisėtų veiksmų sampratą. Ankstyvas tokio reiškimo problemos suvokimas ir įvardijimas, metai iš metų įtakojo vis stiprėjančią kovą su prekybos žmonėmis fenomenu, tobulinant spragas ir ieškant naujų būdų šiam nusikaltimui įveikti.

1.2. Europos Sąjungos institucijų dokumentai, reglamentuojantys prekybą žmonėmis

Kovojant su prekyba žmonėmis aktyviai dalyvauja Europos Sąjungos (toliau – ES) institucijos, priimdamos įvairius dokumentus, organizuodamos konferencijas ir kampanijas. Reikšmingais ir aptartinais laikytini šie dokumentai :

- 1950 metų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos papildomi protokolai; 1961 m. Europos socialinė chartija
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos
- Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos nuostatos
- 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos Pamatinis sprendimas 2002/ 629/ TVR dėl kovos su prekyba žmonėmis
- 2002 m. Briuselio deklaracija dėl prevencijos ir kovos su prekyba žmonėmis
- 2003 m. Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacijos (ESBO) veiksmų planas kovai su prekyba žmonėmis
- 2005 m. gegužės 16 d. Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis

Nagrinėjant prekybos žmonėmis problemą ir su ja susijusių veikų kriminalizavimą, didelę reikšmę turi Europos regioniniai dokumentai. Kaip vienas pagrindinių žmogaus teises ir laisves įtvirtinantis dokumentas, numatantis draudimą „laikyti asmenį nelaisvėje ar vergijoje“, paminėtina 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir jos papildomi

²³ 1930 m. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr.29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo. Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-648.

protokolai.²⁴ Konvencija, uždrausdama priverstinį bei privalomąjį darbą, įtvirtina kokio pobūdžio darbai nėra tokiais laikomi: darbas lygtinio atleidimo ar kalinimo laikotarpiu, karinė tarnyba, pagalba nepaprastosios padėties ar nelaimės atveju, pilietinių pareigų vykdymas. Šis dokumentas pabrėžia dar vieną svarbų aspektą, susijusį su nagrinėjama tema – tai asmens neatimama teisė į laisvę, galinti būti suvaržyta tik šioje konvencijoje numatytais atvejais.

Teisę laisvai pasirinkti darbą ir taip užsidirbti pragyvenimui apibrėžia 1961 m. pasirašyta Europos socialinė chartija.²⁵ Šį dokumentą pasirašiusios šalys įsipareigoja ginti pagrindines žmogaus ekonomines ir socialines teises.²⁶

Pabrėžtina, kad Europos Taryba (toliau – ET) taip pat ėmėsi įvairių iniciatyvų sprendžiant klausimus, susijusius su prekyba žmonėmis: rengė teisinius dokumentus, strategiją, vykdė tyrimus, dalyvavo teisinio ir techninio bendradarbiavimo programose, vykdė priežiūrą.²⁷

Prekybos žmonėmis prevencijos priemonė laikytina ET Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(2000)11, apibrėžianti prekybos žmonėmis sąvoką, nurodanti pagrindinius bendruosius principus, kuriais remiantis turi būti vykdoma kovos su prekyba žmonėmis politika. Šis 2000 m. gegužės 19 d. patvirtintas dokumentas numato, kad: 1) „turi būti imtasi teisinių ir praktinių priemonių užtikrinant prekybos žmonėmis aukų teises bei teisėtus interesus; 2) prioritetu reikėtų laikyti reabilitacijos programų prekybos žmonėmis aukoms kūrimą; 3) būtina imtis priemonių, kad prekiautojai žmonėmis ar šios prekybos organizatoriai būtų išaiškinti, persekiojami ir nubausti; 4) būtina prekybą moterimis ir vaikais laikyti tarptautinio organizuoto nusikalstamumo dalimi“.²⁸

Taip pat ši rekomendacija įtvirtina būtinybę prižiūrėti ir valdyti teisėsaugos institucijų, sveikatos priežiūros įstaigų, diplomatinių tarnybų darbą prekybos žmonėmis bylose. Atsižvelgiant į aukų apsaugą ir gerovę, nevyriausybinėms organizacijoms suteikiamas svarbus vaidmuo, kadangi,

²⁴ 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.

²⁵ 1996 m. Europos socialinė chartija. Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.

²⁶ 1) teisę laisvai pasirinkti darbą; 2) teisę į tinkamas darbo sąlygas; 3) teisę į teisingą atlyginimą, garantuojantį normalų paties žmogaus ir jo šeimos gyvenimo lygį; 4) moterų, vaikų ir paauglių teisę būti ypač ginamiems nuo jiems iškylančių fizinių ir moralinių pavojų; 5) teisę į socialinę paramą ir medicinos pagalbą ir kt. Žr. Ibid.

²⁷ Paminėtinos šios nagrinėjamai temai svarbios rekomendacijos: rekomendacija Nr. 9 (91)11 dėl prekybos vaikais ir jaunimu, dėl jų seksualinio išnaudojimo, pornografijos ir prostitucijos; rekomendacija Nr. R(96)8 dėl nusikalstamumo veiklos kryptų Europoje permainų metu; rekomendacija Nr. R(97)13 dėl liudininkų įbauginimo ir gynybos (kaltinamojo) teisių; rekomendacija Nr. R(2000)11 dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais; rekomendacija Nr. R(2001)16 dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo; rekomendacija Nr. R(2002)5 dėl moterų apsaugos nuo smurto. Žr. Svarbiausi tarptautiniai dokumentai dėl kovos su prekyba žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.neparduodamas.lt/index.php/teises_aktai/88>.

²⁸ SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; BAZYLEVAS, I. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijų organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2004. p. 111. ISBN 9955-9594-1-X.

priklausomai nuo jų veiklos ir paramos, nukentėjusieji nuo prekybos žmonėmis gali lengviau integruotis į visuomenę.

Pabrėždami, kad vaikų seksualinis išnaudojimas, pasireiškiantis pornografija, prostitucija, seksualine vergove, seksualiniu turizmu ir prekyba žmonėmis, daro žalą jų sveikatai ir psichiniam socialiniam vystymuisi, ir kad į vaikų gerovę ir interesus turi būti atkreiptas didelis dėmesys kiekvienoje valstybėje, Ministrų Komitetas priėmė rekomendaciją Nr. R(2001)16 dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo. Vadovaujantis šiuo dokumentu „prekyba vaikais apima vaiko verbavimą, transportavimą, perdavimą, slėpimą, pristatymą, gavimą ar pardavimą seksualinio išnaudojimo tikslais“.²⁹ Nagrinėjant rekomendaciją pastebėta, kad valstybės yra skatinamos informuoti ir supažindinti visuomenę su vaikų prekyba ir seksualiniu išnaudojimu, nurodant tokią veiką kaip nusikalstamą, už kurią turi būti baudžiama. Žinias apie prekybos vaikais pavojų ir apsaugojimą nuo jo rekomenduojama skleisti tiek mokyklose, numatant specialias programas, tiek ir vaikams, nelankantiems mokymo įstaigų. Ši rekomendacija viena iš pirmųjų tiksliai apibrėžiančių, kad būtent globos institucijose gyvenantiems vaikams reikalingas ypatingas dėmesys, siekiant apsaugoti juos nuo prekybos ir seksualinio išnaudojimo. Didelis vaidmuo, formuojant visuomenės žinias ir nuomonę apie minėto pobūdžio nusikalstamas veikas, atitenka žiniasklaidai ir internetui. Būtina paminėti, kad šiame dokumente, priešingai nei anksčiau aptartuose, aiškiai ir išsamiai apibūdinami veiksmai su asmenimis, pripažintais kaltais už nusikaltimus, susijusius su vaikų išnaudojimu, įtvirtinant jų priežiūros bei apribojimų, išėjus į laisvę, mechanizmą. Efektyvesniam problemos išsprendimui, rekomendacija numatė galimybę valstybėms atlikti kuo išsamesnius nacionalinius ir tarptautinius tyrimus, siekiant išsiaiškinti šalyse iškeltų baudžiamųjų bylų dėl prekybos vaikais skaičių, aukų rehabilitacijos poveikį po patirtų išgyvenimų, aukų tapimo nusikaltėliais priežastis, paauglių vykdomo seksualinio išnaudojimo mastą, įvaikinimo ir prekybos vaikais ryšius ir pan.

Kitas dokumentų blokas, apžvelgiantis prekybos žmonėmis problematiką yra ET Parlamentinės Asamblėjos (toliau – Asamblėja) nuostatos.³⁰ Kaip ir anksčiau nagrinėti dokumentai, šie taip pat numato valstybių ir institucijų bendradarbiavimą, pagalbą aukoms, priežiūrą didesnio

²⁹ Ministrų Komiteto Rekomendacija Nr. 16 (2001) dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.etib.lt/?s=docs_lt&item=25&lang=lt>.

³⁰ Rekomendacija Nr.1065 (1987) dėl prekybos vaikais ir kitų vaikų išnaudojimo formų; rezoliucija Nr.1099 (1996) dėl vaikų seksualinio išnaudojimo; Europos Tarybos rekomendacija Nr.1325 (1997) dėl prekybos moterimis ir prievartinės prostitucijos Europos Tarybos valstybėse; 1997 m. Hagos Ministrų deklaraciją dėl Europos priemonių, skirtų kovai su prekyba moterimis seksualinio išnaudojimo tikslais; rekomendacija Nr.1545 (2002) dėl kampanijos prieš prekybą moterimis; rekomendacija Nr. 1611 (2003) dėl prekybos žmonių organais Europoje; rezoliucija Nr. 1530 (2007) dėl visų formų smurto, išnaudojimo ir prievartos prieš vaikus panaikinimo.

pavojaus asmenų grupėms ir kitas aktualias priemones, kovojant su nagrinėjamu nusikaltimu. Paminėtina, kad 1987 m. priimta rekomendacija iš kitų išsiskiria tuo, jog „kviečia“ valstybes skirti ypatingą dėmesį būtent pamestų ir gatvės vaikų priežiūrai ir globai, netiesiogiai apibrėždama juos, kaip potencialias aukas ar netgi nusikaltėlius. Rezoliucija dėl vaikų seksualinio išnaudojimo pabrėžė, kad vis didėjantis organizuotos pedofilijos tinklas ir prekybos vaikais siaubas Europoje atskleidė nepakankamą ir ydingą teismų ir policijos bendradarbiavimą. Šis dokumentas įtvirtina efektyvesnės vaikų apsaugos nuo minėtų nusikaltimų galimybę, paskiriant įgaliotinius, kurie nacionaliniu ir tarptautiniu mastu informuotų, teiktų patarimus vaikams apie jų teises ir laisves visuomenėje bei rūpintųsi jų gerove. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šis dokumentas valstybėms numato pakankamai ilgą (mažiausiai 20 m.) senaties terminą asmenų baudžiamajam persekiojimui, taip įtvirtindamas nusikalstamos veikos, padaromos vaiko atžvilgiu, ir priskiriamos prie itin sunkių nusikaltimų, ypatingą reikšmę.

Asamblėjos rekomendacijoje Nr.1325 (1997) prekyba moterimis ir prievartinė prostitucija apibrėžiama kaip bet koks legalus ar nelegalus moterų gabenimas ir/ ar prekyba jomis, esant jų sutikimui ar be jo, iš to gaunant finansinės naudos, o jas vėliau verčiant užsiimti prostitucija, sudaryti priverstinę santuoką ar kitais būdais jas seksualiai išnaudojant.³¹ Privertimas gali pasireikšti fiziniais, psichologiniais, seksualiniais veiksmais, įskaitant gąsdinimą, prievartavimą, pasinaudojimą priklausomumu ar valdžia. Šioje rekomendacijoje, kaip vienoje iš pirmųjų, įtvirtintas pasiūlymas valstybėms įvesti nemokamas pagalbos telefono linijas moterims, nukentėjusioms nuo numatytų nusikalstamų veikų.

Prekybą dėl asmens organų panaudojimo apibrėžianti rekomendacija atskleidžia medicininių tyrimų ir statistinių duomenų analizę, kalbant apie organų transplantavimą ir gavimą. Organų prekyba – tai nauja visam pasauliui aktuali problema. Vadovaujantis šiuo dokumentu, pastebima, kad prekyba organais kaip ir prekyba žmonėmis bei narkotikais įgyja vis didesnę paklausą. Efektyviau kovojant su šia problema, valstybėms būtina kriminalizuoti prekybą žmogaus organais ir taip pat bausti prie to prisidėjusius asmenis, įskaitant ir medicinos personalą.³²

2007 m. rezoliucija nurodo vaikų pažeidžiamumą, teismo apribojimą bei gaunamos teisinės ir socialinės apsaugos nepakankamumą kaip pagrindines vaikų tapimo smurto, netinkamo elgesio,

³¹ Europos Tarybos rekomendacija Nr.1325 (1997) dėl prekybos moterimis ir prievartinės prostitucijos Europos Tarybos valstybėse. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta97/erec1325.htm>>.

³² Rekomendacija Nr. 1611 (2003) dėl prekybos žmonių organais Europoje [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą : <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1611.htm>>.

išnaudojimo, organų prekybos, prostitucijos ar pornografijos aukomis priežastis.³³ Vadovaudamasi šiuo dokumentu, Asamblėja „kviečia“ valstybes įvesti skubotą civilinį ir baudžiamąjį procesus, labiau orientuotus į vaikus, apimant jų teisę būti išklaustytais teismuose bei teisę turėti valstybės apmokamą advokatą. Numatoma galimybė specialiai apmokyti teisėjus, bendraujančius su nukentėjusiais vaikais, kaip ir kokio pobūdžio klausimus jiems užduoti, ir jei yra neišvengiama, apsaugant vaiko interesus, suvesti juos ir kaltinamuosius į akistatą.

2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos Pamatinis sprendimas dėl kovos su prekyba žmonėmis (toliau – Sprendimas), atsižvelgdamas į prieš tai minėtus dokumentus numatė, kad baudžiami turi būti šie *veiksmi*: 1) asmens samdymas (verbavimas); 2) pervežimas; 3) perkėlimas (perdavimas); 4) slėpimas; 5) keitimasis to asmens valdymu (kontrolė) arba valdymo (kontrolės) perleidimas.

Atliekant vieną ar kelis iš nurodytų veiksmų, turi egzistuoti bent viena iš Sprendime nurodytų priemonių.³⁴ Valstybės narės įsipareigoja už nagrinėjamą nusikalstamą veiką numatyti laisvės atėmimo bausmę, kurios maksimalus terminas negali būti trumpesnis negu 8 m., tuomet jeigu: 1) buvo sukeltas pavojus aukos gyvybei; 2) nusikalstami veiksmai sukėlė aukai ypač didelę žalą; 3) nusikaltimas padarytas nepilnamečio asmens atžvilgiu; 4) baudžiamus veiksmus atliko nusikalstama organizacija. Sprendime numatyta taikyti baudžiamąją atsakomybę ir juridiniam asmeniui, kurio naudai pagal įgaliojimus nusikalstamai veikė fizinis asmuo, numatant tokių sankcijų kaip teisės gauti valstybės paramą atėmimas, priverstinis likvidavimas teisiniu būdu, laikinas ar nuolatinis įstaigos uždarymas ar teisės verstis komercine veikla atėmimas, taikymą.

2002 m. rugsėjo 18 – 20 d. vykusioje Europos konferencijoje „Prekybos žmonėmis prevencija ir kova su ja: globaliniai XXI amžiaus iššūkiai“ buvo priimta Briuselio deklaracija, įtvirtinanti valstybių ir jų institucijų glaudesnę bendradarbiavimo ir koordinavimo mechanizmą, efektyvesnę prevenciją, pagalbą ir paramą aukoms, susidūrus su šiuo tarptautinio pobūdžio nusikaltimu. Konferencijoje aptarta būtinybė įsteigti ekspertų grupę, kuri Europos Bendrijų Komisijai teiktų

³³ Rezoliucija Nr. 1530 (2007) dėl visų formų smurto, išnaudojimo ir prievartos prieš vaikus panaikinimo. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta07/eres1530.htm>>.

³⁴ 1) naudojama arba grasinama panaudoti smurtą arba kitas prievartos formas, įskaitant pagrobimą; 2) tai daroma apgaulės būdu arba sukčiaujant; 3) piktnaudžiaujama turima valdžia arba pasinaudojama asmens bejėgiška padėtimi, kai jis neturi realios ir priimtinos galimybės, todėl gali tik pasiduoti piktnaudžiavimui; 4) daromi arba gaunami mokėjimai ar lengvatos, siekiant gauti kitą asmenį valdančio asmens sutikimą, siekiant pasinaudoti to asmens darbu arba paslaugomis, įskaitant mažiausiai prievartinį darbą arba paslaugas, vergovę arba į ją panašią veiklą ar priverčiamąjį darbą arba siekiant priversti kitus asmenis užsiimti prostitucija arba norint atlikti kitų formų seksualinį išnaudojimą, įskaitant pornografiją. Jeigu nurodyti veiksmai yra susiję su vaiku, tokiu atveju kaltininkas bus baudžiamas už prekybą žmonėmis, netgi nesant nei vienai iš šių priemonių. Žr. 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos Pamatinis sprendimas dėl prekybos žmonėmis. Specialusis leidimas, 2004-12-30, Nr. 1.

pasiūlymus, išaiškinimus, pranešimus, susijusius su prekyba žmonėmis. Viena iš projekto naujovių – dingusių asmenų Europos duomenų bazės įdiegimas, bendradarbiaujant su Interpolu ir Europolu.³⁵ Deklaracija pabrėžia paramos programų sudarymo tikslingumą, suteikiant moterims daugiau teisių ir galių visuomenėje bei mažinant prekybą žmonėmis dėl seksualinio išnaudojimo ir priverstinio darbo. Konferencijos dalyviai dideles pastangas užsibrėžė skirti policijos pareigūnų, prokurorų, socialinių darbuotojų, nevyriausybinų organizacijų personalo apmokymams, atliekant prekybos žmonėmis aukų išvadavimo operacijas, padedant nukentėjusiems integruotis į visuomenę po patirtų išgyvenimų, pagerinant baudžiamojo proceso funkcijas, išaiškinant tokio pobūdžio nusikalstamas veikas. Informacinės ir supratimą apie nagrinėjamą nusikaltimą didinančios kampanijos neturi tapti vienietinėmis, o privalo būti organizuojamos nuolat, atkreipiant visuomenės dėmesį į tarptautine problema tapusią žmonių prekybą ir nurodant būdus, kaip su ja kovoti bei kur kreiptis ieškant pagalbos.

Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Organizacija (toliau – ESBO) 2003 m. sudarė veiksmų planą kovai su prekyba žmonėmis. Plane buvo vadovautasi Palermo protokolo suformuluotu apibrėžimu. Organizacija sudarytame plane rekomenduoja nacionaliniu lygiu imtis veiksmų³⁶, mažinančių nagrinėjamo nusikaltimo plitimą. Šiame dokumente numatyta būtinybė didinti visuomenės pasitikėjimą policijos pareigūnais, kad nukentėjusieji praneštų apie baudžiamus veiksmus jų atžvilgiu ir norėtų bendradarbiauti su ikiteisminio tyrimo įstaigomis ir teismais. Taip pat ypatingas dėmesys skiriamas valstybių tarpusavio bendradarbiavimui³⁷ ir keitimuisi naudinga informacija, kovojant su žmonių prekyba ir išnaudojimu. Vienu iš kovos būdu nurodomas keliaujančių asmenų asmens dokumentų kontrolės sugriežtinimas, įdiegiant specialiai pritaikytą tikrinimo įrangą, atpažįstančią suklastotą dokumentą. Priešingai nei daugumoje iš anksčiau analizuotų dokumentų, šiame veiksmų plane kaip nukentėjusieji nuo prekybos žmonėmis nurodomi ne tik moterys ir vaikai, bet ir vyrai. Organizacija pažymi, kad vis dar egzistuoja moterų diskriminacija įsidarbinant bei gaunant mažesnę atlyginimą už tokio pat pobūdžio darbą, lyginant su vyrais. Būtina didinti migracijos organizacijų, diplomatinių ir konsulinių atstovybių darbuotojų supratimą apie prekybos žmonėmis pavojų, kad jie galėtų įgytomis žiniomis pasinaudoti bendraujant

³⁵ 2002 m. Briuselio deklaracija dėl prevencijos ir kovos su prekyba žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <www.coe.int/t/dg2/trafficking/campaign/Docs/OrOrg/Bruxdoc_en.pdf>.

³⁶ Asmenų baudimas už pasikėsinimą, padėjimą, organizavimą ar kurstymą užsiimti prekyba žmonėmis, numatyti, kad nukentėjusysis nebūtų laikomas subjektu baudžiamajame procese, įkurti specialų skyrių kovojantį su prekyba žmonėmis, susidedantį tiek iš vyrų, tiek iš moterų, progresyviai apmokytais tirti nusikaltimus, susijusius su vaikais ar seksualiniu smurtu. Žr. 2003 m. ESBO veiksmų planas kovai su prekyba žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.osce.org/documents/pc/2003/07/724_en.pdf>.

³⁷ Gerinant tarpusavio bendradarbiavimą, kaip teigiama plane, privalo būti garantuojama kuo geresnė liudytojų ir aukų apsauga, jų konsultavimas. Žr. Ibid.

su potencialiomis aukomis. Žiniasklaidai, darančiai nemažą įtaką šiuolaikiniame pasaulyje, privalo būti suteikta kuo daugiau informacijos su nuodugniais paaiškinimais apie tarptautiniu lygiu paplitusį nusikaltimą, aiškiai aprašant nukentėjusiųjų istorijas, nurodant įstaigas, teikiančias pagalbą bei supažindinant su kylančia grėsme tapti prekybos žmonėmis auka. Prieglaudų įsteigimas veiksmų plane numatomas kaip viena iš pagrindinių priemonių, galinčių lengviau ir greičiau padėti aukoms reabilituotis po patirtų išgyvenimų, suteikiant apsaugą, medicininę priežiūrą, psichologines konsultacijas.³⁸

2005 m. gegužės 3 d. Ministrų Komitetas priėmė ET Konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis (toliau – Konvencija)³⁹. Konvencija buvo pateikta pasirašyti 2005 m. gegužės 16 d. Varšuvoje Trečiojo Europos Tarybos valstybių ir vyriausybės vadovų aukščiausiojo lygio susitikimo proga. Ši Konvencija parengta remiantis Palermo protokolo nuostatomis ir atsižvelgiant į kitus su kova prieš prekybą žmonėmis susijusius tarptautinius teisės aktus. Ji skirta sustiprinti šiuose dokumentuose teikiamą apsaugą ir sugriežtinti juose nustatytus standartus. Iš kitų dokumentų, nagrinėjančių prekybos žmonėmis problematiką, konvencija išsiskiria tuo, kad tai tarsi daugumos prieš tai minėtų teisės aktų rinkinys. Viskas vienoje vietoje: baudžiamoji atsakomybė numatyta už visas prekybos žmonėmis formas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu, tiek susijusioms, tiek nesusijusioms su organizuotu nusikalstamumu; aukomis pripažįstami moterys, vyrai ir vaikai; konvencija apibrėžia visas išnaudojimo formas (seksualinį išnaudojimą, priverstinį darbą ar paslaugas, vergovę, katorgą, organų pašalinimą). Pagrindinėmis prekybos žmonėmis prevencijos priemonėmis Konvencija įvardija pažeidžiamų žmonių informavimą, jų sąmoningumo didinimą, švietimo kampanijas ir akcijas, kurių tikslas – atgrasinti „vartotojus“ ir mažinti paklausą. Kiti prevencijos priemonių pavyzdžiai, paminėti ir prieš tai nagrinėtuose teisės aktuose, yra pasienio kontrolė ir kelionės ar asmens dokumentų teisėtumo užtikrinimas. Nagrinėjamą nusikaltimą sunkinančiomis aplinkybėmis Konvencija nurodo: kaltininko sąmoningai arba per neatsargumą sukeltą pavojų aukos gyvybei; aukos nepilnametystę; valstybės pareigūno, vykdančio savo pareigas, nusikalstamą veiką; nusikaltimo atlikimą, dalyvaujant nusikalstamoje organizacijoje.

Europos Tarybos konvencijoje prekyba žmonėmis apibrėžiama kaip:

- asmenų verbavimo, pervežimo, perdavimo, slėpimo ar jų priėmimo *veiksmai*;

³⁸ 2003 m. ESBO veiksmų planas kovai su prekyba žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.osce.org/documents/pc/2003/07/724_en.pdf>.

³⁹ 2005 m. Europos Tarybos Konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 1 d.]. Europos Tarybos informacijos biuro tinklapis, prieiga per internetą: <http://www.etib.lt/?s=et_sritys&ss=zm_teises&lang=lt>.

- kurie vykdomi gąsdinant, panaudojant jėgą ar kitas prievartos, grobimo, apgaulės, sukčiavimo formas, piktnaudžiaujant padėtimi, asmens pažeidžiamumu, mokant ar gaunant pinigus ar kitą naudą iš asmenų, kurie išnaudoja minėtus asmenis (*priemonės*);
- išnaudojimo *tikslais*: išnaudojimas minimaliai apima priverstinę prostituciją ar kitas seksualinio išnaudojimo formas, priverstinį darbą ar tarnavimą, vergavimą ar veiklą, panašią į vergiją, katorgą arba kūno organų pašalinimą;
- auka apibūdinama kaip bet kuris asmuo, esantis prekybos žmonėmis objektu, taikant bet kurią šioje konvencijoje apibrėžtą būdą. Aukos sutikimas būti išnaudojama neturi reikšmės, jei buvo panaudotas bet kuris iš apibrėžime nurodytų būdų (prievarta, apgaulė, sukčiavimas...).

Šiame dokumente ne tik tiksliai aprašoma prekybos žmonėmis sąvoka, bet ir nurodoma, kad šio nusikaltimo auka laikomas kiekvienas fizinis asmuo, nukentėjęs nuo nagrinėjamo nusikaltimo. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog, priešingai nei anksčiau aptartuose dokumentuose, terminas „išnaudojimas minimaliai apima“ netiesiogiai numato, jog nusikaltimo tikslų sąrašas nėra baigtinis ir gali būti suvokiamas daug plačiau nei numatyta Konvencijoje, priklausomai nuo individualaus atvejo. Žiniasklaidos vaidmuo visuomenėje, tikslinės informacijos kampanijos rengimas, švietimo programų mokyklose diegimas, metodiniai ir strateginiai tyrimai dokumente įvardijami kaip būtinausios priemonės, mažinančios prekybos žmonėmis paklausą. Siekiant kuo efektyviau kovoti su asmenų migravimu prekybos žmonėmis tikslais, sugriežtinama asmens dokumentų apsauga, numatant valstybėms pagerinti išduodamų dokumentų kokybę, išvengiant suklastojimo ar padirbinėjimo.

Konvencijos IV skyrius numato veiksmų, susijusių su žmonių prekyba, kriminalizavimą⁴⁰. Kelionės ir asmens dokumentų klastojimas, jų parūpinimas ar pristatymas, kito asmens kelionės arba asmens dokumentų užlaikymas, atėmimas, slėpimas, gadinimas arba naikinimas – paprastai pirmas prekeivio žmonėmis žingsnis ir veiksminga aukos įbauginimo priemonė – Konvencijoje nurodomi kaip nusikalstami veiksmai. Vadovaujantis šiuo dokumentu, valdžios institucijoms suteikiama

⁴⁰ Pabrėžiama, kad valstybės turi nacionaliniu lygmeniu numatyti baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas kaip: 1) naudojimąsi aukos paslaugomis, žinant, kad ji yra priklausoma nuo prekeivių; 2) asmens dokumentų paėmimą, klastojimą ar naikinimą, kai tai susiję su prekyba žmogumi; 3) tyčinį kurstymą, bendrininkaujant ar pasikėsinant padaryti minėtas veikas. Žr. 2005 m. Europos Tarybos Konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 1 d.]. Europos Tarybos informacijos biuro tinklapis, prieiga per internetą: < [http:// www.etib.lt/?s=et_sritys&ss=zm_teises&lang=lt](http://www.etib.lt/?s=et_sritys&ss=zm_teises&lang=lt)>.

galimybė vykdyti prekeivių ir jų bendrininkų baudžiamąjį persekiojimą net negavus aukos skundo.⁴¹ ET Konvencijoje numatyta priežiūros sistema turi du „ramsčius“: 1) GRETA, nepriklausomų ekspertų veiksams prieš prekybą žmonėmis grupe, kuri vykdo Konvencijos nuostatų įgyvendinimo priežiūrą. Grupės užduotis yra parengti ataskaitas, kuriose vertinamos valstybių taikomos priemonės. Šalims, kurios nepilnai paiso šioje konvencijoje numatytų priemonių, bus nurodyta spartinti savo veiksmus; 2) iš Šalių, kuriose konvencija įsigaliojo⁴², atstovų sudarytą Šalių komitetą, kuris remdamasis GRETA ataskaitomis ir išvadomis priima šalims skirtas rekomendacijas.

O. Fedosiukas pažymi, kad „skirtingų susitarimų, konvencijų, protokolų, rekomendacijų ir kitų tarptautinių dokumentų suformuluoti prekybos žmonėmis apibrėžimai rodo pastangas susitarti, kas yra žmogaus išnaudojimas ir kokios yra išnaudojimo sritys; kaip suderinti žmonių išnaudojimo neleistinumą ir faktą, kad išnaudojami žmonės dažnai sutinka būti išnaudojami; kokius veiksmus apima prekybos sąvoka; ar prekyba žmonėmis visada susijusi su žmonių gabenimu iš vienos šalies į kitą, ar sandoriai, atliekami vietos nelegalioje rinkoje, priskirtini prie šio nusikaltimo“.⁴³

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad ES orientuodamasi į valstybes nares priėmė nemažą kiekį teisės aktų, tiek papildančių tarptautines sutartis, tiek numatančių naujų, su prekyba žmonėmis susijusių, aspektų baudžiamumą (pavyzdžiui, organų prekyba, baudžiamojo proceso tobulinimo galimybes nagrinėjamo nusikaltimo atžvilgiu).

1.3. Prekyba žmonėmis užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose

Šioje darbo dalyje analizuojami keturių ES šalių baudžiamieji įstatymai, numatantys prekybos žmonėmis baudžiamumą. Danijos Karalystė (ES narė nuo 1973 m.), Vokietijos Federacinė Respublika (ES narė nuo 1957 m.), Nyderlandų Karalystė (Olandija ES narė nuo 1957 m.) ir Lenkijos Respublika (ES narė nuo 2004 m.) pasirinktos kaip vienos iš tų šalių, į kurias gabenamos prekybos žmonėmis aukos iš Lietuvos.⁴⁴

⁴¹ Šia norma užkertamas kelias prekeiviams daryti spaudimą aukoms ir jas gąsdinti, siekiant sulaikyti jas nuo kreipimosi į valdžios institucijas. Žr. Ibid.

⁴² Prie šios Konvencijos gali prisijungti valstybės, ET narės ir narėmis nesančios valstybės, taip pat Europos Bendrija. Šiuo metu konvenciją yra pasirašiusios 30 valstybių. Kad konvencija įsigaliojotų, ją turi ratifikuoti 10 valstybių, tarp jų 8 ET valstybės narės. 2006 m. ET pradėjo kovos prieš prekybą žmonėmis kampaniją. Jos tikslas – be informavimo, taip pat paskatinti ir pagreitinti ET Konvencijos dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis ratifikavimą, kad Konvencija kuo greičiau įsigaliojotų ir būtų taikoma. Žr. Ibid.

⁴³ FEDOSIUK, O. Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*, 2005, Nr. 54, p. 71-72.

⁴⁴ Didžiausi prekybos moterimis srautai iš Lietuvos krypsta į Vokietiją, Angliją, Daniją, Ispaniją, Olandiją, Prancūziją, Lenkiją ir kitas valstybes. Žr. KARMAZA, E. *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektais*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005, p. 20. ISBN 9986-03-581-3.

Pirmiausia paminėtina, kad šių valstybių konstitucijose⁴⁵ įtvirtinta prigimtinė asmens teisė į laisvę, o jų baudžiamuosiuose kodeksuose (toliau – BK) numatyti atskiri skyriai, numatantys tokio pobūdžio teisinių gėrių apsaugą.⁴⁶

Danijos BK XXV skyriuje įtvirtinta baudžiamoji atsakomybė už smurtinius nusikaltimus. Svarbiausiu nagrinėjamai temai laikytinas šio skyriaus 262a str. Šiame straipsnyje nusikalstamais veiksmais įvardijami: asmens pirkimas, verbavimas, gabenimas, perkėlimas, slėpimas, gavimas, siekiant bent vieno iš normos dispozicijoje nurodomų tikslų (apriboti asmens laisvę, sukelti grėsmę gyvybei, panaudoti prievartą, ar kitu netinkamu būdu pasinaudoti asmeniu amoraliems tikslams, prievartiniam darbui, vergijai ar panašiai į ją veiklai, ar organų pašalinimui). Danijoje taip pat baudžiama, jei minėti nusikalstami veiksmai atliekami nepilnamečio asmens (iki 18 m.) atžvilgiu ar teikiant atlygį ar kitą materialinę naudą, norint įgyti išnaudojamo asmens sutikimą.⁴⁷ Nagrinėjant Danijos baudžiamuosius įstatymus, būtina paminėti 2007 – 2010 m. veiksmų planą kovojant su prekyba žmonėmis, kuriame išsamiai įtvirtintas vaikų kaip prekybos žmonėmis aukų specifiškumas.

⁴⁵ 1953 m. birželio 5 d. priimtoje Danijos konstitucijoje teigiama, kad asmens laisvė neliečiama. Užsienio piliečiui jokiais būdais negali būti suvaržyta laisvė dėl jo kilmės, politinių ar religinių įsitikinimų. Žr. Danijos konstitucija (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: < [http:// www. legislationline.org/topics/country/34/topic/14](http://www.legislationline.org/topics/country/34/topic/14)>.

1949 m. gegužės 23 d. pasirašytame Pagrindiniame Vokietijos Federacinės Respublikos įstatyme pabrėžiama, jog kiekvienas asmuo turi teisę į laisvą savo asmenybės vystymą, tiek, kiek jis nepažeidžia kitų asmenų teisių ar nenusižengia įstatymams. Šis dokumentas įtvirtina teisę Vokietijos piliečiams laisvai pasirinkti užsiėmimą ar profesiją, darbo ir mokymosi vietą. Kaip teigiama, prievartinis darbas gali būti paskirtas tik teismo nuosprendžiu asmeniui paskirus laisvės atėmimo bausmę. Žr. Pagrindinis Vokietijos Federacinės Respublikos įstatymas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/28/topic/14>>.

1983 m. vasario 17 d. priimtoje Nyderlandų konstitucijoje numatyta, kad asmeniui laisvė gali būti atimta tik teismo sprendimu, tačiau laisvės atėmimui esant neteisėtam, asmuo turi teisę kreiptis pagalbos į atitinkamas institucijas dėl išlaisvinimo. Žr. Nyderlandų konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.servat.unibe.ch/icl/nl00000_.html>.

1997 m. balandžio 2 d. priimtos Lenkijos konstitucijos antrame skyriuje, numatančiame asmens teises, laisves ir pareigas pabrėžiama, kad kiekvienas asmuo turi gerbti kito asmens teises ir laisves. Niekas negali būti verčiamas elgtis priešingai negu numato įstatymai. Priešingai nei numatyta minėtų valstybių konstitucijose, Lenkijos aukščiausią teisinę galią turinčiame dokumente įtvirtintas draudimas asmenį kankinti, nežmoniškai ar žeminančiai su juo elgtis, taip pat uždraudžiant fizinių bausmių taikymą. Beto konstitucijoje užtikrinama vaiko teisių apsauga ir valdžios institucijų gynyba, numatant vaiko iki šešiolikos metų nuolatinio darbo uždraudimą. Žr. Lenkijos Respublikos konstitucija (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.legislationline.org/topics/country/10/topic/14>>.

⁴⁶ Lyginant baudžiamųjų kodeksų normų struktūrą ir išdėstymą matyti, jog Nyderlandų BK straipsnio išdėstymas pradedamas nuo sankcijos, numatančios atitinkamą bausmę kaltininkui, o tik po to prieinama prie dispozicijos, įvardijančios konkrečius nusikalstamus veiksmus, tuo tarpu Vokietijos, Danijos ir Lenkijos baudžiamuosiuose kodeksuose straipsnis pradedamas nuo pavojingų veiksmų nurodymo ir baigiamas taikoma bausme. Pabrėžtina tai, kad tik Vokietijos BK atsakomybei už minėtus nusikaltimus yra skirtas atskiras straipsnis. Siekiant konkretesnės valstybių baudžiamųjų įstatymų analizės, kiekvienos valstybės normų, susijusių su žmonių prekyba, aprašymą pateikiame atskirai.

⁴⁷ Danijos baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.legislationline.org/topics/country/34/topic/14>>.

Dokumente nurodoma, kad vaikai dėl brandumo ir išsivystymo stokos sudaro ypač pažeidžiamą asmenų grupę, todėl yra būtina sustiprinti jų apsaugą ir paramą.⁴⁸

1998 m. rugpjūčio 15 d. priimtame Vokietijos baudžiamajame kodekse numatyta dvylika nusikalstamų veikų sudėčių, susijusių su kito asmens laisvės atėmimu ar suvaržymu.⁴⁹ Atsižvelgiant į nagrinėjamą temą, aktualesni tampa konkrečiai su asmenų prekybą susiję kodekso straipsniai. Kaip numatyta Vokietijos BK 232 str., asmens išnaudojimas, panaudojant prievartą ar bejėgišką nukentėjusiojo būklę, verčiant jį užsiimti prostitucija ar lytiškai santykiauti su kaltinamuoju ar jo akivaizdoje, užtraukia baudžiamąją atsakomybę. Kvalifikuojančiais šią nusikalstamą veiką požymiais laikomi: pavojaus aukos gyvybei sukėlimas; nusikaltimo padarymas iš materialių paskatų; nusikalstamų veiksmų atlikimas vaiko (asmuo iki 14 m.) atžvilgiu. Baudžiama ir už tai, jei asmuo patraukiamas užsiimti prostitucija ar kitaip seksualiai išnaudojamas, pavartojant jėgą, grasinant ar naudojant apgaulę. BK 233 str. skirtas bausti kaltininką už prekybą žmonėmis, siekiant asmenį išnaudoti vergijai, baudžiavai, priklausomybei dėl įsiskolinimo ar verčiant dirbti nežmoniškais darbo sąlygomis.⁵⁰ Svarbu paminėti, kad straipsnyje, numatančiame atsakomybę už prekybą vaikais (BK 236 str.), vaiku laikomas asmuo ne kaip nurodyta 232 str. – iki 14 m., bet asmuo iki 18 m. Griežtesnės baudžiamosios atsakomybės taikymas už prekybą vaikais siejamas su materialinės naudos gavimu ar dalyvavimu nusikalstamoje organizacijoje, susikūrusioje nagrinėjamam nusikaltimui vykdyti.

Nyderlandų BK įtvirtina kaltininko piktnaudžiavimą valdžia tam, kad priverstų kitą asmenį užsiimti „seksualine veikla“⁵¹ su trečiuoju asmeniu už atlyginimą. Kaip kvalifikuojančius prekybos žmonėmis nusikaltimo požymius, kodeksas numato: nukentėjusiojo nepilnamečio viršutinę amžiaus ribą iki 16 m.; fizinio smurto ar prievartos sukeltus sunkius kūno sužalojimus; bendrininkavimą, vykdant neteisėtus veiksmus. Reikia atkreipti dėmesį, kad ši valstybė prekybą žmonėmis sieja tik su

⁴⁸ Siekiant pagerinti nukentėjusių vaikų užsieniečių padėtį, valstybė buvimo joje metu garantuoja jiems teisę į socialinę – pedagoginę paramą, sveikatos priežiūrą, asmeninį atstovą. Kaip numatyta veiksmų plane, paslaugų, krizės bei paramos centrai, taip pat nevalstybinės organizacijos atlieka didelį vaidmenį kovojant su prekyba žmonėmis valstybės viduje ir už jos ribų. Žr. 2007-2010 m. Danijos veiksmų planas, kovojant su prekyba žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/34/topic/14>>.

⁴⁹ Šios valstybės įstatymai baudžia už: seksualinį vaiko išnaudojimą (tvirkinimą); išprievartavimą; išprievartavimą, sukėlusį mirtį; neveiksnaus asmens seksualinį išnaudojimą; sąvadavimą; prekybą žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais; prekybą žmonėmis asmenį išnaudojant darbui; prekybą vaikais; prievartą.

⁵⁰ Pasikėsinimas ir kurstymas (verbuojant, skatinant, slepiant, įgyjant) padaryti minėtas nusikalstamas veikas, kaip numato kodeksas, taip pat yra baudžiamas. Žr. Vokietijos baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/28/topic/14>>.

⁵¹ Versta autorės pagal anglišką atitikmenį „in sexual activities“. Žr. Nyderlandų baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/12/topic/14/subtopic/46>>.

aukos išnaudojimu seksualiniams tikslams, nekriminalizuojant kitų aukos išnaudojimo formų (priverstinio darbo, organų pašalinimo, vergovės).

Lenkijos BK 253 str. įtvirtindamas prekybos žmonėmis baudžiamumą, neatsižvelgiant į aukos sutikimą, nekonkretizavo šios veikos padarymo priemonių, būdų ar tikslų. Manytina, jog atsižvelgiant į kitus BK straipsnius⁵², prekyba žmonėmis siejama tik su tikslu asmenį išnaudoti seksualiai. Esant ypatingam vaiko apsaugos ir priežiūros poreikiui kovojant su nagrinėjamu nusikaltimu, Lenkijos BK už nepilnamečio iki 15 m. palenkimą užsiimti prostitucija, lytiškai santykiuoti ar atlikti kitus seksualinius veiksmus, numatė griežtesnes bausmes kaltininkams.⁵³

Apibendrinant galima teigti, kad didžioji dalis nagrinėtų valstybių savo baudžiamuosiuose įstatymuose tiesiogiai neatkartojo tarptautiniuose ir ES dokumentuose įtvirtintos prekybos žmonėmis dispozicijos, nurodydamos tik išnaudojimo tikslus ir/ ar nusikalstamus veiksmus. Dažniausiai nagrinėjamas nusikaltimas valstybių BK siejama su asmens išnaudojimu prostitucijai, tuo tarpu priverstinis darbas ir vergija nurodomi tik Danijos ir Vokietijos baudžiamuosiuose įstatymuose.

⁵² Lenkijos BK 203 str. numatyta baudžiamoji atsakomybė už kito asmens palenkimą užsiimti prostitucija, jei tokie veiksmai buvo išgauti naudojant grąšimus, apgaule, pasinaudojant priklausomumu ar kritine situacija. BK 204 str. numatyta baudžiamoji atsakomybė asmeniui, kuris, siekdamas materialinės naudos, priverčia kitą asmenį užsiimti prostitucija. Žr. Lenkijos baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.legislationline.org/topics/country/10/topic/14/subtopic/46>>.

⁵³ Lenkijos baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.legislationline.org/topics/country/10/topic/14/subtopic/46>>.

2. PREKYBA ŽMONĖMIS KAIP NUSIKALSTAMA VEIKA PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMĄJĮ KODEKSĄ

2.1. Prekybos žmonėmis samprata

Prekybos žmonėmis įtvirtinimo ir suvokimo nacionaliniu lygiu pagrindus galima rasti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Didžiausią teisinę galią turinčio dokumento 21 str. numatyta: „žmogaus asmuo neliečiamas“⁵⁴. Ši konstitucijos norma įtvirtina vieną svarbiausių prigimtinių teisių, garantuojančių asmens fizinio neliečiamumo apsaugą. Tokio pobūdžio teisės normų sistema turi užtikrinti asmens apsaugą nuo bet kokio nepagrįsto ir neteisėto valstybės institucijų ar piliečių poveikio asmens gyvybei, sveikatai, seksualiniam apsisprendimui, judėjimo laisvei. Lietuvos Respublikai Konstitucijoje⁵⁵ įtvirtinus nuostatą dėl ratifikuotų dokumentų privalomumo ir įstojus į Europos Sąjungą, tarptautiniai ir ES teisės aktai tampa tam tikra „intervencija“ į nacionalinės teisės sistemą.⁵⁶

Terminas „prekyba žmonėmis“ (angl. *trafficking in human beings*) Lietuvoje vartojamas dar palyginti neseniai, neretai šią sąvoką suvokiant gana siaurai ir supaprastintai, pagrinde siejant su prostitucija. Prekybos žmonėmis norma Lietuvos BK pirmą kartą įtvirtinta 1998 m. liepos 2 d. Per dešimtmetį, nagrinėjamo nusikaltimo samprata ir sankcija buvo du kartus pakeistos (2003 m. gegužės 1 d. ir 2005 m. birželio 23 d.).

Pirmajai prekybos žmonėmis normai, įtvirtintai ankstesnio Lietuvos BK nusikaltimų asmens gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui skirsnyje (131³ str.)⁵⁷, buvo būdinga dvinarė⁵⁸ sistema. Vertinant kodekse pateiktą normą, atkreiptinas dėmesys į dviejų nusikaltimo objektų (laisvės ir dorovės) sugretinimą. Šiame straipsnyje iš asmens „pardavimo“ pereinama į „gabenimą prostitucijai“, nors prieš tai buvo nurodomas tikslas „užsiimanti prostitucija“. Tokiu atveju, manytina, jog „asmens gabenimas prostitucijai“ buvo netikslingai numatytas BK 131³ str., ir ta dalis

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014

⁵⁵ 138 str. 3 d. Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Žr. Ibid.

⁵⁶ Plačiau apie nacionalinės teisės derinimą su Europos Sąjungos teise rašė A. Abramavičius, G. Švedas ir D. Mickevičius. Žr. ABRAMAVIČIUS, A.; MICKEVIČIUS, D.; ŠVEDAS, G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 12-26. ISBN 9955-557-66-4.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-147.

⁵⁸ Prekybos žmonėmis norma susideda iš nusikalstamos veikos būdų (asmens pardavimas ar kitoks perleidimas arba asmens įgijimas, gabenimas prostitucijai į Lietuvą arba už jos ribų) ir siekiamo tikslo (turint tikslą asmenį seksualiai išnaudoti, priversti užsiimti prostitucija arba gauti materialinę ar kitokią asmeninę naudą). Žr. Ibid.

turėjo būti įvardinta kaip atskira norma. Be to, lyginant su paskutiniu metu prekybos žmonėmis normos pakeitimu, 1998 m. kodekso redakcijoje pasigesta įvairesnių nusikaltimo padarymo būdų bei alternatyvesnių tikslų įvardijimo. Įstatymų leidėjui neįtvirtinus veikos padarymo priemonių (pavyzdžiui, panaudojant apgaulę, fizinį smurtą, grasinimus ir pan.) buvo sudėtingiau kaltininkui inkriminuoti veiką ir taikyti prekybos žmonėmis normą.

Lietuvos BK 147 str. pirminė redakcija⁵⁹ galioja nuo 2003 m. gegužės 1 d.⁶⁰ Išnykus daugumai anksčiau galiojusių sąvokų (pakartotinumai, recidyvas) pasikeitė ir straipsnio žodinė išraiška, tačiau šį kartą jis buvo dar labiau supaprastintas. Asmens gabenimas prostitucijai buvo kriminalizuotas BK 307 str. „Pelnymasis iš kito asmens prostitucijos“. Priešingai negu 131³ str., šioje normoje nusikalstamos veikos tikslu įvardijamas turtinės ar kitokios asmeninės naudos gavimas, tuo svarbiausiu aspektu pripažįstant naudos siekimo įrodinėjimą ir neapibrėžiant konkretesnių išnaudojimo tikslų. Nusikalstamų veiksmų baigtinis įvardijimas (pardavė, pirkė ar kitaip perleido arba įgijo asmenį) suponuoja tik baudžiamumą už įgijimo/ perleidimo veiksmus, tuo tarpu gabenimas, verbavimas, laikymas nelaisvėje suvokiami kaip pasikėsinimas. Atsižvelgiant į tai ir įvertinant statistinius duomenis, manytina, kad šie trūkumai galėjo lemti nedidelį iškeltų baudžiamųjų bylų skaičių: „1999 m. iškeltos 3 bylos, 2000 m. – 5, 2001 m. – 19, 2002 m. – 17, 2003 m. – 18, 2004 m. – 22, 2005 m. – 32, 2006 m. – 26“⁶¹, kadangi norma buvo perteikiama gan siaurai, atsisakant alternatyvų. Įstatymų leidėjas iš nagrinėjamos normos pašalino ir kvalifikuojančius požymius bei sušvelnino bausmę, numatydamas 8 m. maksimalų laisvės atėmimo terminą. Greta paminėtų kritikuotinių nagrinėjamos normos aspektų, esama ir keletas palankiai vertinamų naujovių. Pirmiausia tai, kad 147 str. įtvirtintas BK 7 str. kaip nusikaltimas, pagal kurį baudžiama vadovaujantis tarptautinėmis sutartimis, tuo pažymint prekybos žmonėmis problemos aktualumą egzistuojantį visame pasaulyje. Taip pat 2003 m. BK redakcijoje įstatymų leidėjas be bendrosios numatė ir specialią normą, numatančią baudžiamąją atsakomybę už vaiko pirkimą ar pardavimą (BK 157 str.). Nepaisant ydingo⁶² pradinės vaikų teises saugančios normos įtvirtinimo, atsižvelgiant į tarptautinius ir ES dokumentus, naujausioje BK redakcijoje šis trūkumas buvo ištaisytas.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

⁶⁰ Plačiau apie 2003 m. prekybos žmonėmis redakcijos sampratą ir atitiktą tarptautinėms sutartims ir ES teisei rašė D. Mickevičius. Žr. Cit. op. 3. p. 122-133. Taip pat prekybos žmonėmis normos atitiktą ES teisės aktams nagrinėjo A. Abramavičius ir G. Švedas. Žr. Cit. op. 56. p. 113-121. Prekybos žmonėmis sampratą Lietuvos Respublikos BK nagrinėjo D. Bolzanas ir A. Drakšienė. Žr. BOLZANAS, D.; DRAKŠIENĖ, A. Prekybos žmonėmis samprata. *Teisė*, 2004, Nr. 53, p. 38-50. ISSN 1392-1274.

⁶¹ Ataskaita už 2006 m. dėl prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programos įgyvendinimo. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: < http://sos.vrm.lt/mod_richtext.php?pid=26>.

⁶² BK 157 str. minimas tik mažametis vaikas, tuo tarpu nukentėję nuo 14 iki 18 metų amžiaus nepilnamečiai prilyginami suaugusiems.

Naujoji BK 147 str. redakcija⁶³ priimta 2005 metais. Lyginant su prieš tai minėtomis Lietuvos BK normomis, reglamentuojančiomis prekybą žmonėmis, šioje plačiau ir detaliau įtvirtinta straipsnio dispozicija (priedas Nr. 1), naudojant trinarę sistemą, kuomet normoje įvardijami veikos padarymo būdai, priemonės ir tikslai. Konkretesnės BK 147 str. ypatybės vertinamos pasitelkiant ES dokumentą, reglamentuojantį prekybos žmonėmis baudžiamumą.

Palyginimui pasirinktas ES Tarybos pagrindų sprendimas dėl kovos su prekyba žmonėmis (2002/629/TVR), priimtas 2002 m. liepos 19 d. (toliau – Pagrindų sprendimas).⁶⁴ Visų pirma būtina pažymėti, kad jame pateiktas prekybos žmonėmis apibrėžimas pasižymi sudėtinga trinare struktūra, susidedančia iš alternatyvių veikų, alternatyvių asmens valios kontrolės perėmimo būdų ir alternatyvių nusikalstamų tikslų. Sprendime nurodyti alternatyvūs požymiai išplėčia ir padidina nusikalstamų veiksmų „kombinacijų“ atsiradimo galimybę ir jų baudžiamumą. Vertinant Lietuvos BK 147 str. išdėstymą, nepaisant mažesnės⁶⁵ alternatyvių veiksmų parinkimo galimybės, trinarės struktūros išreiškimas atitinka ES dokumentą. Svarbu pastebėti, jog abu apibrėžimai daugiau ar mažiau atskleidžia prekybos žmonėmis nusikaltimo esmę – neteisėtą piktnaudžiavimą kontroliuojamo žmogaus laisve, siekiant jį išnaudoti prostitucijai, priverčiamam darbui ar iš to gauti kitokios naudos. Nagrinėdami ES teisės aktų įgyvendinimą Lietuvos baudžiamojoje teisėje, A. Abramavičius, D. Mickevičius ir G. Švedas pabrėžia, jog tiek BK normoje, tiek Pagrindų sprendime baigtiniu sąrašu įvardijant asmens laisvę pasirinkti suvaržančius būdus bei asmens išnaudojimo tikslus, sunkumų sukeltų konkretūs atvejai, kuomet būtų panaudotas koks nors kitas įstatyme nepaminėtas asmens valios palaužimo būdas.⁶⁶ Analizuojant šiuos dokumentus pastebėta, jog Lietuvos BK, priešingai nei Pagrindų sprendime, neužsimenama apie prekybos žmonėmis aukos sutikimo nereikšmingumą, kuomet kaltininko numatytiems tikslams pasiekti panaudojamos neleistinos priemonės (smurtas, apgaulė, piktnaudžiavimas valdžia ir pan.). Tokiu atveju, žvelgiant į kodekso normą, lieka neaišku, ar „sandorio“ dalyviai atsakys pagal baudžiamuosius įstatymus tik tuomet, kai auka per prievartą buvo parduota, ar ir tuomet, kai nusikalstami tikslai buvo pasiekti nukentėjusiojo sutikimu. Naujoje prekybos žmonėmis normoje, sutinkamai su Pagrindų sprendimu,

⁶³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 81-2945.

⁶⁴ Plačiau apie Pagrindų sprendime numatytą prekybos žmonėmis baudžiamumą rašoma darbo 1.2 poskyryje.

⁶⁵ Lietuvos BK neįvardija asmens slėpimo kaip veikos atlikimo būdo ir nenumato kaltininko siekio, auką išnaudoti vergovei ar į ją panašiai veiklai.

⁶⁶ ABRAMAVIČIUS, A.; MICKEVIČIUS, D.; ŠVEDAS, G. *Europos Sąjungos teisės aktų įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 117-118. ISBN 9955-557-66-4.

įtvirtinta baudžiamoji atsakomybė ir juridiniam asmeniui.⁶⁷ Apibendrinant galima teigti, kad BK 147 str. numatyta prekybos žmonėmis sudėtis savo esme atitinka Pagrindų sprendimo 1 str. numatytą apibrėžimą.

Nagrinėjant prekybos žmonėmis sąvoką, reikšminga paminėti ir BK 157 str. įtvirtintos vaiko pirkimo ar pardavimo normos kitimą, bei atitikimą Tarybos pamatiniam sprendimui. Pastebėta, kad naujoji norma atitinka ES dokumento reikalavimus, kadangi jame numatyta, kad vaiko verbavimas, gabenimas, perdavimas arba įgijimas išnaudojimo tikslais laikomas prekyba žmonėmis, netgi nesant nė vieno iš anksčiau aptartų būdų, ką ir atspindėtų 2005 m. birželio 23 d. įstatymu priimta nauja prekybos vaikais straipsnio redakcija. Prekybos vaikais norma nuo prekybos žmonėmis skiriasi tuom, kad dispozicijoje neminimi nusikaltimo padarymo būdai, ką numato ir Europos Tarybos dokumentas. Sankcijos už padarytą nusikaltimą, lyginant su ankstesne norma, griežtesnės, taip pat ištaisyta ankstesnioje BK redakcijoje buvusi klaida – terminą „mažametis“ keičia „vaiko“ sąvoka, apibūdinanti asmenis iki 18 m.

Tarptautinės migracijos organizacijos atliktame tyrime, vienas iš respondentų, atstovaujančių teisėsaugos instituciją, pagrindiniu prekybos vaikais normos trūkumu įvardijo prekybos kūdikiais ir vaikais, kai jie parduodami norintiems turėti vaikų, neįtvirtinimą BK.⁶⁸ Manytina, jog vaikui baudžiamajoje teisėje esant specifiniu subjektu, kuomet nagrinėjamos normos dispozicijoje įstatymų leidėjas įtvirtino papildomus nusikalstamus veiksmus (siūlymas pirkti ar kitaip įgyti vaiką), toks autorius pastebėjimas, o taip pat ir baigtinis tikslų įvardijimas laikytinas kritikuotinu. Tokiu atveju pakaktų straipsnyje nurodyti tik veikos padarymo būdus, pridodant formuluotę „žinodamas arba siekdamas, kad vaikas būtų išnaudojamas“. Toks tikslo įvardijimas apimtų visas galimas išnaudojimo formas ir būtų lengviau inkriminuojamas individualiais atvejais, kuomet vaiko pirkimo/pardavimo tikslas nenumatytas dabartinėje BK normos dispozicijoje.

2.2. Prekybos žmonėmis sudėties požymių analizė

Įstatymų leidėjas prekybą žmonėmis įtvirtino nusikaltimų, reglamentuojančių žmogaus laisvę skyriuje. Darant šį nusikaltimą, kėsিনamasi į asmens teisę pasirinkti savo buvimo vietą, teisę dirbti norimą darbą ar užsiimti nedraudžiama veikla, teisę pasirinkti savo elgesio variantą, taip nusikalstamais veiksmais pažeidžiant pagrindinį šio *nusikaltimo objektą* – žmogaus laisvę. Asmens

⁶⁷ Apie juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę už prekybą žmonėmis plačiau aptariama darbo 3.2 poskyryje.

⁶⁸ BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006, p. 49. ISBN 9955-697-04-0.

sveikata, gyvybė, seksualinė neliečiamybė gali būti suvokiami kaip papildomi šio nusikaltimo objektai. Prekybos žmonėmis *nukentėjusiuoju* gali būti bet kurios lyties pilnametis⁶⁹ asmuo, kurio laisvė yra suvaržyta ar kuris jos neturi. Kaip rodo statistika ir įvairių institucijų atlikti tyrimai, aukomis dažniausiai tampa jaunos moterys ir paauglės.⁷⁰

Objektyvioji nusikaltimo pusė – aktyvūs veiksmai, susidedantys bent iš vienos iš penkių alternatyvių veikų (pardavimas/ pirkimas, perleidimas/ įgijimas, verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje) ir bent iš vieno iš septynių veikos padarymo būdų (panaudojant fizinį smurtą; grasinant; kitaip atimant galimybę priešintis; pasinaudojant nukentėjusiojo asmens priklausomumu; pasinaudojant asmens pažeidžiamumu; panaudojant apgaule; sumokant pinigus ar suteikiant kitokią turtinę naudą asmeniui, faktiškai kontroliuojančiam nukentėjusįjį). Siekiant teisingiau suvokti prekybos žmonėmis normos reikšmę ir pritaikymą, reikėtų plačiau aptarti objektyviuosius šios nusikalstamos veikos sudėties požymius.

Pardavimas/ pirkimas ir perleidimas/ įgijimas dažniausiai suvokiami kaip civilinėje teisėje egzistuojančių komercinių sandorių pasekmė. Nagrinėjamo nusikaltimo atveju šie sandoriai turi būti suvokiami kaip kontrolės kito žmogaus atžvilgiu perėmimas. Kitoks perleidimas apimtų bet kokią įmanomą sandorį⁷¹, panaudojant auką kaip „daiktą“, išskyrus pirkimą/ pardavimą.

Verbavimas kaip prekybai žmonėmis būdinga veika – tai kaltininko siekimas patraukti, nusamdyti, privilioti potencialią auką, siekiant ją išnaudoti.⁷² Verbuojant dažniausiai nuodijamasi skatinimais, apgaule, pažadais, realizuojamais per darbo, mokslo skelbimus laikraščiuose, internete, per pažįstamus ar gimines, pažinčių tarnybas, specialius verbuotojus.

Gabenimas apima bet kokią asmens perkėlimą iš vienos vietos į kitą, naudojant bet kokios rūšies transporto priemones (pervežant automobiliu, geležinkeliu, jūrų ar oro transportu).⁷³ Pats gabenimas gali vykti tiek valstybės viduje, tiek ir į kitas šalis.

Laikymas nelaisvėje – tai asmens laisvės apribojimas išnaudojimo tikslais. Laisvės apribojimas praktiškai suvokiamas kaip: aukos uždarymas, užrakinimas kokioje nors patalpoje (apribojant judėjimą erdvėje), asmens surišimas, burnos, akių uždengimas, prisegimas, pririšimas

⁶⁹ Išnaudojimo sandoriai dėl asmenų nesulaukusių 18 m., turi būti kvalifikuojami pagal Lietuvos Respublikos BK 157 str.

⁷⁰ JAV valstybės departamento vertinimu, pasauliniu mastu pačiose šalyse ir už jų ribų yra parduodama nuo 600 000 iki 800 000 žmonių, iš kurių apie 80 % sudaro moterys ir mergaitės. Žr. O'CONNOR, M; HEALY, G. *Ryšys tarp prostitucijos ir prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais*. Vilnius: Danielius, 2007, p. 6. ISBN 978-9955-476-49-8.

⁷¹ Tai gali būti asmens perleidimas už skolas, padovanojimas, panauda, nuoma ir kiti panašūs sandoriai.

⁷² Konkrečiau verbavimas gali pasireikšti kaip gero, „padoraus“ darbo pažadai, siūlomas didelis atlyginimas, gražių drabužių ir kosmetikos pirkimas iš anksto, šantažas, grasinimai, menamos skolos ir pan.

⁷³ BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: TMO Vilniaus biuras, 2007, p. 15. ISBN 978-955-697-05-3.

prie masyvių daiktų (varžant asmens judesius), asmens stebėjimas filmavimo kameromis, apsaugos darbuotojų vykdoma kontrolė (neturint galimybės pasirinkti savo buvimo vietą). O. Fedosiukas, aprašydamas⁷⁴ šį požymį, pabrėžė, jog nukentėjusiojo sutikimas būti laikomam nelaisvėje, nepanaikina galimybės inkriminuoti šią veiką, kadangi tokiu atveju reikšmingesnis tampa objektyvus asmens negalėjimas pasirinkti savo buvimo vietos.

Prekybos žmonėmis normoje nusikaltimo padarymo būdas tampa privalomuoju objektyviosios pusės požymiu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutartyje (baudžiamoji byla Nr. 2K–332/2006) pabrėžiama, kad prekybos žmonėmis sudėčiai konstatuoti pakanka nustatyti bent vieną nusikalstamą veiksmą (neveikimą) ir bent vieną nukentėjusiojo asmens valios palenkimo būdą. Šis požymis taip pat padeda atskirti prekybą žmonėmis nuo kitų panašius požymius turinčių nusikalstamų veikų (pvz. įtraukimo į prostitucija, išnaudojimo priverstiniam darbui, nelegalios migracijos, neteisėto laisvės atėmimo).

Fizinis smurtas teismų praktikoje suprantamas kaip tyčiniai veiksmai, kuriais pažeidžiamas nukentėjusiojo asmens kūno neliečiamumas, žmogaus kūno audinių ar organų anatomicinis vientisumas arba jų funkcijos. Fizinis smurtas gali pasireikšti nukentėjusiojo mušimu, prispaudimu, smaugimu, rankų užlaužimu, tasymu už plaukų, priverstiniu alkoholio, narkotinių, psichotropinių medžiagų sugirdymu ir pan.⁷⁵ Smurtas aukos atžvilgiu naudojamas siekiant ją įbauginti, verčiant paklusti kaltininko duotiems nurodymams, tenkinant iškreiptas seksualines fantazijas ir pan. Naudojant fizinį smurtą, aukai gali būti padaromas nesunkus ar nežymus sveikatos sutrikdymas, kuriuos apima BK 147 str., todėl papildomai jie nekvalifikuojami. Sunkaus sveikatos sutrikdymo ar gyvybės atėmimo atveju, veika kvalifikuojama pagal nusikaltimų sutaptį.

Grasinimas, dar kitaip vadinamas psichologiniu smurtu, yra naudojamas siekiant įveikti nukentėjusiojo asmens esamą ar galimą pasipriešinimą. Prekybos žmonėmis atveju grasinama norint įbauginti auką, ja manipuliuoti ir lengviau kontroliuoti. Grasinimo forma įvairi: žodžiu, mimika, kūno kalba, gestu. Atsižvelgdami į verbavimo metu aukų pateiktą informaciją, kaltininkai joms grasina susidorojimu, artimųjų/ vaikų užpuolimu, kompromituojančios informacijos paviešimu ir pan.

Atvejai kuomet kitaip atimama galimybė priešintis yra tada, kai aukos pasipriešinimui įveikti kaltininkas naudoja būdus, kurių neapima fizinio smurto panaudojimas ar grasinimai (pavyzdžiui,

⁷⁴ FEDOSIUK, O. Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 8(98). p. 55. ISSN 1392-6195.

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžagavimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“. Teismų praktika, 2005. Nr. 22.

surišimas nenaudojant smurto, valią paralyžiuojančių vaistų ar kitų medžiagų sugirdymas pasinaudojus apgaule, užmigdytas ir pan.)

Pasinaudojimas asmens priklausomumu pasireiškia tarp kaltininko ir aukos esančių santykių manipuliavimu, potencialiai aukai sukeliant psichologinį spaudimą. Priklausomumo santykiai egzistuoja tarp asmenų nesančių lygiais savo užimamomis pareigomis ar padėtimi visuomenėje vienas kito atžvilgiu (pavyzdžiui, darbdavių ir darbuotojų, globėjų ir vaikų, sutuoktinių, dėstytojų ir studentų, medikų ir pacientų ir pan.). Prekybos žmonėmis atveju nukentėjusiajam tiesiogiai ar užuominomis leidžiama suprasti, jog, nepaklusus kaltininko nurodymams, galima susilaukti tam tikrų nemalonumų. Savo straipsnyje O. Fedosiukas nurodo, kad „vien tik faktinio priklausomumo nepakanka išvadai dėl pasinaudojimo priklausomumu“⁷⁶, tokiam požymiui inkriminuoti būtinas ir kaltininko suvokimas, jog jis naudojasi aukos priklausomumu nuo jo, ir norėjimas taip elgtis.

Pasinaudojimas nukentėjusiojo asmens pažeidžiamumu – tai kaltininko veiksmai, kuomet jis, žinodamas, jog auka, neturėdama kito pasirinkimo, gali priimti jo teikiamą pasiūlymą būti išnaudojamai, to siekia. „Asmens pažeidžiamumą gali lemti tiek fizinis arba psichinis bejėgiškumas, tiek ir socialiniai veiksniai“⁷⁷ (darbo neturėjimas, menkas išsilavinimas, žinių stoka, prasti santykiai su tėvais, savarankiškumo trūkimas, gyvenimas nepritekluje ir kt.). Vienoje baudžiamojoje byloje Šiaulių apygardos prokuroras nukentėjusiosios pažeidžiamumu apibrėžė jos nepilnametystę, tėvų teisių apribojimą bei specialios mokyklos lankymą.⁷⁸ Žinodamas tokio pobūdžio informaciją apie auką, kaltininkas gali tikėtis lengvai gauti sunkioje padėtyje atsidūrusio asmens sutikimą vykti į užsienį dirbti prostitute ar kitais išnaudojimo tikslais.

Apgaulė – vienas iš pagrindinių prekybos žmonėmis aukų palenkimo būdų. Didžioji dalis aukos suklaudinimo apie esmines jos apsisprendimui reikšmės turinčias aplinkybes (pavyzdžiui, dėl būsimo darbo pobūdžio, darbo ir gyvenimo sąlygų, atlyginimo ir pan.) tenka verbavimo etape. Svarbios informacijos nuslėpimas, tam tikrų aplinkybių pagražinimas, tikrovės neatitinkančių faktų nurodymas, nerealių pažadų dalinimas gali būti panaudojami, norint privilioti potencialią auką.⁷⁹

⁷⁶ FEDOSIUK, O. Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 8(98), p. 55. ISSN 1392-6195.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Baudžiamoji byla Nr. 1-51-154/2007. Žr. BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2007, p. 27. ISBN 978-955-697-05-3.

⁷⁹ I. B. buvo kaltinamas tuo, kad veikdamas bendrininkų grupė prekiaavo žmonėmis, o būtent: 2005 m. rugpjūčio 4 d., iš anksto susitaręs ir bendrai veikdamas su M. P., žadėdamas viešbučio kambarių prižiūrėtojos darbą, apgaule išvežė automobiliu „Ford Scorpio“, valst. Nr. (duomenys neskelbtini) E. J. iš Lietuvos Respublikos ir, nugabenęs į Didžiąją Britaniją, Londono mieste už tyrimo metu nenustatytą pinigų sumą pardavė ją seksualiniam išnaudojimui ikiteisminio tyrimo metu nenustatytiems asmenims. Žr. 2007 m. liepos 11 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-295/2007.

Paskutiniu metu nusikaltimo padarymo būdu straipsnyje nurodomas pinigų sumokėjimas ar kitokios turtinės naudos suteikimas asmeniui, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusį. Šis požymis kelia tam tikrų abejonių, kadangi pilnai pakaktų įrodyti asmens pirkimo faktą, kuomet auką perleido ją faktiškai kontroliuojantis asmuo (tėvai, vyresni broliai, seneliai, globėjai, gaujos vadai) ir papildomų įrodymų nebereikėtų. Būtina paminėti, jog O. Fedosiukas savo straipsnyje, analizuodamas prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtį, nagrinėjamo būdo atskirai neanalizavo, taip netiesiogiai išreiškdamas savo nuomonę dėl abejotino šio požymio reikalingumo BK normoje.

Dėl *nusikaltimo sudėties* mokslinėje literatūroje kyla diskusijų⁸⁰, ar prekybos žmonėmis sudėtis yra formali, ar ir formali, ir materialinė. Aptarus minėtus būdus akivaizdu, jog, tiek lengvesniam kaltininko neteisėtų veiksmų inkriminavimui, tiek aukos padėties gerinimui būtina visas BK 147 str. veikas laikyti formaliomis, t. y. baigtinumo momentą siejant su veika, o ne su atsiradusiais padariniais.

*Subjektas*⁸¹. Pagal 2005 m. Lietuvos Respublikos BK 147 str. pakeitimą, už prekybą žmonėmis baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas ir fizinis, ir juridinis asmuo. Įstatymų leidėjui nenurodžius prekybos žmonėmis nusikaltimo BK 13 str. 2 d., už nusikalstamus veiksmus baudžiamoji atsakomybė fiziniam asmeniui kyla tuo atveju, jeigu jis veikus padarymo metu buvo sulaukęs 16 m.

Subjektyvioji nusikaltimo pusė – šis nusikaltimas yra padaromas tik tiesiogine tyčia – t. y. kuomet kaltininkas suvokia pavojingą savo nusikalstamos veikos pobūdį ir sąmoningai to siekia. Konkretizuojant, tai reikštų, kad nusikaltimo subjektas supranta, kad perka, parduoda, perleidžia, verbuoja, gabena, laiko nelaisvėje kitą žmogų, žinodamas ir/ ar siekdamas, jog prieš auką bus panaudota bet kuri iš nusikalstamos veikos priemonių (fizinis smurtas, grasinimai, apgaulė ir t.t.) ir to pasekoje asmuo bus įtrauktas į prostituciją, pornografiją, išnaudojamas priverstiniam darbui ar organų pašalinimui, ir nusikaltimo subjektas nori taip veikti.

⁸⁰ O. Fedosiukas prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėtis priskiria prie formalių, pabrėždamas, jog vargu ar įmanoma apibrėžti žmogaus pirkimo-pardavimo padarinius baudžiamajai teisei būdinga forma. Žr. FEDOSIUK, O. Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 8(98). p. 56. ISSN 1392-6195.

Kiti autoriai nurodo, jog akivaizdu, kad dalis veikų (pirkimas, pardavimas) yra materialios, o kita dalis (verbavimas, gabenimas) formali. Tokiu atveju išskiriant ir įrodinėtinus požymius, materialiose sudėtyse įrodant pasekmes ir priežastinį ryšį tarp asmens padarytos veikos ir kilusių pasekmių, o formalių sudėčių atveju nustatant tik patį veikos faktą. Žr. BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: TMO Vilniaus biuras, 2007, p. 15. ISBN 978-955-697-05-3.

⁸¹ Plačiau nusikaltimo subjektas nagrinėjamas darbo 3.2 poskyryje.

Tikslas prekybos žmonėmis normoje pasireiškia siekimu išnaudoti asmenį bet kurioje iš aukščiau išvardintų sričių.⁸² Kaltininko veiksams inkriminuoti pakanka ir aplinkybės, kad jis, nors ir pats nesiekė, tačiau žinojo, jog nukentėjusysis bus išnaudotas. Asmenį išnaudojant priverstiniam darbui pažeidžiama aukos teisė laisvai pasirinkti darbą, tuo tarpu seksualinio išnaudojimo atvejais – teisė laisva valia pasirinkti seksualinį partnerį ir seksualinio bendravimo su juo būdus, bei asmens, esančio bejėgiškumo būklėje, teisė būti apsaugotam nuo seksualinių santykių prieš jo valią.

„Vaiko sąvoka paprastai siejama ne tik su tam tikro amžiaus žmogaus biologinėmis savybėmis, bet ir su tam tikrais socialiniais, dvasiniais, doroviniais ir kitais bruožais.“⁸³ Vaiko kaip nukentėjusiojo požymis suponuoja į didesnę veikos pavojingumą ir griežtesnę baudžiamumą. Tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai dokumentai vaiką pripažįsta kaip ypač pažeidžiamą ir specifinės priežiūros reikalaujantį asmenį. Siekiant bendrai atriboti prekybos žmonėmis ir vaiko pirkimo ir pardavimo normas, trumpai aptarsime pastarojo nusikaltimo sudėtį.⁸⁴ Pagrindiniu BK 157 str. įtvirtinto nusikaltimo objektu laikytina vaiko teisė būti apsaugotam nuo išnaudojimo prostitucijai, pornografijai, priverstiniam darbui ir organų, audinių arba ląstelių išėmimui. Nukentėjusiuoju pripažįstamas vaikas, t.y. asmuo iki 18 m. Vaiko pirkimo arba pardavimo sudėties struktūra paprastesnė – išvardijamos tik veikos (pirkimas, kitoks įgijimas, pardavimas, kitoks perleidimas, verbavimas, gabenimas, laikymas nelaisvėje), atsiribojant nuo prekybos žmonėmis normoje išvardintų veikos padarymo būdų. Tuomet inkriminuoti vaiko pirkimą/ pardavimą tampa lengviau, kadangi nereikalaujama nustatyti jokių poveikio būdų, siekiant išnaudoti nukentėjusįjį. Būtina pažymėti, kad priešingai nei BK 147 str., vaiko pirkimo ir pardavimo dispozicijoje inkriminuojamas asmens *siūlymas* pirkti ar kitaip įgyti vaiką. Šiuo atveju pasikėsiniimo veiksmus atitinkantis nusikalstamas veikimas, nagrinėjamoje normoje laikomas baigtu nusikaltimu, numatant tolygią baudžiamąją atsakomybę kaip ir už kitus BK 157 str. nurodytus veikos padarymo būdus. Šis įstatymo leidėjo žingsnis vertintinas teigiamai, kadangi kaip nurodo ir tarptautiniai aktai, vaikams turi būti užtikrinama papildoma apsauga nuo galimo išnaudojimo.

Prekybą žmonėmis kvalifikuojantys požymiai numatyti straipsnio 2 dalyje: veika padaryta dviejų ar daugiau asmenų atžvilgiu; veiką padarė organizuotoje grupėje dalyvaujantis asmuo; veika buvo daroma, siekiant įgyti nukentėjusio asmens organą, audinį ar ląstelių. Norint inkriminuoti pirmąjį iš kvalifikuojančių požymių, būtina įrodyti kaltininko bendrą siekį išnaudoti du ar daugiau

⁸² Prekybos žmonėmis normoje numatyti asmens išnaudojimo tikslai plačiau analizuojami darbo 2.3 poskyryje.

⁸³ DRAKŠAS, R.; DRAKŠIENĖ, A. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2007, p. 29. ISBN 978-9955-682-78-3.

⁸⁴ Plačiau apie prekybą vaikais rašoma darbo 2.3 poskyryje.

asmenų, kadangi priešingu atveju visos padarytos veikos bus vertinamos kaip atskiri nusikaltimai. Tam, kad inkriminuotų veikos padarymą dalyvaujant organizuotoje grupėje, pakanka atskleisti susitarimą⁸⁵ dėl vieno BK 147 str. numatyto nusikaltimo, kuomet bent du, sulaukę įstatymo nustatyto amžiaus ir pakaltinami asmenys susitaria vykdyti prekybą žmonėmis, atlikdami tam tikras užduotis ar skirtingus vaidmenis. Organizuotos grupės pavojingumas pasireiškia tuo, kad jos dalyviai kurį laiką tariasi, derina svarbiausius nusikalstamos veikos momentus, nusikaltimo padarymo mechanizmą, kaip galima labiau išvengdami nenumatytų ir nusikaltimo atlikimui nepalankių aplinkybių. Norint kaltininkui inkriminuoti veiką pagal trečiąjį kvalifikuojantį požymį⁸⁶, būtina nustatyti ir įrodyti nusikaltimo subjekto siekį, asmenį išnaudoti turint tikslą įgyti jo organą, audinio ar ląstelių.

2.4. Prekybos žmonėmis rūšys

Prekyba žmonėmis siejama su žmonių teikimu iš vienos šalies į kitą prostitucijai, vaikus seksualiai išnaudoti arba nelegaliai įvaikinti, priverstiniam darbui ar elgetavimui, priverstinei santuokai, nusikalstamai veikai (pavyzdžiui, platinti narkotikus). Siekiant platesnio prekybos žmonėmis esmės ir pasireiškimo suvokimo, būtina atskirai apibūdinti migrantų prekybą, moterų prekybą seksualiniam išnaudojimui, vaikų prekybą prostitucijai ir pornografijai bei kitas ne mažiau svarbias prekybos žmonėmis rūšis.

Prekyba migrantais. Migracijos reiškinyje kilmės ir tikslo šalis tarpusavyje sieja migrantų srautai, reguliuojami tarpinės institucijos. Dažniau pasitaiko atveju, kai migruojant naudojamos nelegalių institucijų pagalba, tokiu atveju, prekyba migrantais tampa klestinčiu tarptautiniu „verslu“, įtraukiančiu vis naujas šalis. Pažeisdamas žmonių teises ir valstybių politinę padėtį, šis reiškinys jau kurį laiką kelia ne tik atskirų valstybių, bet ir tarptautinių organizacijų susirūpinimą. Valstybių vykdomos migraciją varžančios politikos pasekmė – didėjanti nelegali ir dažniausiai nusikalstamų organizacijų kuruojama migracija. Prekyba migrantais nors ir pripažįstama kaip nelegalios migracijos forma, tačiau negali būti su ja tapatinama. Pavyzdžiui, kai asmuo kerta valstybės sieną

⁸⁵ Lietuvos apeliacinis teismas yra pabrėžęs: „apeliantų veika teisingai kvalifikuota pagal BK 147 str. 1 d., nes jie visi, veikdami bendrininkų grupe, siekdami parduoti nukentėjusiąją D. N., verbavo ją dirbti prostitute ir atėmė jai laisvę. Veikos kvalifikavimui neturi reikšmės, jog nusikalstamai veikai padaryti ne visi kaltininkai atliko vienodus veiksmus: P. V. ir A. L. atėmė D. N. laisvę, gatvėje prievarta įsodinę į automobilį, miške grasino pavartoti fizinį smurtą ir taip palaužė jos pasipriešinimą; A. L. rūpinosi lėktuvo bilietais, pasinaudojęs nukentėjusiosios priklausomumu ir pažeidžiamumu, nukentėjusiąją saugojo savo bute, kol ją išlaisvino policija; visi kartu sutartiniais veiksmais siekė bendro rezultato“. Žr. 2008 m. birželio 30 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-159/2008.

⁸⁶ Plačiau apie prekybą asmens organais, audiniais ir ląstelėmis aprašyta darbo 2.3 poskyryje.

legaliai, turėdamas reikalingus dokumentus, tačiau jo buvimo valstybėje tikslas nurodomas melagingas, jam ketinant ten dirbti nelegalų darbą. Tokiu atveju jis į valstybę atvyksta legaliai, tačiau dėl savo tolesnės veiklos tampa nelegalu.⁸⁷

Analizuojant užsienio literatūroje⁸⁸ pateiktą asmenų kontrabandos, nelegalios migracijos ir prekybos migrantais santykį, matomi prekybos žmonėmis ir žmonių kontrabandos panašumai (priedas Nr. 7). Paminėtina, jog abu išvardinti reiškiniai visuomenėje pasireiškia kaip neteisėtas ir nelegalus asmens atvykimas į konkrečią valstybę. Priede vaizduojama trijų veiksmų (žmonių kontrabandos; organizuoto nusikaltimo, palengvinančios nelegalią migraciją; prekybos žmonėmis) bendra sąsaja aiškinama tuo, kad kiekvienas aukščiau pavaizduodas veiksmas apima ir prieš tai buvusįjį. Pavyzdžiui, dalis organizuoto nusikalstamumo, palengvinančio nelegalią migraciją, pasireiškia prekyba žmonėmis tuomet, kai nelegalai, kirtę valstybės sienas negali atsiskaityti nusikaltėliams už pagalbą, sėkmingai perkirsti sieną. Tokiu atveju, prekiautojai žmonėmis dažniausiai juos išnaudoja, versdami atidirbti už susidariusias skolas. Vertinant vaizdinę medžiagą ir literatūroje pateikiamą informaciją, galima daryti išvadą, kad visiškai sutapatinti prekybą migrantais su nelegalia migracija būtų netikslu.

Prekyba migrantais esti tuomet, kai kaltininkas, siekdamas asmenį priversti paklusti duotiems nurodymams ir turėdamas tikslą jį seksualiai ar kitaip išnaudoti, tam naudoja jėgą, prievartą, grasinimus ar psichologinį smurtą. Tokiu būdu migrantas tampa preke, nešančia pilną prekiautojams žmonėmis. Nelegalūs migrantai yra socialiai neapsaugoti ir neturi jokių socialinių garantijų, todėl lengvai gali būti išnaudojami darbe (dirba antisanitarinėmis ir kenksmingomis darbo sąlygomis; gauna mažesnę atlyginimą; nelaimės atveju nesulaukia tinkamos medicininės pagalbos). Pažymėtina, jog žmonių kontrabanda ir prekyba migrantais taip pat neturi būti tapatinama. Pirmuoju skirtumu galėtume įvardinti prievartos elemento nebuvimą asmens kontrabandos veikloje, kadangi neteisėtas sienos kirtimas vyksta asmens noru ir sutikimu. Kitu požymiu įvardintume nelegalų patekimą į kitą valstybę, kai tuo tarpu, prekyba žmonėmis galima ir šalies viduje. Ir galiausiai paminėtina, jog, asmens kontrabandos atvejais, priešingai nei prekyboje migrantais, sienos kirtimas visada esti nelegalus.

⁸⁷ SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; BAZYLEVAS, I. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 10. ISBN 9955-9594-1-X.

⁸⁸ FREILICH, J.; GUERETTE, R. *Migration, Culture, Conflict, Crime and Terrorism*. USA: Ashgata, 2006. p. 137-139. ISBN 978-0-7546-2650-3.

Tikslūs prekybos migrantais statistiniai duomenys⁸⁹ nėra žinomi, tačiau, atsižvelgiant į didėjančius prekybos narkotikais, ginklais, prostitucijos verslo mastus, manoma, kad nagrinėjama prekyba taipogi geografiškai ir finansiškai plečiasi. Siekiant sustabdyti šio reiškinio plitimą, būtina kiek įmanoma nuodugniau jį analizuoti tiriant jo pasireiškimo priežastis, mastus, paplitimą ir koreguoti valstybių įtvirtintą migracijos teisinę bazę.

Prekyba moterimis. Moterų prekyba pasireiškia įvairiais tikslais: priverstinei santuokai, priverstiniam darbui (padavėjos, namų ūkio, pramonės ar žemės ūkio darbininkės), priverstiniam vaikų gimdymui, organų panaudojimui, išnaudojimui teisėtame ar neteisėtame seksualinių paslaugų versle. Plačiau aptarsime pastarąjį išnaudojimo būdą, kaip dažniausiai⁹⁰ pasitaikantį prekyboje žmonėmis.

Asmenų seksualinio išnaudojimo verslas yra nuo seno⁹¹ aktuali ir kiekvieną valstybę liečianti problema, apie kurią daug ir nuolat kalbama, keliant įvairius ginčus ir diskusijas. Prekyba moterimis ir vaikais susijusi su jų išvežimu į kitą šalies regioną ar kitą šalį (esant sutikimui ar be jo), siekiant, kad nukentėjusieji teiktų seksualines paslaugas, kurios gali būti suvokiamos kaip gatvių prostitucija, darbas viešnamiuose, striptizas, filmavimasis pornografiniuose filmuose ar fotografavimasis erotinio pobūdžio žurnalams, seksas telefonu ir kt.

Kadangi prekyba žmonėmis dažniausiai asocijuojasi su prostitucijos verslu, tokiu atveju, prekybos moterimis problematika pateikiama per šią sritį.⁹² Nelegalus prostitucijos verslas susideda iš gatvių, nelegalių firmų ir užsienio viešnamių prostitučių. Kiekvienas iš šių tipų dalinai skiriasi

⁸⁹ J. Widgren, vieno iš nedaugelio prekybos migrantais tyrinėtojų, apskaičiavimais, XX amžiaus paskutinio dešimtmečio viduryje kasmet į Vakarų Europos šalis nelegaliai imigravo 350 tūkst. žmonių, maždaug 100 – 200 tūkstančių naudojami nelegalių tarpininkų/ prekybos žmonėmis agentų paslaugomis. Žr. SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; BAZYLEVAS, I. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 12. ISBN 9955-9594-1-X.

⁹⁰ Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuro (UNODC) duomenimis, 79 % prekybos žmonėmis aukų parduodami, siekiant juos išnaudoti seksualinių paslaugų versle. Žr. 2009 m. kovo 19 d. TMO Vilniaus biuro vadovės Audros Sipavičienės pranešimas „Prekyba žmonėmis: problemos, mechanizmai, sprendimų paieška“ metinėje Jungtinių Tautų Nevyriausybinių organizacijų FAWCO (Federation of American Women Clubs Overseas) konferencijoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iom.lt/lt/naujienos/>>.

Statistiniais duomenimis, kasmet Europoje prostitucijai ir kitiems seksualiniams tikslams yra išnaudojama apie 80 – 90 % prekybos moterimis ir vaikais aukų. Žr. NEVALA, S.; AROMAA, K. *Organised crime, Trafficking, Drugs: Selected papers presented at the Annual Conference of the European Society of Criminology*. Helsinki: European Society of Criminology, 2004, p. 118. ISSN 1237-4741.

⁹¹ Pirmoji šiam klausimui skirta konferencija įvyko 1889 m. Paryžiuje, šį reiškinį pavadinant „baltąja vergija“.

⁹² Informatyvumo požiūriu, galima būtų paminėti kelis mokslinius darbus, reikšmingus šiam aspektui: M. O'Connor ir G. Healy išsamiai savo darbe aprašė prostitucijos ir prekybos žmonėmis ryšį. Žr. O'CONNOR, M.; HEALY, G. *Ryšys tarp prostitucijos ir prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais*. Vilnius: Danielius, 2007. 978-9955-476-49-8. Gatvių prostituciją Vilniaus mieste išanalizavo B. Palavinskienė. Žr. PALAVINSKIENĖ, B. Gatvių prostitucijos Vilniaus mieste kriminologinė analizė. *Jurisprudencija*, 2004, t. 61(52), p. 35-48. ISSN 1392-6195. Prekybos moterimis ir prostitucijos aukų reabilitacijos ir reintegracijos aspektus analizavo J. Ruškus, N. Mažeikienė, A. Blinstrubas ir S. Balčiūnas. Žr. RUŠKUS, J.; MAŽEIKIENĖ, N.; BLINSTRUBAS, A.; BALČIŪNAS, S. *Prekybos moterimis ir prostitucijos aukų reabilitacija ir reintegracija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005. ISBN 9986-38-590-3.

ties skaičiais, tiek ir „paslaugų“ pateikimo būdais. Gatvių prostitucija išsiskiria savarankišku merginų savęs siūlymu viešose vietose, stoties rajonuose, prie klubų ar viešbučių. Antrajam tipui priklauso po modelių ar aktorių agentūrų, pažinčių firmų, masažo salonų, naktinių klubų ir kt. firmų⁹³ pavadinimais besislepiančių nusikalstamų grupuočių, išnaudojamos prostitucijos aukos, kurios klientams pasiekiamos per skelbimus laikraščiuose ar pažįstamų ratą. Trečiasis prostitucijos verslo tipas – moterų eksportas į kitas valstybes. Čia pagrindinė niša egzistuoja tarptautiniu mastu ir priklauso bent kelių šalių organizuotoms nusikalstamoms grupuotėms. Reklaminiiais skelbimais siūlydami „padorų“, gerai apmokamą darbą, prekiautojai žmonėmis verbuoja būsimas aukas.

Lietuvos Respublikos teisės aktai numato, kad žmogaus gabenimas prostitucijai visada yra nusikaltimas, nepriklausomai nuo to, nelegaliai ar legaliai asmuo gabenamas per valstybės sieną, tiek tais atvejais, kai gabenama prieš gabenamo asmens valią ar apgaulės būdu, tiek tada, kai gabenama su asmens sutikimu⁹⁴, jam prašant, t. y. siekiant verstis prostitucija.⁹⁵ Visuomenės nepakankamas informatyvumas, pateikiant prostituciją žmogaus teisių pažeidimo požiūriu, verčia tiek aukas, tiek ir trečiuosius asmenis tylėti, o klientus, iškreiptai vertinti išnaudojamųjų padėtį.

Vis didėjantis prostitucijos verslo pelnas⁹⁶ skatina prekiautojus žmonėmis plėstis ir privileiti naujų užsakovų bei patiklesnių aukų, o teisėsaugos pareigūnus ir valstybių vadovus – ieškoti efektyvesnių kovos būdų. Kyla diskusijų, ar legalizavus prostitucijos verslą, moterys nebūtų geriau apsaugotos. Tiek apie nagrinėjamą problemą diskutuojantys Lietuvos, tiek ir užsienio⁹⁷ autoriai, sutinkamai pritaria, jog tose valstybėse, kur prostitucija yra legalizuota ir toleruojama, pasireiškia didesnis prekybos žmonėmis aukų poreikis. Moterų informacijos centro projektų vadovė J. Šeduikienė konferencijos „Ar Lietuvoje yra lyčių lygybės politika?“ metu akcentavo, jog

⁹³ Vien Vilniuje prostitucijos organizavimu verčiasi 15 – 20 nelegaliai veikiančių firmų, kurių pajamos – daugiau nei 6 mln. litų per metus. Žr. KARMAZA, E. *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektais*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005, p. 23. ISBN 9986-03-581-3.

⁹⁴ Pavyzdžiui, nuteistasis E. N. apeliaciniame skunde nurodo, kad teismas netinkamai pritaikė BK 147 str. nuostatas, nes nusikalstama veika pagal šį straipsnį gali būti kvalifikuojama tik nustačius, kad žmogaus laisvės buvo suvaržytos, kadangi prekyba žmonėmis yra vienas iš nusikaltimų žmogaus laisvei. Tuo tarpu liudytojas Nr. 1, kuriam taikomas anonimiškumas parodė, kad pokalbio su E. N. metu patvirtino, jog žino kur ir ko važiuoja, t.y. visa tai darė savo noru. Šis apeliando argumentas dėl netinkamo baudžiamojo įstatymo taikymo nepagrįstas. 2003 m. balandžio 22 d. įstatymo „Dėl protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo“ 3 str. nurodoma, kad prekybos žmonėmis aukos sutikimas iš anksto apgalvotam išnaudojimui neturi reikšmės. Šios nuostatos įtvirtintos ir BK 147 str. (2005 m. birželio 30 d. įstatymo redakcija) dispozicijoje. Žr. 2007 m. balandžio 20 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-44/2007.

⁹⁵ ABRAMAVIČIUS, A.; BIELIŪNAS, E.; DRAKŠIENĖ, A. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*. 1 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 218. ISBN 9986-752-90-6.

⁹⁶ LR vidaus reikalų ministerijos duomenimis, neteisėtoms pajamos, gaunamos iš prostitucijos verslo Lietuvoje, siekia 50 mln. litų. Žr. KARMAZA, E. *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektais*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005, p. 20. ISBN 9986-03-581-3.

⁹⁷ *Human Rights Quarterly*. A Comparative and International Journal of the Social Sciences, Humanities, and Law. Baltimore: The Johns Hopkins University press, 2008, February, No. 1, vol. 30. p. 126. ISSN 0275-0392.

Nyderlanduose nuo 2000 m., įteisinus sąvadautojų verslą, sekso paslaugos išaugo 25 %.⁹⁸ Tuo tarpu Vokietijoje (prostitucija legalizuota nuo 1980 m.), legalizavus sekso industrijos verslą, per 75 % į prostituciją įtrauktų moterų sudarė užsienietės.⁹⁹ Nyderlandai, tikėdamiesi, jog legalizavimas sustabdys vaikų prostituciją, pajuto netinkamo apsisprendimo atoveiksmį, kuomet 1996 – 2000 m. vaikų prostitučių skaičius šalyje išaugo 300 % (nuo 4000 iki 15000)¹⁰⁰. Vadovaujantis šiais valstybių pavyzdžiais, teigtina, jog prostitucijos legalizavimas nėra tinkamas prekybos žmonėmis problemos išsprendimo būdas, kadangi, priešingai nei tikėtasi, jis nemažina, o tik dar labiau padidina aukų skaičių, suteikdamas visas galimybes asmens teisių pažeidimams plėtotis. Tam, kad valstybė pati netaptų „pagrindiniu sąvadautoju“, siūlytina atmetant prostitucijos legalizavimo galimybes, visą dėmesį sutelkti į švietėjišką veiklą ir įstatymų tobulinimą.

Prekyba vaikais. Kasmet apie 1.2 mln. vaikų tampa prekybos žmonėmis aukomis.¹⁰¹ Pasaulyje labiausiai paplitusiomis laikomos šios prekybos vaikais formos: „1) vaikų ekonominis išnaudojimas, apimantis jų vergišką ir priverstinį darbą; 2) vaikų išnaudojimas neteisėtoje veikloje, pasireiškiantis elgetavimu, prekyba narkotikais, kišenvagyste; 3) vaikų seksualinis išnaudojimas, apimantis priverstinę prostituciją ir išnaudojimą pornografijai¹⁰²; 4) vaikų pardavimas įvaikinti; 5) vaikų organų pardavimas.“¹⁰³ Šiame poskyryje prekybą vaikais analizuosime atkreipdami dėmesį į jų seksualinį išnaudojimą prostitucijai ir pornografijai kaip į vis labiau didėjančią reiškinį. Tokio pobūdžio išnaudojimas pasirinktas ne tik dėl savo daromos įtakos besiformuojančio asmens fizinei ir psichinei būklei, bet ir likusių formų pernelyg didelio latentškumo ar nebudžiamumo kai kuriose šalyse.

Pirmieji prievartos prieš vaikus faktai atsispindėjo jau Egipto ir Babilono laikų raštijos paminkluose, tačiau tik XX a. toks vaikų išnaudojimas tapo skaudžia socialine, psichologine bei

⁹⁸ Konferencijų „Smurtas šeimoje – žmogaus teisių pažeidimas“, „Ar Lietuvoje yra lyčių lygybės politika?“ medžiaga. Vilnius: Valstybės žinios, 2007, p. 92. ISBN 978-9986-18-175-0.

⁹⁹ JŪE-CANNON, I. *Pirkti moterį – gėdinga : pirminė poreikio analizė*. Vilnius: Moterų informacijos centras, 2006, p. 4. 9955-476-38-9.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ SILLEN, J.; BEDDOE, C. *Rights here, rights now: recommendations for protecting trafficked children*. London: UNICEF, 2007, p. 2. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.unicef.org.uk/campaigns/publications/pdf/rightshere.pdf>>.

¹⁰² Atsižvelgiant į statistinius duomenis, už vaikų išnaudojimą pornografijai iki 2008 m. vidurio Lietuvoje buvo nuteisti 3 asmenys (2004 m. – 1; 2006 m. – 2). Žr. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose ataskaita. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.

¹⁰³ PALAVINSKIENĖ, B.; PROKOPČIK, M.; VIDRINSKAITĖ, S.; et al. *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006, p. 37. ISBN 9955-473-13-4.

teisine visuomenės problema.¹⁰⁴ Seksualinę prievartą vaiko atžvilgiu D. Finkelhor ir Jill E. Korbin apibūdina: kaip bet kokį seksualinį kontaktą tarp suaugusiojo ir seksualiai nebrandaus (tiek fiziškai, tiek socialiai) vaiko, suaugusiajam siekiant seksualinio pasitenkinimo; taip pat kaip bet kokį seksualinį kontaktą su vaiku, naudojant jėgą, grasinimus, meluojant jam, kad pastarojo dalyvavimas tame kontakte yra nekenksmingas; ar kaip seksualinį kontaktą su vaiku, kuomet šis dėl amžiaus, jėgos skirtumo ar santykių su suaugusiuoju, negali duoti informuoto sutikimo.¹⁰⁵ Šis autorių pateiktas apibrėžimas leidžia tinkamai suvokti minėto veiksmo priešingumą tiek teisės, tiek moralės atžvilgiu, ir išvelgti svarbias vaiko ir suaugusiojo seksualinę prievartą atribojančias ypatybes.

Pirmajame darbo skyriuje nagrinėti tarptautiniai ir regioniniai dokumentai¹⁰⁶, reglamentuojantys prekybą vaikais, išsamiai paaiškina vaiko pirkimo, išnaudojimo, prostitucijos, pornografijos sąvokas, numato prevencinių priemonių kontrolę ir pagalbą aukoms. Minėtiems dokumentams konkrečiau neapibrėžiant seksualinio vaikų išnaudojimo sąvokos, tokiu atveju siūlytina vadovautis Pasaulio Sveikatos Organizacijos (PSO) suformuluotu apibrėžimu¹⁰⁷. Analizuojant šią definiciją, manytina, jog išsireiškimą „priklausomų raidos požiūriu“ teisinga būtų suvokti kaip psichologinį ir fizinį priklausomumą, atsirandantį dėl asmens amžiaus.

Atsižvelgiant į statistinius duomenis, Lietuva nepriklauso šalims, kuriose išaiškinama daug prekybos vaikais atvejų.¹⁰⁸ Pastaraisiais metais 34 % prekybos žmonėmis aukų Lietuvoje sudarė nepilnamečiai, iš kurių pusė dar nebuvo sulaukę 16 m.¹⁰⁹ Lietuvoje nėra nustatyta duomenų apie vaikų pardavimą priverstiniam darbui ar prekybai vaikų organais. Europos Parlamentas savo

¹⁰⁴ MICKEVIČIUS, D.; NORKEVIČIUS, A.; PRAKAPAS, R. *Bendroji bazinio mokymo bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą*. Vilnius: UAB „Efrata“, 2001, p. 6. ISBN 9955-9352-5-1.

¹⁰⁵ Ibid., p. 57-58.

¹⁰⁶ 2000 m. Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis Protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos, Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(2001)16 dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo bei 2003 m. gruodžio 22 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR dėl kovos su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija.

¹⁰⁷ Seksualinis vaikų išnaudojimas – tai priklausomų raidos požiūriu vaikų ir paauglių įtraukimas į seksualinę veiklą, kuriai jie nėra pakankamai subrendę, kurią nevisiškai suvokia, į kurią nesugeba tinkamai reaguoti, kuri pažeidžia socialinius tabu ir kuria tvirkintojas siekia patenkinti savo seksualinius poreikius ar gauti su šia sritimi susijusį pelną. Žr. GRIGUTYTĖ, N.; KARMAZA, E.; KEMERIENĖ, S. *Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2004, p. 6. ISBN 9955-9658-9-4.

¹⁰⁸ Pagal BK 157 str. laikotarpyje nuo 2005 m. vidurio iki 2008 m. vidurio buvo nuteisti 4 asmenys (2 moterys). Žr. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose ataskaita. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.

¹⁰⁹ 2009 m. kovo 19 d. TMO Vilniaus biuro vadovės A. Sipavičienės pranešimas „Prekyba žmonėmis: problemos, mechanizmai, sprendimų paieška“ metinėje Jungtinių Tautų Nevyriausybinės organizacijos FAWCO (Federation of American Women Clubs Overseas) konferencijoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iom.lt/lt/naujienos/>>.

pareiškime pažymi, jog dėl naujų komunikacinių technologijų¹¹⁰ plėtros vis didėjant prekybos vaikais mastams, nevykdant valdžios institucijų ir nevyriausybinių organizacijų bendradarbiavimo, netinkamai įgyvendinant teisės normas, ši problema turi tendenciją didėti.¹¹¹

Lygiagrečiai analizuodami nurodytus tarptautinius ir ES dokumentus, *vaikų prostituciją* apibrėžtume kaip vaiko siūlymą, gavimą, pristatymą, įsigijimą ar panaudojimą seksualinėje veikloje už piniginių ar kokią kitą atlygį. Vaikų prostitucijos egzistavimą dažnai palaiko visuomenės nuostata, kad pats vaikas kaltas dėlto, jog jis užsiima prostitucija, kadangi, pasak taip manančiųjų, jis turįs galimybę kontroliuoti savo veiklą. Manytina, jog toks suvokimas turi būti performuojamas visuomenei diegiant vaiko kaip nukentėjusiojo ir labiau pažeidžiamo individo apibūdinimą bet kokiam išnaudojimo veiksmo. Pritartina tarptautiniuose ir regioniniuose dokumentuose įtvirtintai baudžiamumo, nepaisant vaiko sutikimo būti išnaudojamam, koncepcijai.

Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis Protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos įtvirtina, jog *vaikų pornografija* – tai bet koks ir bet kokia forma vaiko, dalyvaujančio realioje ar imituojamoje akivaizdžiai seksualinėje veikloje, vaizdavimas arba asmens, panašaus į vaiką, atliekantį akivaizdžiai lytinius veiksmus, vaizdavimas arba vaiko lyties organų vaizdavimas pirmiausia seksualiniais tikslais. Rekomendacijoje Nr. R(2001)16 dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo konkretizuojama, kad vaikų pornografija apima sąmoningą ir neteisėtai atliekamą vaikų pornografijos gamybą (siekiant platinti), tiesioginį ar netiesioginį siūlymą, platinimą ir perdavimą, įsigijimą (nepriklausomai kokioms reikmėms) ir laikymą. Atsižvelgiant į tai, pastebėta, jog abu šie dokumentai yra vienodai svarbūs ir reikšmingi, o skirdamiesi savo veikimo jurisdikcija ir galia, jie ES valstybėse (kurios ratifikavo Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinį Protokolą dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos) gali būti analizuojami ir taikomi kaip vienas kitą papildantys. Gana išsamią ir informatyvią apžvalgą¹¹² apie vaikų pornografiją yra pateikusi S. Orintaitė, kuri teigia, jog plečiantis pornografijos ir sekso paslaugų industrijai, situacija darosi komplikuoja, o valstybių naudojamos kontrolės priemonės tampa vis neefektyvesnės.

¹¹⁰ Prekiautojai internete organizuoja paštu užsakomų nuotakų programas ir įvaikinimo paslaugas su tikslu panaudoti vaiką prostitucijai ar pornografijai. Elektroninis paštas ir internetinė prekyba nelegalius sandorius paverčia saugiais ir paprasčiau įgyvendinamais. Žr. LINDH, A.; KLINGVALL, M. *Trafficking in Women and Children in Asia and Europe. A background presentation of the problems involved and the initiatives taken*. Stockholm: Ministry for Foreign Affairs, 2001, p. 7. ISBN 91-7496-241-8.

¹¹¹ 2008 m. spalio 21 d. *Europos Parlamento pareiškimas dėl kovos su prekyba vaikais*. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0504+0+DOC+XML+V0//LT>>.

¹¹² ORINTAITĖ, S. *Vaikų pornografija – apžvalga*. Konferencijos pranešimas. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <www.children.lt/?_nm_shot=files.1.1-44&_nm_nosession=1>.

Valstybių ataskaitos kaip pagrindinę parduodamų seksualinio išnaudojimo tikslams vaikų amžiaus rizikos grupę nurodo 13 – 18 asmens metus, iš kurių didžioji dauguma pagal išaiškintus atvejus būna 15 – 17 m. paaugliai.¹¹³ Pavyzdžiui, Nyderlandų teisėsaugos institucijų pateiktais duomenimis¹¹⁴, didžiąją dalį aukų prekyboje vaikais seksualiniams tikslams sudaro 16 – 18 m., rečiau 14 – 16 m. paaugliai. Lytinė branda, manytina, turėtų būti viena iš pagrindinių minėtų požymių įtakojančių priežasčių, *inter alia* neeliminuojančią ir paauglių psichologijos ypatybių, turinčių reikšmės jų elgesio pokyčiams¹¹⁵ tuo laikotarpiu. Nors valstybių ataskaitose aukų tautybės beveik neminimos, tačiau neatmetama galimybė, jog įvairioms mažumoms (tautinėms, religinėms, etninėms ir pan.) priklausantys vaikai taip pat gali būti potencialios prostitucijos ir pornografijos aukos ne tiek dėl savanaudiškų interesų, kiek dėl karo ar nepaprastųjų padėčių atskiruose regionuose. Šeima yra vienas iš labiausiai įtakojančių veiksnių, galinčių turėti reikšmės vaiko komerciniam seksualiniam išnaudojimui. Pakankamai dažnai vaikai iš globos institucijų¹¹⁶, nepilnų ar asocialių šeimų kaip labiau patiklesni ir mažiau prižiūrimi artimoje aplinkoje yra įtraukiami į išnaudotojišką veiklą.¹¹⁷

Kaltininkų, užsiimančių prekyba vaikais, siekiant juos seksualiai išnaudoti, asmenybės didžiąją dalimi atitinka prekiautojų žmonėmis aprašymą, kuris pateikiamas trečiame darbo skyriuje. Šiuo atveju būtina paminėti, jog dauguma asmenų, užsiimančių vaikų prekyba sekso ir pornografijos verslui, pasižymi iškreiptu seksualiniu potraukiu nepilnamečiams. Jie gali būti skirstomi į: situacinius prievartautojus, pirmenybinius prievartautojus ir pedofilus.¹¹⁸ Pirmiesiems priklausytų

¹¹³ O'BRIAIN, M.; BORNE, A.; NOTEN, T. *Joint East West research on trafficking in children for sexual purposes in Europe: the sending countries*. Amsterdam : ECPAT Europe Law Enforcement Group, 2004, p. 28. ISBN: 90-74270-19-0.

¹¹⁴ WOLTHUIS, A.; BLAAK, M. *Trafficking in children for sexual purposes from Eastern Europe to Western Europe*. An exploratory research in eight Western European receiving countries. Amsterdam: ECPAT Europe Law Enforcement Group, 2001, p. 186. ISBN 90-74270-15-8.

¹¹⁵ Toks elgesys pasireiškia konfliktais su tėvais, mokyklos nelankymu, norėjimu pasirodyti „kietais“ bendraminčių rate, ankstyvas lytinis gyvenimas ir pan. Neretai toks paauglio „protestas“ sąlygoja asmens tapimą prekybos vaikais auka.

¹¹⁶ Kaip teigiama JAV Valstybės departamento kasmetinėje „Ataskaitoje apie prekybą žmonėmis“ įvairiose pasaulio šalyse, Lietuvoje prekeiviai žmonėmis jau yra nusitaikę į vaikų globos namų auklėtines kaip į lengvai prieinamą grobį. „Lietuvos Caritas“, kurio daugiametis vykdomas projektas „Pagalba prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms“ teikia reikalingą visapusišką paramą nukentėjusioms moterims, statistika tik patvirtina, kad apie 60 proc. visų į šią įstaigą patenkančių prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukų yra buvusios ar esamos vaikų globos namų auklėtinės. Pačios vaikų globos namų auklėtinės, pokalbio metu paklaustos, kodėl, jų manymu, merginos ir moterys iš Lietuvos sudaro neproporcingai didelę dalį visų iš Baltijos šalių išvežamų moterų ir kodėl kai kuriuose Anglijos ar Vokietijos viešnamiuose lietuvių būna daugiau nei kitų tautybių moterų, pateikė įvairių samprotavimų, tačiau vienas jų, kurį išsakė Obelių vaikų namų auklėtinė Nikolė, buvo pritenkiančiai įžvalgas: „Lietuvės lengviausia įkalbėti!“. Žr. Vaikų globos namai – problemų sankryžoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.reli.lt/?naujienos;aid.104>>.

¹¹⁷ GRIGUTYTĖ, N.; KARMAZA, E.; KEMERIENĖ, S. *Vaikų, patyrusių seksualinę prievartą, ir jų artimųjų reabilitacija ir reintegracija*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2004, p. 70. ISBN 9955-9658-9-4.

¹¹⁸ STAIGER, I. Trafficking in Children for the Purpose of Sexual Exploitation in the EU. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2005, No. 4, vol. 13, p. 616. ISSN 0928-9569. Lietuvoje apie vaikų prekybą ir/ ar seksualinį išnaudojimą rašė E. Karmaza, N. Grigutytė, S. Kemerienė ir kt.

asmenys, išnaudojantys vaikus ne todėl, kad vaikas juos domintų seksualiai *per se*, o tiesiog dėl noro paeksperimentuoti, nesirenkant seksualinio partnerio arba, esant tokiai situacijai, kai vaikas jiems tampa patrauklus fiziškai. Pirmenybiniams prievartautojams priklausytų tie, kurių išnaudojimo objektas turi būti būtent vaikas lytinio brendimo metu. Tokiais prievartautojais dažniausiai yra vyrai, o jų aukos gali būti tiek berniukai, tiek mergaitės. Pedofilais laikytini asmenys, turintys asmenybės sutrikimų, kurie pasireiškia seksualiniu suinteresuotumu lytiškai nesubrendusiais vaikais (iki 11 m.).

T. Žėkas savo darbe pažymėjo, jog nusikalstamos veikos vaikų išnaudojimo tikslams yra padaromos ne spontaniškai, o kruopščiai įvertinus visas aplinkybes.¹¹⁹ Atsižvelgiant į valstybių pateiktus duomenis, galima teigti, jog vaikų prekyba, siekiant juos įtraukti į prostituciją ar pornografiją, pažeidama jų gerovę ir interesus, psichinį ir socialinį vystymąsi, grėsmingai plečiasi nacionaliniu bei tarptautiniu lygiu.

Kita prekyba. Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas prekybą žmonėmis, siekiant įgyti aukos organą, audinį ar ląstelių, pirmiausia ketino užkirsti kelią neteisėtam šių asmens sudėtinių dalių naudojimui transplantacijai, kadangi trūkstant organų, nėra galimybės visus norinčius aprūpinti, išgelbėjant gyvybes ar suteikiant visavertį gyvenimą¹²⁰. Be jau minėtos organų panaudojimo priešasties, gali būti siekiama įgyti asmens organų ir kitiems tikslams, pavyzdžiui, moksliniams eksperimentams vykdyti, karių sveikatai karo padėties metu stabilizuoti, klonavimui. 1996 m. lapkričio 19 d. priimtas Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas, kuriame pateikti tiek sąvokų apibrėžimai, tiek ir detalieji reglamentuoti teisėti transplantacijos būdai ir sąlygos.¹²¹

¹¹⁹ ŽĖKAS, T. Vaiko išnaudojimas pornografijai ir prostitucijai – nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai sudedamoji dalis. *Teisė*, 2008, Nr. 66(1), p. 107. ISSN 1392-1274.

¹²⁰ Visoje Europoje į laukiančiųjų sąrašus įrašyta daugiau kaip 60 000 pacientų, kuriems reikia transplantacijos. Žr. Europos Parlamento nuomonė dėl organų donorystės ir transplantacijos: politikos veiksmai ES lygmeniu (2007/ 2210 (INI)). [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/ad/711/711162/711162lt.pdf>.

¹²¹ Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 116-2696; 2004, Nr. 55-1886. Audiniu pagal įstatymo 2 str. pripažįstama iš ląstelių sudaryta žmogaus organizmo dalis. Ląstelės – atskiros žmogaus ląstelės arba žmogaus ląstelių rinkinys, nesujungtas jokia jungiamuoju audiniu. Organai – atskiros žmogaus kūno dalys, sudarytos iš įvairių audinių, kurie išlaiko savo struktūrą, vaskuliariškumą ir galimybę atlikti fiziologines funkcijas. Įstatyme pabrėžiama, kad gyvo ar mirusio žmogaus audiniai, ląstelės ir organai negali būti civilinių komercinių sandorių objektu. „Transplantacija – iš vieno asmens paimtų audinių, ląstelių ir (ar) organų persodinimas kitam arba tam pačiam asmeniui gydymo tikslais. Įstatyme įtvirtinta, jog audinius, ląsteles ir organus transplantacijai iš gyvo asmens galima imti tik gydymo tikslais, gavus pilnamečio veiksniaus donoro raštišką sutikimą ir tik tada, kai nėra mirusio asmens tinkamų audinių, ląstelių ar organo bei kitų efektyvių gydymo alternatyvų. Nagrinėjamo įstatymo 10 str. numatyti ir tam tikri su organų, audinių ar ląstelių imimu susiję ypatumai nepilnamečių ir neveiksnių asmenų atžvilgiu (regeneruojančius audinius ir ląsteles leidžiama imti iš nepilnamečių tik esant jų tėvų arba globėjų bei savivaldybės vaikų teisių apsaugos tarnybos rašytiniams sutikimams ir jeigu šie audiniai skirti transplantuoti donoro giminaičiui; imti audinius, ląsteles ar organus iš pilnamečio neveiksnaus ar ribotai veiksniaus donoro draudžiama). Jei yra panaudojami kiti, įstatyme neįvardinti transplantacijos būdai, tokiu atveju jie laikomi neteisėtais ir tokie veiksmai turi būti baudžiami pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

Oficialiais duomenimis Iranas ir Singapūras¹²² yra vienintelės valstybės, kuriose prekyba organais yra legaliai kontroliuojama, kitos valstybės tokius veiksmus draudžia. Akies ragena, inkstai ir kepenys yra laikomi paklausiausiais organais prekyboje.¹²³

Apibūdinant kitas prekybos žmonėmis formas, paminėtina, jog Lietuvoje nėra tikslų duomenų ir teisinės praktikos apie žmogaus pardavimą už skolas, priverstinę santuoką, priverstinę vyrų prostituciją, o taipogi ir apie neteisėtą žmogaus organų transplantaciją ar pardavimą.¹²⁴ Esant tokiai situacijai, manytina, jog nepaisant latentiško poųymio, minėtos prekybos žmonėmis formos Lietuvoje laikytinos išskirtiniais atvejais, tuo tarpu daugumoje kitų valstybių (ypač Azijos, Afrikos ir Pietų Amerikos žemynuose) tokie išnaudojimai nėra atsitiktiniai.

Tarptautinės darbo organizacijos 2005 m. pranešime nurodoma, kad prievartinis darbas egzistuoja visur, tačiau tai yra viena iš labiausiai užslėptų šių laikų problemų. Mažiausiai 12.3 mln. žmonių visame pasaulyje yra parduodami išnaudojant priverstiniam darbui¹²⁵. TDO yra pagrindinė organizacija, kovojanti dėl prekybos žmonėmis tokio pobūdžio tikslams sumažinimo. Atsižvelgiant į daugumos šalių tradicijas ir kultūrą, egzistuojantį skurdą ir vergiškus išnaudojimus, tiek suaugusiojo, tiek vaiko pardavimas priverstiniam darbui tampa kasdienybe ir savaime suprantamu reiškiniu, todėl būtina apmąstyti galimus kovos būdus, keičiant žmonių suvokimą ir didinant informatyvumą apie šią pasaulinę problemą.

Susidomėjimą kelia toks reiškinys kaip asmens pardavimas nelegaliam sportui¹²⁶ ar tuomet, kai sporto komanda nusiperka naują arba kitai komandai priklausiusį žaidėją. Svarstyta, ar tai negali tapti nauja prekybos žmonėmis forma, kuomet dažniausiai vaikai, internete ar aukcione yra siūloni kaip perspektyvūs, geri žaidėjai. Tikėtina, kad komandos vadovai įsigyję naujus žaidėjus, reikalaus maksimalių rezultatų, kad investicija į juos atsipirktų. Tokiu būdu, tiek fizinis, tiek psichinis smurtas asmens atžvilgiu įmanomas, o galimybės palikti komandą yra ribotos. Tad ar tokiu atveju tai neturėtų būti suvokiama kaip asmens laisvės varžymas. Tokie atvejai dar kartą parodo, jog prekybos vaikais normoje numatytas baigtinis tikslų sąrašas esti ginčytinas ir koreguotinas.

¹²² Singapūre legalizuota prekyba organais. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12379813721237314190-singap%C5%ABre-legalizuota-prekyba-organais.htm>>.

¹²³ Human and Organ Trafficking. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tcnj.edu/~camaren2/human.htm>>.

¹²⁴ PALAVINSKIENĖ, B.; PROKOPČIK, M.; VIDRINSKAITĖ, S.; *et al.* *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemas sprendimo būdai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006, p. 25. ISBN 9955-473-13-4.

¹²⁵ MINGST, K.; KARNS, M. *The United Nations in the 21st century*. Third edition. Boston: Springer Boston, 2007, p.196. ISSN 1559-7431.

¹²⁶ FEDOSIUK, O. Prekyba žmonėmis kaip nusikaltimas žmogaus laisvei. *Jurisprudencija*, 2003, t. 45(37). p. 91. ISSN 1392-6195.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos įstatymų leidėjas, priešingai nei nagrinėtos užsienio valstybės, BK beveik identišškai atkartodamas tarptautiniuose ir ES dokumentuose numatytą prekybos žmonėmis sąvoką, neįtvirtino formuluotės, rodančios baudžiamumą už prekybą žmonėmis nepaisant aukos sutikimo būti išnaudojami. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, jog vaiko pirkimo ir pardavimo kaip specialios BK 147 str. normos dispozicija, atsižvelgiant į nukentėjusiojo ypatingą padėtį visuomenėje ir teisėje, turėtų būti koreguojama, siekiant lengvesnio nusikalstamų veikų inkriminavimo kaltininkams.

3. PREKYBOS ŽMONĖMIS KRIMINOLOGINIAI ASPEKTAI

3.1. Nusikaltimo paplitimas ir jo pasireiškimo priežastys

Prekyba žmonėmis yra vienas iš sunkiausių organizuotų nusikaltimų, grėsmingai plintantis visuose pasaulio regionuose ir siejamas su kitomis organizuoto nusikalstamumo formomis. Atsižvelgiant į valstybių pateiktas ataskaitas, prekybos žmonėmis mastai ne mažėja, o nuolat auga, nusikaltimui pasireiškiant vis pavojingesnėmis formomis. Interpolas prekybą žmonėmis įvardina kaip sparčiausiai didėjantį nusikaltimą.¹²⁷ Kasmet apie 120 000 prekybos žmonėmis aukų parduodamos į Vakarų Europos valstybes.¹²⁸

Būtina akcentuoti, kad dėl nukentėjusiųjų vengimo kreiptis pagalbos, nagrinėjamas nusikaltimas pasižymi latentišku. Dažniausiai nuo aukų priklausantis nusikalstamos veikos „nepastebimumas“ įtakoja neišsamius ir nevienodus statistinius duomenis, kurie riboja informatyvumo ir tyrimų galimybes. Kovoiant su šia problema, Lietuvos valstybės ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų iniciatyva atliekami operatyvieniai veiksmai¹²⁹ (nusikalstamos veikos imitacijos modelis) sudaro apie pusę visų dėl prekybos žmonėmis pradėtų ikiteisminių tyrimų.

Literatūroje pateikta informacija ir konkrečių atvejų analizė rodo, kad prekybos žmonėmis geografija yra plati ir kintanti priklausomai nuo socialinių ar ekonominių kilmės, tranzito ir tikslo valstybių sąlygų. Prieš įstojant į ES, Lietuvos gyventojai prekybos žmonėmis tikslais buvo gabenami į Jungtinius Arabų Emiratus, Turkiją, Rusiją. Po įstojimo, įvedus bevizį režimą ir palengvinus migravimą, pagrindinėmis tikslo šalimis aukoms iš Lietuvos tapo Vokietija, Didžioji Britanija, Ispanija, Italija, Danija, Norvegija, Lenkija, Nyderlandai.

Vertinant prekybos žmonėmis paplitimą nacionaliniu lygiu, pažymėtina, jog 51 % išaiškintų atvejų sudarė didžiuosiuose Lietuvos miestuose vykdoma prekyba žmonėmis, 30 % – kaimo

¹²⁷ FREILICH, J.; GUERETTE, R. *Migration, Culture, Conflict, Crime and Terrorism*. USA: Ashgata, 2006. p. 153. ISBN 978-0-7546-2650-3.

¹²⁸ 2009 m. kovo 19 d. TMO Vilniaus biuro vadovės A. Sipavičienės pranešimas „Prekyba žmonėmis: problemos, mechanizmai, sprendimų paieška“ metinėje Jungtinių Tautų Nevyriausybinių organizacijų FAWCO (Federation of American Women Clubs Overseas) konferencijoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iom.lt/lt/naujienos/>>.

¹²⁹ Pavyzdžiui, E. N. nuteistas už tai, kad 2005 m. spalio 12 d., apie 16 val. Kaune, Savanorių pr. 225, prie prekybos centro „Hyper Maxima“, veikdamas bendrininkų grupe su R. L. ir nenustatytais asmenimis, turėdamas tikslą gauti turtinės naudos, iš liudytojo S. N., veikusio pagal 2005 m. spalio 6 d. Kauno apygardos vyriausiojo prokuroro sankcionuotą nusikalstamos veikos imitacijos modelį Nr. (*duomenys neskelbtini*), iš anksto susitaręs už 1500 Lt pirkti merginą, siekdamas įtraukti ją į prostituciją, pasikėsino pirkti asmenį, tai yra liudytoją Nr. 1, kuriai taikomas anonimiškumas, tačiau nusikaltimo nebaigė dėl priežasčių nepriklausančių nuo jo valios, kadangi suprato, kad juos seka policijos pareigūnai. Žr. 2007 m. spalio 30 d Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje 2K-706/2007.

vietovėse, 19 % – kituose miestuose. Analizuojant 2004 – 2008 m. duomenis (priedas Nr. 2), matyti, jog Vilniuje užfiksuoti 59 prekybos žmonėmis atvejai, Kaune – 56, Klaipėdoje – 48, Šiauliuose – 33, Panevėžyje – 24, Marijampolėje – 24. Toks tendencingumas suvokiamas atsižvelgiant į didesni gyventojų skaičių lyginant su mažesniais miestais ir rajonais.

Literatūroje pagrindinėmis nagrinėjamo nusikaltimo atsiradimo ir plitimo sąlygomis nurodomos: nedarbas, informacijos stoka, šeimyninės problemos, prostitucijos paklausa, organizuotas nusikalstamumas ir kt. Nagrinėjama reiškinį įtakoja tiek vidiniai (dėl ekonominių priežasčių suintensyvėjusi piliečių migracija, lyčių lygybės problematika), tiek išoriniai (nevienodas prostitucijos ir prekybos žmonėmis teisinis reglamentavimas, didėjanti seksualinių paslaugų paklausa Vakarų Europoje) šalies veiksniai.

Pinigų stygius (skurdas). Potencialių aukų skurdas yra tai, kas traukia prekiautojus žmonėmis. Tai tarsi pagrindinis „variklis“, kuris visada užtikrina šio nusikaltimo stabilumą. Tokiu atveju, svarbu didinti sąmoningumą kalbant apie metodus, kuriais verbuotojai ir prekiautojai žmonėmis įvilioja dažniausiai neturtingas ir nieko neįtariančias moteris į išnaudotojiškas situacijas, ypačiai prostituciją. Kaip rodo statistiniai duomenys ir nevyriausybinių organizacijų teikiama informacija¹³⁰, didžioji dauguma prekybos žmonėmis aukų nedirbantys, sunkiai besiverčiantys asmenys, tokiu atveju, juos įkalbėti uždirbti didelę sumą pinigų verbuotojams būna daug paprasčiau.

Netinkami informacijos lytiniais klausimais šaltiniai. Aptariant šį prekybos žmonėmis plitimą įtakojantį požymį, būtina akcentuoti, jog žiniasklaidos sukūriamas prostitucija užsiimančios moters įvaizdis dažnai yra pagražintas. Tiek filmuose, tiek žurnaluose šio verslo atstovės dažniausiai vaizduojamos kaip turtingos gražuolės, galinčios bet kada mesti savo „darbą“. Pastebėtina, kad tokio pobūdžio informacijos teikimas ne tik kad yra dauguma atveju melagingas ir iškreiptas, bet ir žaloja jaunų merginų sampratą apie prostituciją ir formuoja netinkamą požiūrį į ją. Toks idealizavimas užgožia tikrąją šio verslo pusę – prievartą, išnaudojimus, smurtą, plintančias ligas, psichologines problemas ir kt.

Atsižvelgiant į situacijos aktualumą ir rimtumą, neabejotinai tenka sutikti su R. Erentaitės mintimis, jog per mažai yra kalbama apie prekybą žmonėmis lyčių lygybės kontekste, kadangi ypač seksualinio išnaudojimo tikslai esą pats tinkamiausias rodiklis, vertinant lyčių lygybės politiką ir jos situaciją šalyje. Autorė lyčių sistemos svarstyklių pakrypimo į vieną pusę būklę, grindžia tuo, jog

¹³⁰ 2006 m. 62 %, o 2007 m. 71 % prekybos žmonėmis aukų prieš patekdami į vergiją vertėsi „sunkiai“ arba „labai blogai“. Absoliuti dauguma – bedarbiai žmonės. Žr. 2007 m. duomenys apie prekybą žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://infocentras.iom.lt/lt/migracija---skaiciai-ir-likimai/prekybos-zmonemis-mastai/>>.

visais jų organizacijoje užregistruotais atvejais, prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais aukos tampa moterys, iš kurių tračdalį sudaro nepilnametės.¹³¹ Dėl visuomenėje tebeegzistuojančių diskriminavimų ir nuostatų, moterys tarsi tampa vartojimo objektu, o sunkiai galėdamos atlaikyti psichologinį, socialinį poveikį, pasmerktos tapti aukomis.

Paklausa yra kaip viena iš pagrindinių ir nuo seno egzistavusių priešasčių, išnaudojimo tikslais parduodamų moterų ir vaikų pasiūlai. Pati sekso industrija skatina vyrus tenkinti savo seksualumą, naudojantis perkamomis moterimis ar vaikais. Toks požiūris formuoja vyrų suvokimą, esą jie turi teisę pirkti ir seksualiai išnaudoti prekybos žmonėmis aukas. Tam, kad prostitucijos rinka bankrutuotų ir galima būtų tikėtis prekybos žmonėmis nusikalstamumo sumažėjimo, būtina mažinti prostitučių paslaugomis besinaudojančių klientų skaičių. Prostitucijos sandoryje, be asmens teisės ir laisvės pažeidimo, pasireiškiančio pažeminimais, kankinimais, lygybės stoka, dažniausiai egzistuoja tik iš pirmo žvilgsnio duotas sutikimas, po kuriuo glūdi daugybė aukos pasirinkimą kontroliuojančių faktorių. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, pirmiausia vertėtų vadovautis Johno programa, kuri buvo vykdoma Kalifornijoje, stengiantis sumažinti seksualinių paslaugų paklausą. Informacija apie prostitucija besiverčiančių asmenų gyvenimo sąlygas, ligų plitimo riziką buvo teikiama ne tik esamiems klientams, bet ir mokyklinio amžiaus vaikams ir jaunimui, siekiant pakeisti besiformuojantį „moters – prekės“ suvokimą.¹³²

Informacijos skleidimui nepasiteisinus, beliktų svarstyti, ar nevertėtų griežčiau kovojant su prostitucijos ir kartu prekybos žmonėmis problemomis, numatyti baudžiamąją atsakomybę klientams, besinaudojantiems prostitučių paslaugomis, kaip tai padarė Švedija, panaikinusi prostitucijos kaip amato suvokimą.¹³³

Apibūdinus nagrinėjamo reiškinio vystymosi ir atsiradimo sąsajas, derėtų paminėti, kad nuo seno atsiradę tiek vergiško darbo, tiek asmens „kūno pirkimo - pardavimo“ santykiai turi būti kriminalizuoti visuose žemynuose, nepriklausomai kiek tokie veiksmai yra priimtini visuomenėje dėl išlikusių tradicijų ar istorijos atžvilgiu, tuo pačiu keičiant visuomenės požiūrį į lyčių lygybę ir labiau pažeidžiamų asmenų apsaugą.

¹³¹ Konferencijų „Smurtas šeimoje – žmogaus teisių pažeidimas“, „Ar Lietuvoje yra lyčių lygybės politika?“ medžiaga. Vilnius: Valstybės žinios, 2007, p. 88. ISBN 978-9986-18-175-0.

¹³² KARMAZA, E. *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektais*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005, p. 39. ISBN 9986-03-581-3.

¹³³ BAZYLEVAS, I.; GUSTIENĖ, O. *Kova su prekyba žmonėmis Lietuvoje: suinteresuotų institucijų bendradarbiavimas* (tarptautinis seminaras). Vilnius: Dingusių žmonių šeimų paramos centras, 2004. p. 18.

3.2. Nusikaltimo subjekto (kaltininko) charakteristika

Nusikaltusio asmens bruožų nagrinėjimas reikšmingas tuo, jog leidžia geriau suvokti nusikalstamo elgesio ištakas ir priežastis. Nuodugniau analizuojant kaltininką, atskleidžiami individualūs nusikaltimo padarymo veiksniai, tam tikros aplinkybės, turėjusios įtakos neteisėtų veiksmų atlikimui. Asmens elgesio motyvai, ryškiausiai atsiskleidžiantys veikiant aplinkos sąlygoms ar nepalankioms gyvenimo situacijoms, greta socialinių asmenybės bruožų taip pat turi lemiamos reikšmės konkrečių nusikaltimų vykdymui.¹³⁴ Rusijos kriminologai nusikaltėlio asmenybę linkę sieti su jo asmeniniais bruožais (amžiumi, lytimi, išsilavinimu, užsiėmimo rūšimi, materialine padėtimi, gyvenimo sąlygomis, pažiūromis, poreikiu bei asmeninėmis savybėmis)¹³⁵, kai tuo tarpu Vakarų mokslininkai (R. Mertonas, W. Milleris) teigia, jog tam įtakos turi socialinės sąlygos.

Sistemiškai analizuojant baudžiamojo kodekso 7 str., 13 str., 147 str. ir 157 str., paminėtina, kad už prekybos žmonėmis nusikaltimo padarymą baudžiamas fizinis asmuo, veikos padarymo metu sulaukęs 16 m. Nagrinėjamam nusikaltimui esant reikšmingam ir aktualiam tarptautiniu mastu, *ipso facto* už jo padarymą kaltininkas atsakys nepriklausomai nuo pilietybės, gyvenamosios ar nusikaltimo padarymo vietos.

Bendrai analizuojant prekybos žmonėmis kaltininko asmenybę, tam tikrų elgesio motyvų pradedama išvelgti šeimos santykiuose. Neabejotinai reikšminga yra patirtis, kurią vaikui diegia tėvai (globėjai) ar kiti artimieji. Tėvų – vaikų santykiams tarpusavyje esant padrikiems, grįstiems smurtu, prievarta, išnaudojimu, engimu, tai gali turėti didelę kriminologinę reikšmę, kadangi vaikas jaučiasi neapgintas, nevisavertis, negaunantis teigiamo poveikio iš artimiausios aplinkos. Vaikystėje šeimoje patiriamas smurtas ar/ ir seksualinė prievarta pažeidžia ir netinkamai formuoja asmens šeimos kaip vertybės suvokimą, požiūrį ir atitinkamą (dažniausiai priešišką, apatišką) elgesį su kitais asmenimis. Paauglystės, jaunystės laikotarpiu įtakos nusikalstamam elgesiui gali turėti darbo nesusiradimas, nesimokymas, šeimos atstumimas, problemos su alkoholiu ar narkotinėmis medžiagomis. Asmuo jausdamasis psichologiškai pažeistas, ieško bendraminčių, tokio pat likimo draugų, kurie dažniausiai ir buriasi į nusikalstamas grupuotes ir gaujas. Tuomet lengvai uždirbami pinigai¹³⁶ tampa pagrindine priežastimi daryti nusikaltimus. „Sėkmingas“ nusikaltimo padarymas asmenybę skatina ir toliau tęsti nusikalstamą veiklą. Pakliuvę į teisėsaugos akiratį dėl padarytos

¹³⁴ DRAKŠIENĖ, A.; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 31. ISBN 978-9955-790-11-2.

¹³⁵ POCIUS, A. Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis. *Teisė*, 2007, Nr. 64, p. 93-94. ISSN 1392-1274.

¹³⁶ Už eilines merginas verbuotojai, neskaičiuojant išlaidų, gauna vos 300 EUR, o už užsakymą – 1000 EUR. Žr. Kalinio išpažintis: „aš prekiauvau merginomis“. *Ekstra panelė*, 2008, Nr. 11, p. 30. ISSN 1648-7281.

nusikalstamos veikos, jie kaltina sunkų šeimyninį gyvenimą, juos supusią neigiamą aplinką. Tokį reiškinį mokslininkai G. Sykes ir D. Matza vadina sąžinės neutralizavimu, kuomet pažeidėjai linke save vaizduoti kaip bejėgius ir valdomus iš išorės asmenis.¹³⁷

Atkreiptinas dėmesys, jog, priešingai nei dažnai manoma, prekyautojai žmonėmis dažniausiai neatrodo kaip nusikaltėliai, sudarydami padoraus ir patikimo asmens įvaizdį, kad galėtų lengviau pelnyti būsimos aukos pasitikėjimą. Pasinaudodami TMO Vilniaus biuro praktikos pavyzdžiais, pateiksime nagrinėjamos veikos subjekto skirstymą į grupes, atspindintį aukos ir kaltininko santykį iki nusikaltimo pradžios.

Seni draugai ar net giminės. Gana dažnai pasitaiko atveju, kai merginą sekso vergijai verbuoja draugė, šeimos pažįstama, ar net giminaitė, kuri yra ištekėjusi už užsieniečio ar užsienyje teikianti seksualines paslaugas. Vienos verbuotojos, kurios vilioja fiktyviais darbo pasiūlymais, tuo užsiima dėl pinigų, kai tuo tarpu kitos, sutenerių verčiamos ir įbaugintos privalo privilioti naujų aukų. Pagal statistinius duomenis¹³⁸ 22 % prekyautojų žmonėmis sudaro seni draugai, 3 % – giminės ir artimieji.

JT kovos su narkotikais ir prekyba žmonėmis organizacijos (UNODC) direktorius Antonio Maria Costa, pristatydamas tarptautinę tyrimo ataskaitą, pareiškė susirūpinimą padidėjusią moterų prekyba moterimis. Rytų Europoje ir Centrinėje Azijoje 60 % už šį nusikaltimą nuteistų asmenų yra moterys. Pranešėjas nurodė, kad tokio pobūdžio nusikaltėlėmis dažniausiai tampa pačios buvusios aukos.¹³⁹ Tokiu atveju matyti, kad šioje industrijoje susidaro „užburtas ratas“, kuomet jį „sugriauti“ tampa neįmanoma. Buvusios aukos tampa neatsiejama nusikalstamų grupuočių dalimi, kadangi išgyvenusios išnaudojimą jos savo įgytą patirtį ir žinias pasitelkia verbuodamos naujas aukas. Taip elgtis verčia ne tik susvetimėjimas ir iškreiptas situacijos suvokimas, bet ir vis didėjanti finansinė nauda.

Nauji draugai, „kieti vaikinai“ ar merginos. Tai tokie asmenys (sudaro apie 12 % prekybos žmonėmis kaltininkų), kurie aukos akyse matomi ir vertinami teigiamai, jiems pavydima populiarumo, geros materialinės padėties. Tuomet, sunkioje finansinėje padėtyje atsidūrusiai aukai, pažintis ir santykiai su naujais draugais atrodo kaip perspektyva į geresnę ateitį. Tačiau tokiu būdu

¹³⁷ JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2001, p. 160. ISBN 9955-442-63-8.

¹³⁸ 2009 m. kovo 19 d. TMO Vilniaus biuro vadovės A. Sipavičienės pranešimas „Prekyba žmonėmis: problemos, mechanizmai, sprendimų paieška“ metinėje JT Nevyriausybinės organizacijos FAWCO (Federation of American Women Clubs Overseas) konferencijoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iom.lt/lt/naujienos/>>.

¹³⁹ Seksualinis išnaudojimas – dažniausia prekybos žmonėmis forma. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.londonozinios.com/a-news-13609>>.

priviliotos aukos, būdamos patiklios, įkliūna į verbuotojų pinkles ir yra parduodamos išnaudojimo tikslais.

Tariami vaikinai. Vaikinas, norėdamas lengviau privilioti potencialią prekybos žmonėmis auką ir pelnyti jos pasitikėjimą, pradėda rodyti daug dėmesio, vaišina, perka dovanas, o pasitaikius progai siūlo neva labai gerą darbą užsienyje. Nepatiklesnės, net ir turėdamos įtarimų, dažniausiai sutinka surizikuoti, kadangi jaučiasi vaikinui skolingos.

Profesionalūs verbuotojai. Tokiais tampa dažniausiai jaunimas, kuriuos prekyautojai žmonėmis pasamdo sleisti informaciją ir siūlyti „legalų“ darbą savo draugams gausesniose paauglių susibūrimo vietose. Kad įtikinamiau skambėtų, jaunieji verbuotojai primokomi sakyti, kad jie patys dirbo tokius darbus ir už tai jiems daug mokėdavo. Kaip rodo Nyderlandų pavyzdys, vyrai, kurie patys yra užsiiminėję prostitucija, tačiau sulaukę netinkamo amžiaus ar įgavę per didelę priklausomybę nuo narkotikų, yra pagrindiniai prekyautojai berniukais, juos įtraukdami į prostitucijos ar pornografijos verslą.¹⁴⁰

Šantažuotojai. Skandalinga praeitis, pablogėjusi reputacija bendruomenės tarpe ar kitos psichologinės problemos yra puikus motyvas prekyautojams žmonėmis verbuoti tokių problemų turinčias moteris ir merginas. Seksualiai pasinaudoję jomis asmeniškai ar sužinoję kokią kitą asmenišką informaciją apie potencialią auką, šantažuotojai pradėda grasinti, kad paskleis ją nukentėjusiųjų artimiesiems, draugams, jei jos nevykdys kaltininkų reikalavimų. Viešumos baimė ir spėjamas artimųjų pasmerkimas ne vieną merginą pastumdė į prekeivių žmonėmis rankas.

Užsieniečiai „jaunikiai“. Moterys internete ar per pažinčių skelbimus susipažinusios su potencialiais jaunikiais, kviečiančiais atvykti susitikti ir paviešėti, nė neįtaria, kad po gražiais pažadais slypi vergiškos gyvenimo sąlygos ir prekyautojų žmonėmis išnaudojimais.¹⁴¹

Prekyautojai žmonėmis, priklausomai nuo grupės, kuriai juos priskirsime, aukoms paveikti naudoja fizinį ar psichologinį smurtą, gėdą, kaltę, izoliaciją nuo visuomenės, finansinę ar netgi asmeninę priklausomybę nuo paties kaltininko.

¹⁴⁰ WOLTHUIS, A.; BLAAK, M. *Trafficking in children for sexual purposes from Eastern Europe to Western Europe*. An exploratory research in eight Western European receiving countries. Amsterdam: ECPAT Europe Law Enforcement Group, 2001, p. 186. ISBN 90-74270-15-8.

¹⁴¹ ABRAMAVIČIŪTĖ, I.; et al. *Teisėsaugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis. Praktinis vadovas policijos pareigūnams*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2005, p. 26-27. ISBN 9955-9594-3-6.

Nuo 2005 m. birželio 23 d. nustačius baudžiamąją atsakomybę už prekybą žmonėmis juridiniam asmeniui¹⁴², griežtesnė kontrolė yra vykdoma modelių, įdarbinimo, turistinių agentūrų, masažo salonų, naktinių klubų atžvilgiu.

Siekiant patraukti baudžiamojon atsakomybėn juridinį asmenį už prekybą žmonėmis, pirmiausia turi būti nustatyta fizinio asmens, veikusio individualiai ar juridinio asmens vardu, jo naudai ar interesais, nusikalstama veikla. Pavyzdžiui, Lietuvoje viečia įdarbinimo užsienyje agentūra, tačiau jos priedanga naudojasi toje agentūroje dirbantis darbuotojas ir vykdo prekybą žmonėmis. Tokiu atveju, kadangi agentūros vadovas, suteikdamas per didelius įgaliojimus eiliniam darbuotojui, netiesiogiai „leido“ vykdyti nusikaltimus, tuomet atsakomybė turėtų kilti ne tik nusikaltimą padariusiam darbuotojui, bet ir įdarbinimo agentūrai, nes jos vadovas nepakankamai kontroliavo situaciją. Tačiau, esant tokiai situacijai, būtina įrodyti, kad vadybininkas veikė juridinio asmens naudai arba interesais (veikus savo naudai, atsakomybė juridiniam asmeniui nekyla).

Pasak I. Bazylevo ir R. Žekonio, ir klientus ir potencialias prostitutas prekeiviai dažniausiai vilioja per žiniasklaidą įvairiais skelbimais, siūlydami masažą, gėlių atvežimą į namus, kompaniją maloniam vakarui.¹⁴³ Merginos taip pat verbuojamos grožio konkursuose, mokyklų šokių būreliuose, aukštojo mokslo įstaigų studentams organizuojamų karjeros dienų metu. Tarptautiniai prostitucijos verslo tinklai internete dangstosi modelių agentūrų, ieškančių gražių vaikinių ir merginų, reklamomis.

Kaip jau minėta, juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė nagrinėjamo nusikaltimo atveju galima, kuomet nusikalstami veiksmai atliekami kaltininkų, prisidengiančių po modelių ar

¹⁴² Juridinio asmens terminas – civilinės teisės sąvoka. Kodekse nurodyta, jog juridiniu asmeniu laikoma savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, galinti savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme. Žr. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

Baudžiamajoje teisėje juridinio asmens atsakomybė kildinama iš tarptautinių sutarčių (pavyzdžiui, JT 2000 m. konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą). BK 20 str. 5 d. nustatyta išimtis, kad baudžiamoji atsakomybė negali būti taikoma valstybei, savivaldybei, valstybės ir savivaldybės institucijoms, įstaigoms bei tarptautinėms organizacijoms. Atsižvelgiant į prieš tai nurodytą sąlygą, būtina, kad nusikalstamai veikęs fizinis asmuo juridiniame asmenyje eitų vadovaujančias pareigas. Į tokio pobūdžio pareigas įeitų: atstovavimas juridiniam asmeniui (direktorius, prezidentas, valdybos pirmininkas ir kt.), ar sprendimų, juridinio asmens vardu priėmimas, ar juridinio asmens veiklos kontrolė (stebėtojų taryba, revizijos taryba ir kt.). Siekiant patraukti juridinį asmenį atsakomybėn, pakanka įrodyti bent vieną iš minėtų požymių. Nepaisant prieš tai išvardintų aspektų, juridinis asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir tuomet, jei esant nepakankamai vadovaujančias pareigas užimančio asmens kontrolei, nusikalstamą veiką padaro to juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotas atstovas. Žr. ABRAMAVIČIUS, A.; ČEPAS, A.; ŠVEDAS, G.; *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 121-126. ISBN 9955-557-52-4.

Plačiau ir išsamiau apie juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę ir jos ypatumus rašė R. Drakšas, D. Soloveičikas ir kt. Žr. DRAKŠAS, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 231-252. ISBN 978-9955-616-41-2.; SOLOVEIČIKAS, D. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai)*. Vilnius: Justitia, 2006. ISBN 9955-616-24-5.

¹⁴³ BAZYLEVAS, I.; ŽEKONIS, R. *Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje*. Vilnius: S. Smirnovo II, 2003, p. 11. ISBN 9955-9604-0-X.

įdarbinimo agentūrų¹⁴⁴, masažo salonų, ar naktinių klubų pavadinimais. Didėjant nusikalstamumui, atsiveria naujos nišos bei galimybė žmonių prekyba užsiimti mažiau įtarimo sukeliančiuose sektoriuose, tokiuose kaip šokių mokyklos, įvairūs būreliai ir pan. Šis institutas suteikia galimybę rezultatyviau kovoti su nagrinėjamo nusikaltimo plitimu, įvedant griežtesnę išvardintų agentūrų kontrolę ir priežiūrą bei išsamiau informuoti visuomenę apie galimus išnaudojimo būdus, prisidengiant juridinio asmens veikla. Tačiau išanalizavus statistinius duomenis¹⁴⁵, matyti, jog nuo paskutinės BK redakcijos įsigaliojimo nė vienas juridinis asmuo dar nebuvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už prekybą žmonėmis.

3.3. Aukos (nukentėjusiojo) charakteristika

Aukai būdingas savybes galima analizuoti atsižvelgiant į praktines situacijas ir aukų – ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų – nevyriausybinų organizacijų – socialinių darbuotojų bendradarbiavimo metu tarpusavyje sukauptą informaciją.

Literatūroje daugelis aukos asmenybės bruožų, didinančių jos pavojų pakliūti į prekiautojų rankas, apibūdinami panašiai – pagal socialinius demografinius požymius.

Amžius. Išstudijavus literatūrą ir statistinius duomenis, matyti, jog prekybos žmonėmis aukos amžius įvairus ir, priklausomai nuo išnaudojimo tikslų¹⁴⁶, gali labiau pasireikšti vienoje ar kitoje amžiaus grupėje. Pavyzdžiui, nepilnametės merginos Lietuvoje sudaro 21 % prekybos žmonėmis aukų. Kalbant apie seksualinį asmenų išnaudojimą, paminėtina, kad dažniausiai į šią veiklą įtraukiamos jaunos moterys, o neretai ir nepilnametės, kadangi ypač užsienyje tokio amžiaus aukos yra paklausiausios. Pavyzdžiui, Vokietijoje prekybos žmonėmis aukos iš Lietuvos pagal amžiaus vidurkį 2001 m. pasiskirstė taip: nuo 14 m. iki 17 m. – 5%; nuo 18 m. iki 20 m. – 37, 8 %; nuo 21 m. iki 24 m. – 35, 3%; virš 24 m. – 21 %¹⁴⁷. Kalbėti apie prekybos žmonėmis aukų amžių,

¹⁴⁴ Įtarimai dėl prekybos žmonėmis pareikšti modelių agentūros „Perspektyvus modelis“ savininkėms, kurios siūsdavo merginas į Jungtinius Arabų Emyratus, tenkinti šeichų ir jų draugų seksualines paslaugas. Žr. *Iš šeicho miegamųjų – skirtingi įspūdžiai*. Lietuvos rytas, 2008 m. birželio 9 d. Nr. 129 (5294), p.7. ISSN 1392-2351.

¹⁴⁵ Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose ataskaita. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt:8000/asis/images/tempImages/tmp_trumpalaikis_failas_Duomenys30396.html>.

¹⁴⁶ Socialinių ligų konsultavimo centro „Demetra“ duomenimis, dažniausiai į prostituciją įtraukiamos 18-30 metų moterys, tačiau pasitaiko ir vyresnių – iki 53 metų. Amžiaus vidurkis 24,5 metai. Žr. SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; TUREIKYTĖ, D.; et. al. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė Migracijos Organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 33. ISBN 9955-9594-1-X.

2008 m. JAV Valstybės departamento Stebėjimo ir kovos su prekyba žmonėmis biuro ataskaita: Lietuva. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://vilnius.usembassy.gov/lithuanian_index/tip2008.html>.

¹⁴⁷ BAZYLEVAS, I.; ŽEKONIS, R. *Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje*. Vilnius: S. Smirnovo II, 2003, p. 19. ISBN 9955-9604-0-X.

išnaudojant priverstiniam darbui netikslu, kadangi Lietuvoje realios statistikos¹⁴⁸ šiuo atveju pateikta nėra, tačiau atsižvelgiant į tikslą, manytina, jog didžiąją dalį nukentėjusiųjų sudarytų jauni, fiziškai stipresni asmenys. Priklausomai nuo darbo pobūdžio, neretai tokiam išnaudojimui pasirenkami ir vaikai (augalų plantacijos, aukso kasyklos, namų ūkis ir pan.). Reikėtų sutikti, jog prekyba organais taip pat turėtų būti orientuota į jaunos, sveikus žmones, tiek vaikus, tiek ir suaugusius, tačiau nesant sisteminių rodiklių tikslesnės amžiaus grupės nurodyti nepavyktų.

Nagrinėjant aukos amžių apibūdinantį aspektą, būtina paminėti, jog kaip ir kaltininko, taip ir aukos asmenybės formavimuisi didelės reikšmės turi vaikystėje patirtas seksualinis išnaudojimas ar smurtas¹⁴⁹. Tokie išgyvenimai asmenis verčia save nuvertinti ir po kurio laiko imti mąstyti, kad tokie veiksmai esą normalūs ir priimtini. Tokia patirtis asmeniui „įskiepija“ iškreiptą santykių ir lytiškumo suvokimą, o padidėjęs aukos pažeidžiamumas padeda kaltininkams apgaulės ar prievartos būdu nesunkiai jas įtraukti į prekybos žmonėmis tinklą.

Lytis. Atsižvelgiant į literatūroje pateiktą informaciją bei valstybių atliktus tyrimus, pažymėtina, jog didžiąją dalį prekybos žmonėmis aukų sudaro moteriškosios lyties atstovės (83 % visų prekybos žmonėmis aukų sudaro moterys, 48 % – vaikai ir tik 4 % – vyrai).¹⁵⁰ Pavyzdžiui, Nyderlanduose 2000 m. vyriškosios lyties atstovai sudarė apie 1 % prekybos žmonėmis aukų.¹⁵¹ Tokį netolygų pasiskirstymą galima išvelgti tiek dėl paklausos, tiek ir dėl kaltininko asmenybės charakteristikos aspektų. Atsižvelgiant į moterų fizinės jėgos ribotumą ir psichologinį pažeidžiamumą, galima manyti, kad šios asmens savybės taip pat turi nemažą reikšmę prekybos žmonėmis nukentėjusiųjų išsidėstymui pagal lytį. Jis taip pat gali priklausyti ir nuo išnaudojimo tikslų: seksualiniams tikslams išnaudojamos dažniausiai būna moterys ir mergaitės, tuo tarpu priverstiniam darbui – vyrai ir berniukai. Priverstinio darbo ar prekybos organais atveju, tikėtina,

¹⁴⁸ TDO duomenimis 2007 m. 32 % prekybos žmonėmis aukų buvo išnaudojami priverstiniam darbui, iš kurių 56 % sudarė moterys ir mergaitės. Žr. Human trafficking: the facts.[interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/labour/Forced_labour/HUMAN_TRAFFICKING_-_THE_FACTS_-_final.pdf>.

¹⁴⁹ Baudžiamųjų bylų analizės ir atliktų tyrimų duomenimis, apie 40 % merginų, prieš tapdamos prekiautojų žmonėmis aukomis, vaikystėje ar paauglystėje buvo patyrusios seksualinę prievartą. Žr. PALAVINSKIENĖ, B.; PROKOPČIK, M.; VIDRINSKAITĖ, S.; *et al.* *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006, p. 39. ISBN 9955-473-13-4.

¹⁵⁰ DIJK, J. *Forum on Crime and Society*. New York: United Nations Publications, 2004, p. 94. ISBN 9211302366. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=4Y4zBvIyVJOC&oi=fnd&pg=PA81&dq=trafficking+in+human+being&ots=p2YasBphBN&sig=Y2iZYQYXQcuGUIV09DkiQnLpZKw#PPP7,M1>>.

¹⁵¹ O'BRIAIN, M.; BORNE, A.; NOTEN, T. *Joint East West research on trafficking in children for sexual purposes in Europe: the sending countries*. Amsterdam : ECPAT Europe Law Enforcement Group, 2004, p. 109. ISBN: 90-74270-19-0.

kad nukentėjusių vyrų – moterų santykis daugmaž tolygus, nors tam įtakos turi ne tik dirbamas darbas, bet ir valstybė.

Išsilavinimas. Literatūroje pateikiami statistiniai duomenys parodė, kad prekybos žmonėmis aukų išsimokslinimo lygis dažniausiai būna žemesnis nei šalies vidurkis, tačiau tai dar nereiškia, jog tarp aukų nėra asmenų, turinčių universitetinį ar jam prilygintą išsilavinimą. Pagal TMO duomenis, prekybos žmonėmis aukų išsilavinimas išsidėsto taip: 3% – pradinis, 32% – pagrindinis, 3% – specialusis, 13% – vidurinis, 15% – profesinis, 10% – kolegialis, 5% – universitetinis.¹⁵² Prekiautojai žmonėmis aukas, turinčias aukštą išsilavinimą, dažniausiai privilejoja gerai apmokamu ir jų specialybę atitinkančiu darbu užsienyje. Išanalizavus šiuos duomenis, galima teigti, jog žemesnis išsilavinimas ir žinių stoka turi įtakos asmens tapimui prekybos žmonėmis auka.

Tautybė. Šis asmenį charakterizuojantis požymis nėra pagrindiniu elementu, sąlygojančiu asmens patekimą į prekyautojų žmonėmis kontrolę. Nagrinėjamo nusikaltimo aukomis tampama nepriklausomai nuo tautybės.¹⁵³ Šis elementas tampa svarbus, kuomet konkrečiu atveju „užsakant“ auką, nurodoma ir jos tautybė. Prekybos seksualiniam išnaudojimui atvejais, pasitaiko, jog tam tikros tautybės nukentėjusiosios gabenamos į konkrečią valstybę kaip paklausesnės „prekės“ (pavyzdžiui, Baltijos šalyse – rusų tautybės moterys).

Šeimyninė padėtis. Duomenys apie prekybos žmonėmis aukų šeimą yra gana kontraversiški. Vertinant aukų šeimyninę padėtį, vieni šaltiniai nurodo, kad dauguma iš jų, ypač prostitutijos ir seksualinio išnaudojimo aukos, būna našlės ar vienišos moterys, auginančios vaikus, o taip pat moterys, prieš kurias smurtauja sutuoktinis ar sugyventinis. Jaunesnio amžiaus aukos, gyvenančios su tėvais, dažniausiai kilusios iš socialinės rizikos šeimų. Tuo tarpu kituose šaltiniuose¹⁵⁴ teigiama, jog aukos gyvena normaliose ir darniose šeimose. Atsižvelgiant į šią informaciją, manytina, kad toks priešingumas dar kartą įrodo, jog prekybos žmonėmis aukos asmeniniai bruožai nesiejami su konkrečia šeimynine padėtimi ar statusu.

Žalingi įpročiai. Įvardijant šį aspektą, didesnis dėmesys telkiamas į prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais aukas, kadangi dažniausiai tokie asmenys, būdami priklausomais

¹⁵² SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; TUREIKYTĖ, D.; *et. al. Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė Migracijos Organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 35. ISBN 9955-9594-1-X.

¹⁵³ Prostitucijos verslo atstovės gana dažnai migruoja iš vienos šalies į kitą. Pagal tautinę priklausomybę respondentės pasiskirstė taip: rusės – 42%; baltarusės – 18%; lenkės – 16%; kitų tautybių (ukrainietės, latvės) – 4,5%. Žr. PALAVINSKIENĖ, B. Gatvių prostitutijos Vilniaus mieste kriminologinė analizė. *Jurisprudencija*, 2004, t. 61(52), p. 38. ISSN 1392-6195.

¹⁵⁴ Pavyzdžiui, TMO duomenimis 23% prekybos moterimis aukų buvo našlaitės, 37% augo tik su mama, 13% augo su abiem tėvais. Žr. SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; TUREIKYTĖ, D.; *et. al. Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė Migracijos Organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 36. ISBN 9955-9594-1-X.

nuo alkoholio ar narkotinių medžiagų, daug lengviau įtraukiami į prostituciją ar pornografiją. Narkotikų davimas taip pat yra vienas iš būdų, kad prekyautojai žmonėmis galėtų lengviau paveikti nepaklusnią auką ir priversti ją vykdyti duotus nurodymus. Tuomet asmuo, net ir anksčiau nebuvoęs priklausomas nuo narkotinių medžiagų, kaltininko dėka būna prie jų pripratintas.

Aptartas pagrindines auką charakterizuojančias savybes galima būtų sugrupuoti į dvi dalis: nulemtas asmeninių bruožų ar potyrių, ir iš išorės veikiančias auką (socialinės – ekonominės priežastys). Toks aukų apibūdinimas sudarytas iš daugybinių rezultatų, todėl jis nebūtinai gali atitikti individualius atvejus ir nebūtinai gali rodyti, jog išvardintoms savybėms sutapus, asmuo taps prekybos žmonėmis auka.

Aukos asmenybės bruožų analizė leidžia daryti išvadą, kad visuomenėje suformuota nuomonė, jog auka pati kalta dėl jos išnaudojimo (pavyzdžiui, kuomet užsiimti prostitucija mergina sutiko vykti savo noru) yra nepagrįsta. Pabrėžtina, jog išnaudojamomis aukos laikomos ir tuomet, kai jos žinojo ir savo noru sutiko būti įdarbinamos sekso industrijoje, tačiau neišsivaizdavo ir nebuvo informuotos, kokio pobūdžio vergiškas sąlygas joms teks kęsti dirbant.¹⁵⁵

Žiniasklaidoje svarstoma, kodėl aukos, turinčios galimybę pabėgti nuo išnaudotojų, to nedaro. Tam yra begalės įvairiausių paaiškinimų ir toks elgesys, vienu ar kitu atveju, atskleidžia aukos asmenybės bruožus, susiformavusius išnaudojimo įtakoje. Neretai esamai aukai būdinga konformistinė elgsena, kuomet siekdamas išvengti galimo smurto, asmuo būna nuolankus ir paklusnus, neieško pagalbos.¹⁵⁶ Aukos stigmatizacija – tai dar vienas pasirinkimą įtakojantis požymis, kada, vertindamos savo esamą būklę, aukos bijo artimųjų reakcijos ir nuomonės apie jas, todėl grįžti nesiryžta. Neigiamas kitų asmenų vertinimas verčia auką pakartotinai patirti žalą.¹⁵⁷

Apibendrinant galima teigti, kad prekybos žmonėmis aukos ir nusikaltėlio asmeniniai bruožai turi įtakos jų tarpusavio interakcijai, kadangi aukos asmeninių bruožų pažinimas ir artimesnių santykių palaikymas, verbuotojui gali garantuoti lengviau pasiekiamą kontrolę. Taip pat pažymėtina, jog didelę įtaką tiek aukos, tiek nusikaltėlio asmenybės formavimuisi turi vaikystėje patirta seksualinė prievarta ir smurtas.

¹⁵⁵ BRUGGEMAN, W. *Illegal immigration and trafficking in human beings seen as a security problem for EUROPE*. Conference paper. 2002, p. 5. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.belgium.iom.int/StopConference/Conference%20Papers/20%20Bruggeman%20Brussels%20IOM.19.09.02.pdf>>.

¹⁵⁶ ABRAMAVIČIŪTĖ, I.; et al. *Teisėsaugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis. Praktinis vadovas policijos pareigūnams*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2005, p. 71. ISBN 9955-9594-3-6.

¹⁵⁷ DRAKŠIENĖ, A.; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 151. ISBN 978-9955-790-11-2.

3. PREKYBOS ŽMONĖMIS PREVENCIJOS ASPEKTAI

Nusikaltimų prevencija paprastai apima viską, ką galima padaryti ar jau daroma, kad nusikaltimų iš viso nebūtų ar kad jų būtų kuo mažiau.¹⁵⁸ Nusikaltimų prevencija – nusikalstamumo kontrolės forma, vykdoma siekiant šalinti nusikaltimų priežastis ir sąlygas.¹⁵⁹ Prekybos žmonėmis prevencijos¹⁶⁰ srityje bendrai funkcionuoja: įstatymų leidėjas – tobulina baudžiamuosius įstatymus (bendroji prevencija); teismai ir ikiteisminio tyrimo institucijos – bausdami nusikaltėlius, aiškina ir vertina neteisėtas veikas (specialioji prevencija); visuomenės informavimo priemonės – vadovaudamiesi praktiniais pavyzdžiais, supažindina su nusikaltimų pasireiškimo galimybėmis, formomis ir būdais, kaip jų išvengti; nevyriausybinės organizacijos ir švietimo įstaigos – rengia švietėjiškas programas, paramos projektus, akcijas, informacines kampanijas. Prekyba žmonėmis sąveikaudama kartu su tokiomis organizuoto nusikalstamumo formomis kaip nelegalus asmenų gabenimas, kontrabanda, prekyba ginklais ir narkotikais, tapo viena iš esminių grėsmių šalies nacionaliniam saugumui. Siekiant sulaukti pozityvių rezultatų, būtina šalinti bendrąsias nusikaltimo priežastis ir sąlygas bei veikti potencialias aukas ir kaltininkus. Bandytas užkirsti kelią galimiems nusikaltimams ir jų kontrolė, tai ne tik valstybės valdžios institucijų ir įstatymų leidėjo veikla, bet ir visuomenės pastangos.

Minėta, kad ėmus išsamiau analizuoti nagrinėjamą problemą buvo priimta nemažai tarptautinės teisės aktų, reikšmingų nagrinėjamo nusikaltimo prevencijos klausimais. Tarptautiniai ir ES dokumentai, įvertinant jų reikšmę prekybos žmonėmis kontrolei ir prevencijai, įtakojo Vyriausybės nutarimais patvirtintų programų, kuriose įvardintos priemonės ir užsibrėžti tikslai yra skirti konkrečioms paminėtų tarptautinių teisės aktų nuostatoms įgyvendinti, rengimą. Šiose programose numatyta kompleksiskai, nuosekliai ir sistemingai valstybiniu lygiu spręsti problemas, susijusias su prekyba žmonėmis ir prostitucija, kovoti prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą

¹⁵⁸ JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. II dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 17. ISBN 9955-563-89-3.

¹⁵⁹ SAKALAUSKAS, G. *et al. Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000, p. 8. ISBN 9986-9250-1-0.

¹⁶⁰ Plačiau prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės aspektus analizavo I. Bazylevas, R. Žekonis, I. Abramavičiūtė, R. Augutienė, E. Karmaza. Žr. BAZYLEVAS, I.; ŽEKONIS, R. *Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje*. Vilnius: S. Smirnovo IĮ, 2003. ISBN 9955-9604-0-X.; ABRAMAVIČIŪTĖ, I.; *et al. Teisės saugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis. Praktinis vadovas policijos pareigūnams*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2005, p. 66-71. ISBN 9955-9594-3-6.; KARMAZA, E. *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektais*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005, p. 35-42. ISBN 9986-03-581-3.

ir seksualinę prievartą bei parengti ir įgyvendinti prevencinio švietimo priemonių sistemą, norint užkirsti kelią nagrinėjamos nusikalstamos veikoms¹⁶¹.

Siekiant aiškumo ir sistemiškumo, prevencijos taikymą sąlygiškai galima skirstyti pagal įtakojamas grupes.

Potencialios ir esamos aukos (visuomenė). Atsižvelgiant į aukos patiriamus išgyvenimus ir nuoskaudas dėl išnaudotojiškų kaltininko veiksmų, svarbu nustatyti kuo efektyvesnius kovos su nagrinėjamu nusikaltimu būdus, orientuotus į potencialius nukentėjusiuosius. Pradžioje reikėtų paminėti vieną iš svarbiausių prevencijos būdų, siekiant sumažinti prekybos žmonėmis aukų skaičių – visuomenės informavimą. I. Michailovič apibūdindama visuomenės informavimo priemonių ir nusikalstamumo sąveiką, nurodo visuomenės susidomėjimo lygio tam tikrais reiškiniais priklausomumą nuo informacijos pateikimo dažnumo.¹⁶² Todėl visuomenė turi būti informuojama, kad suvoktų prekybos žmonėmis problemos gilumą.

Tarptautiniai teisės aktai švietimą taipogi akcentuoja kaip vieną iš būtinausių prekybos žmonėmis prevencijos priemonių. Aukoms turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys, apsaugant jas nuo pakartotinių pasikėsimų, įvedant mažiau psichologiškai traumuojančias procedūras. Pasitelkiant žiniasklaidos priemones, visuomenėje raginama kurti empatišką požiūrį į prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukas bei propaguoti ir aktyviai dalyvauti prevencinių tikslinių programų rengime. Be informavimo žiniasklaidoje¹⁶³, švietimas turėtų būti vykdomas per įvairius seminarus, programas, renginius, konferencijas ir pan. Analizuojant problemas, reikėtų kalbėti ne tik apie prekybą žmonėmis ir prostituciją, bet ir apie smurtą, ankstyvą lytinį gyvenimą, žmogaus teisių apsaugą, pagarbą moterims ir vaikams. Manytina, kad su prekybos žmonėmis esme ir pasireiškimo formomis bei pagalbos gavimo būdais, pirmiausia turėtų būti supažindinami rizikos grupės asmenys, kurie dėl savo socialinės padėties, nepalankių buitės sąlygų ar santykių šeimoje gali būti įtraukti į prostituciją.

Nyderlandai, būdama viena iš valstybių, legalizavusių prostituciją, pagrindinį dėmesį, kovojant su prekybą žmonėmis, sutelkia į vaikų prostituciją. Valstybė, kovojanti su šiuo reiškiniu,

¹⁶¹ Prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencijos bei kontrolės 2002–2004 metų programa. Valstybės žinios, 2002, Nr. 6-231.; Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (2000-2004 m.). Valstybės žinios, 2000, Nr. 5-144.; Prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencinė švietimo 2003-2004 metų programa. Valstybės žinios, 2004, Nr. 13-389.; Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005–2008 metų programa. Valstybės žinios, 2005, Nr. 65-2333.

¹⁶² DRAKŠIENĖ, A.; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 158. ISBN 978-9955-790-11-2.

¹⁶³ Žiniasklaidos ir viešosios nuomonės įtaką baudžiamosios politikos formavimuisi aprašė G. Švedas. Žr. ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 72-75. ISBN 9955-30-001-9.

nusibrėžia tikslus susisteminti ir registruoti vaikų prostitucijos aukas, kadangi pirmiausia norint efektyvesnių kovos rezultatų, būtina žinoti kuo tikslesnę vaikų, užsiimančių prostitucija, statistiką.¹⁶⁴

Nors šiandien informacija apie prekybą žmonėmis ir su ja susijusius veiksnius Lietuvoje disponuoja nemažai valstybinių, visuomeninių ir tarptautinių institucijų, tačiau didžioji dalis jos pateikiama vadovėliuose ar kitoje specializuotoje literatūroje. Tuo tarpu tik su šiuo reiškiniu dirbantys ar nukentėję nuo prekybos žmonėmis asmenys yra linkę analizuoti ir domėtis tokio pobūdžio medžiaga. Atsižvelgiant į tai, derėtų daugiau dėmesio skirti visuomenės informavimui didesnio tiražo ir platesnio skaitytojų rato leidiniuose.

Informacinės kampanijos vykdomos daugelyje pasaulio šalių yra viena iš stambesnių prekybos žmonėmis prevencijos priemonių. Jomis parodomas tiek bendras susirūpinimas problema, tiek ir skirtingi aspektai, labiau orientuoti į vieną ar kitą išnaudojimo tikslą. Pirmasis bandymas Lietuvoje atkreipti visuomenės dėmesį į nagrinėjamą problemą buvo TMO informacinė kampanija „Prekybos moterimis prevencija Baltijos šalyse“. 2001 m. rudenį prasidėjusi ir iki 2003 – iųjų vykdoma kampanija, vaizdinėje medžiagoje atsispindėjo kabliais perverta oda „merginos – marionetės“ vaizdavimu (priedas Nr. 3). Parduoto asmens prilyginimas lėlei netiesiogiai informavo apie prekybos žmonėmis aukos laisvės praradimą ir alinantį tiek fizinį, tiek psichologinį skausmą. Pagrindiniais informaciniais kanalais parinkti reklaminiai plakatai autobusų stotelėse, informaciniai klipai televizijoje ir radijuje, reklama viešajame transporte bei naktiniuose klubuose ir baruose.¹⁶⁵ Siekiant įvertinti kampanijos metu pateiktos informacijos naudingumą ir efektyvumą visuomenėje, buvo atliktos apklausos. Gauti rezultatai parodė, jog šią kampaniją pastebėjo didžioji dalis Lietuvos gyventojų (63 %) ¹⁶⁶, iš kurių 7 % asmeniškai pasinaudojo kampanijos metu pateikta informacija. Paminėtina, kad ši kampanija įtakojė telefonu teikiamų konsultacinių paslaugų ¹⁶⁷ apie legalų darbą užsienyje bei pagalbą aukoms, pakliuvusioms į prekiautojų žmonėmis ratą, įsteigimą. Atsižvelgiant į

¹⁶⁴ BLAAK, M.; WOLTHUIS, A. *Trafficking in children for sexual purposes from Eastern Europe to Western Europe*. Amsterdam: ECPAT Europe Law Enforcement Group, 2001, p. 178. ISBN 90 74270 15 8.

¹⁶⁵ SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; TUREIKYTĖ, D.; et. al. *Prekyba moterimis: problema, prevencija, pagalba aukoms*. Praktinis vadovas socialiniams darbuotojams. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2004, p. 78. ISBN 9955-9594-2-8.

¹⁶⁶ Kovos su prekyba moterimis kampanija pasiekė daugiausia jaunesnių žmonių auditoriją (15–24 metų). Kas dešimtas jaunuolis asmeniškai pasinaudojo pateikta informacija. Žr. SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; BAZYLEVAS,; et. al. I. *Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijų organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2004, p. 148. ISBN 9955-9594-1-X.

¹⁶⁷ Per 14 informacinės kampanijos veikimo mėnesių TMO Vilniaus biuras telefonu suteikė konsultacijas 314 skambinusiųjų. 723 konsultacijas per šį laikotarpį gavo žmonės, nemokamais telefonais paskambinę į kitas nevyriausybinės organizacijas. Žr. SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; TUREIKYTĖ, D.; et. al. *Prekyba moterimis: problema, prevencija, pagalba aukoms*. Praktinis vadovas socialiniams darbuotojams. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2004, p. 84. ISBN 9955-9594-2-8.

vis didėjančią interneto įtaką, verbuojant prekybos žmonėmis aukas, konsultacijos buvo pradėtos teikti ir internetu. Vadovaujantis statistiniais duomenimis, po nagrinėjamos informacinės kampanijos Lietuvoje buvo iškelta daugiau¹⁶⁸ baudžiamųjų bylų. Tokio pobūdžio kampanijos vertintinos teigiamai, kadangi naudojantis visuomenės informavimo priemonėmis, didžioji visuomenės dalis šviečiama apie prekybos žmonėmis problemą ir pasireiškimo formas, ko pasekoje, aukos¹⁶⁹, gindamos savo teisę, dažniau kreipiasi pagalbos.

Potencialūs kaltininkai (esami prekyautojai žmonėmis). Pagrindinis kaltininkus veikiantis būdas turėtų sietis su įstatymų leidyba. Baudžiamųjų sankcijų už nusikalstamas veikas, susijusias su prekyba žmonėmis (vaikais), griežtinimas ar veikų kriminalizavimas, suvokiamas kaip didžiausią įtaką nusikalstamumo mažėjimui galintis turėti veiksnys, susijęs su nusikaltimo subjektu.¹⁷⁰ Baudžiamajame įstatyme numatytos bausmės turėtų atgrasinti piliečius nuo minties padaryti nusikalstamą veiką. Tačiau šiam tikslui pasiekti, kartu būtina naudoti ir informacines priemones (teisinis švietimas, situacinė prevencija ir pan.).

Pastebėtina, jog Danija savo 2007 – 2010 m. veiksmų plane, kovojant su prekyba žmonėmis kaip prevencijos priemone išskyrė potencialių užsakovų ir klientų informavimą apie moterų situaciją bendrai ir valstybės mastu.¹⁷¹ Atsižvelgiant į tai, galima teigti, jog ankstyvoji prevencija, informuojant ir keičiant visuomenės požiūrį į lyčių lygybę, žmonių teises, smurtą prieš moteris ir vaikus yra būtina pradedant vaikystės – jaunystės amžiaus tarpsniu, kuomet diegiamos vertybės ir prioritetai labiausiai formuojamos ir įsisavinamos.

Vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijos. Viena svarbiausių Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiklos kryptių teisinės sistemos reformos, teisėtvarkos ir vidaus politikos srityje – įgyvendinti radikalias nusikalstamumo (ypač tarptautinio organizuoto) prevencijos bei kontrolės priemones: kompleksiskai šalinti šių reiškinių priežastis, modernizuoti ir stiprinti teisėsaugos ir kitų valstybės institucijų sistemą, remti nevyriausybinių organizacijų veiklą, ardyti nusikalstamų

¹⁶⁸ 1999 m. – 3, 2000 m. – 5, 2001 m. – 19, 2002 m. – 17, 2003 m. – 18, 2004 m. – 22, 2005 m. – 32 baudžiamosios bylos. Žr. Ataskaita už 2006 m. dėl prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005 – 2008 m. programos įgyvendinimo. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: < http://sos.vrm.lt/mod_richtext.php?pid=26>.

¹⁶⁹ Teisėsaugos institucijoms žinomos aukos: 1999 m. – 2, 2000 m. – 2, 2001 m. – 37, 2002 m. – 23, 2003 m. – 28, 2004 m. – 31, 2005 m. – 35. Žr. Ibid.

¹⁷⁰ Tikslinga sukurti bendrą duomenų bazę, kurioje būtų pateikta informacija apie kaltinamus ir nuteistus už prekybą žmonėmis (prekybą vaikais) asmenis, siekiant bet kuriuo metu ir bet kurioje šalyje pareigūnams surasti reikiamą informaciją, padėsiiančią greičiau identifikuoti galimus įtariamuosius ir nustatyti jų tikėtiną buvimo vietą, ar netgi atskleisti nusikalstamos veikos braižą. Šie duomenys būtų tinkama pradžia patikimesnių statistinių duomenų vedimui ir realesnės prekybos žmonėmis situacijos vertinimui valstybėse.

¹⁷¹ Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings 2007-2010. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/34/topic/14>>.

struktūrų, kurios verčiasi prekyba žmonėmis ir prostitucijos organizavimu, vaikų prievartos ir komercinio išnaudojimo organizavimo tinklus.

Nevyriausybinių organizacijos (toliau – NVO) reikšmė pasireiškia kovojant su prekyba žmonėmis (vykdant akcijas, programas, rengiant paskaitas ir seminarus) ir padedant aukoms sugrįžti į normalų, visavertį gyvenimą po patirto išnaudojimo (socialinės, medicininės, psichologinės pagalbos teikimas, saugumo garantavimas). Konsultacijos telefonu ir tiesiogiai atvykus, laikinas prieglobstis, teikiama psichologo, teisininko pagalba, dokumentų tvarkymas, socialinių įgūdžių formavimas yra pagrindinė tokių organizacijų veikla, kovojant su prekyba žmonėmis ir padedant aukoms sugrįžti į visuomenę. NVO¹⁷², užsiimančių prekybos žmonėmis aukų globa ir rūpyba, veiklai turėtų būti suteiktos kuo palankesnės sąlygos plėtotis, didinant finansavimą ir specialistų kiekį bei kvalifikuotumą. Organizacijos, padėdamos aukoms psichologine, medicinine, socialine prasme, turi skatinti jas bendradarbiauti su policijos pareigūnais¹⁷³. Vyriausybės patvirtintos prevencijos ir kontrolės programos numato, kad tiek policijos pareigūnų, tiek ir organizacijų, teikiančių pagalbą nukentėjusioms, bendradarbiavimas turi būti stiprinamas ir plėtojamas, ne tik žinojimu vienos apie kitą, bet ir bendrų tikslų siekimu – sumažinti į vergiją parduodamų moterų skaičių.

Teisėsaugos (ir kito pobūdžio) institucijos. Pagrindinėmis valstybinėmis institucijomis, saugančiomis prekybos žmonėmis aukų teises, ir teikiančiomis teisinę pagalbą įvardijamos: Lietuvos kriminalinės policijos Organizuoto nusikalstamumo tyrimo tarnyba (ONTT), vaikų teisių apsaugos institucijos, Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Vidaus reikalų ministerijos (VSAT prie VRM), diplomatinės atstovybės ir konsulinės įstaigos užsienio valstybėse, Policijos/ Migracijos departamentas prie VRM, prokuratūros ir teismai.¹⁷⁴ Šios institucijos pagrinde orientuotos į teisinius ir procesinius aspektus, pakliuvus į prekyautojų žmonėmis kontrolę, tuo tarpų NVO daugiau skirtos aukos reabilitacijai ir reintegracijai į visuomenę. Norint stiprinti teisėsaugos struktūrų gebėjimus

¹⁷² 2006 m. Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, priskaičiuojama 14 organizacijų tiesiogiai dirbančių prekybos žmonėmis prevencijos srityje. Pagrindinės yra Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, Dingusių žmonių šeimų paramos centras, Lietuvos Caritas programa „Pagalba prekybos žmonėmis ir prostitucijos aukoms“, Viešojo įstaiga „vaiko namas“, Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras – programa „Moterų namai“, Alytaus miesto moterų krizių centras, Vilniaus miesto motinos ir vaiko pensionas. Žr. Vidaus reikalų ministerijos priedas prie 2006 m. ataskaitos. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: < http://sos.vrm.lt/get_file.php?id=25>.

¹⁷³ Socialinių tarnybų darbuotojai tampa vieni iš pirmųjų, sužinančių apie jau įvykusius nusikaltimus, apie asmenis, kurie pardavinėja merginas, apie „lengvo“ darbo pasiūlymus, kadangi aukos linkusios labiau pasitikėti jais, negu teisėsaugos institucijų pareigūnais. Tokiu atveju, socialiniai darbuotojai ar kiti su aukomis bendraujantys tarnautojai, turėtų nukentėjusiuosius lydėti iki pat baudžiamojo proceso pabaigos, o esant būtinybei ir toliau teikti pagalbą aukai reintegrojuojantis į visuomenę.

¹⁷⁴ JOČIENĖ, D.; ČILINSKAS, K. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: UAB „Petro ofsetas“, 2004, p. 165. ISBN 9955-534-57-5.

šioje srityje, pirmiausia svarbu išsiaiškinti, kodėl tik nedaugelis prekybos žmonėmis atvejų pasiekia teismus, ir tik nedaugelis įtariamųjų sulaukia realių bausmių, taip pat nustatyti, kokios konkrečios šių nusikaltimų baudžiamojo persekiojimo kliūtys, bei kaip pagerinti situaciją šioje srityje¹⁷⁵.

Literatūroje diskutuojama dėl teisėsaugos institucijų pareigūnų negatyvaus ir netinkamo požiūrio į prekybos žmonėmis aukas.¹⁷⁶ Nukentėjęs asmuo pareigūnus dažniausiai domina kaip priemonė greitesniam nusikalstamos veikos išaiškinimui, bet ne kaip žmogus, nukentėjęs nuo prekiautojų. Valstybės „sargai“, stengdamiesi asmenims parodyti, kad deda visas pastangas tam, kad nusikaltimas būtų išaiškintas, o kaltinamieji atitinkamai nubausti, padidintų žmonių pasitikėjimą jais. Kaip rodo realybė, pasitaiko policijos pareigūnų ir prekiautojų žmonėmis bendradarbiavimo, tokiu atveju teisėsaugos institucijose būtina efektyvesnė vidaus kontrolė, mažinant tarnautojų korupciją ir kyšininkavimą.

Institucijos turi garantuoti saugumą, liudyti sutikusioms aukoms, tačiau šią kryptį pastaraisiais metais prisiima nevyriausybinės organizacijos, nes šiuo metu valstybės neskiria pakankamai lėšų policijos pareigūnų vykdomai aukų apsaugai. Tarptautinės migracijos organizacijos atlikti tyrimai atskleidė tyrėjų, prokurorų ir kitų su prekyba žmonėmis susiduriančių pareigūnų kvalifikuotumo toje srityje, stoką.¹⁷⁷ Todėl per pastaruosius keletą metų buvo išleisti specializuoti leidiniai apie prekybą žmonėmis, orientuoti į teisėsaugos institucijų pareigūnų apmokymą¹⁷⁸. Tarptautiniai seminarai, stažuotės ir bendravimas su kitų valstybių institucijomis pagilintų pareigūnų teorines žinias, reikalingas taikant praktikoje.

Nepaisant prieš tai minėtų probleminių aspektų ir kovos būdų, pabrėžiamas labai svarbus užsienio valstybių teisėsaugos institucijų bendradarbiavimas tarpusavyje, kurį kaip vieną iš uždavinių nurodo ir 2005 – 2008 m. prevencijos ir kontrolės programa. Jo svarba pasireiškia tuom,

¹⁷⁵ BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo ir teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2006, p. 11. ISBN 9955-697-04-0.

¹⁷⁶ „Šiauliuose prostitute trumpai dirbusi mergina į policiją kreipėsi, nes ją ėmė terorizuoti sąvadautojas. Kai pareigūnai garantavo jai anonimiškumą ir saugumą Eglė padėjo demaskuoti sąvadautoją. Tačiau netrukus radviliškietė įsitikino, kad pareigūnų pažadai garantuoti anonimiškumą nieko verti... Dar po kiek laiko Eglė sužinojo, jog prieš sąvadautoją reikės liudyti teisme, nors pareigūnai jai buvo davę žodį, jog to daryti nereikės. Mergina išsigando. Sąvadautojas buvo pagrasinęs, kad susidoros ne tik su išdavike, bet ir su jos šeima. Jokių saugumo garantijų negavusi mergina į teismo posėdį neatvyko. Teismas paskelbė jos paiešką ir leido ją suimti...“. Žr. ABRAMAVIČIŪTĖ, I.; et al. *Teisėsaugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis. Praktinis vadovas policijos pareigūnams*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2005, p. 96. ISBN 9955-9594-3-6.

¹⁷⁷ Patys pareigūnai pripažįsta, jog jų žinios nagrinėjamo nusikaltimo srityje yra gan menkos ir reikalinga papildoma mokomoji medžiaga. Žr. BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2007, p. 27. ISBN 978-955-697-05-3.

¹⁷⁸ ABRAMAVIČIŪTĖ, I.; et al. „Teisėsaugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis. Praktinis vadovas policijos pareigūnams.“; BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. „Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika“; BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. „Prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje“.

kad didžioji dauguma prekybos žmonėmis atvejų vyksta tarptautiniu lygiu, kuomet aukos gabenamos iš kilmės šalies į tranzito ar/ ir tikslo šalis. Tarptautinis ir regioninis valstybių bendradarbiavimas neretai yra komplikuojamas teisinių bazių skirtumais, kuomet tam tikri ikiteisminio tyrimo veiksmai atliekami tik teisinės pagalbos prašymo pagrindu, nesant bendrų nusikaltimo tyrimo procedūrų¹⁷⁹. Toks valstybių teisinių normų nesusiderinimas ar prieštaravimas tampa negatyvus nusikaltimo aplinkybių greitesniam ir efektyvesniam išaiškinimui, kaltininkų nubaudimui ir bylos išsprendimui. Teisinės bazės suvienodinimas tiek baudžiamojo proceso, tiek ir baudžiamosios teisės srityse, leistų sklandžiau ir operatyviau atskleisti prekybos žmonėmis atvejus ir teikti dėmesį nukentėjusiems. Tokiu atveju, valstybėse turėtų būti vadovaujamosi bendru požiūriu ir bendra kovos su prekyba žmonėmis politika.

Atsižvelgiant į tai, jog ekonominės būklės kitimui reikalingas nemažas laiko tarpas, pirmiausia reiktų visoms nagrinėjamame nusikaltime dalyvaujančioms grupėms (potencialioms ar esamoms aukoms, nevyriausybinėms organizacijoms, teisėsaugos institucijoms ir t.t.) vienyti ir bendradarbiauti tarpusavyje, skleidžiant reikšmingą informaciją visais įmanomais būdais ir priemonėmis. Visapusiškų pastangų dėka, tikėtini palankesni rezultatai, užkardant analizuojamą nusikaltimą.

¹⁷⁹ Žr. ČEPAS, A.; ŠVEDAS, G. *Tarptautinė teisinė pagalba baudžiamosiose bylose. Asmenų, įtariamų padarius nusikalstamą veiką, išdavimas baudžiamajam persekiojimui*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008. ISBN 978-9955-30-025-0.

5. VISUOMENĖS INFORMAVIMAS ŽINIASKLAIDOJE KAIP PREKYBOS ŽMONĖMIS PREVENCIJOS PRIEMONĖ

Siekiant praktiškai patikrinti, ar prekybos žmonėmis prevencija, vykdoma visuomenės informavimo priemonėmis, yra pakankama, buvo nuspręsta atlikti neoficialių dokumentų (publikacijų spaudoje) tyrimą. *Tyrimo tikslas* – išsiaiškinti ar žurnaluose pateikiama su prekyba žmonėmis susijusi informacija, atitinka realią nagrinėjamo nusikaltimo padėtį Lietuvoje. Kadangi tyrimo sėkmė ir jo metu gautos informacijos patikimumas didžiąja dalimi priklauso nuo tinkamai pasirinkto tyrimo metodo, tai pirmiausia ir derėtų aptarti darbe pateikiamo tyrimo metodiką.

Tyrimo metodikos aprašymas. Tyrimui atlikti pasirinktas dokumentų analizės metodas. Pagrindinė šio metodo pasirinkimo priežastis – tikslesni duomenys, kadangi dirbama jau su esama informacija, o ne su žmonėmis. Taip pat pažymėtina, jog toks metodas neleidžia tyrėjui įtakoti neoficialiuose dokumentuose užfiksuotos informacijos, todėl duomenys nėra iškraipomi ir esti tikslesni. Be to, tyrimo metodo pasirinkimą riboja ir pati tyrimo tema: žiniasklaidos leidinių turinio tyrimas įmanomas tik analizuojant tekstinę medžiagą. Sekantis dokumentų analizės metodo pasirinkimo privalumas – minimalūs laiko, specifinių žinių ir finansiniai išteklių, lyginant su kitais metodais¹⁸⁰. Taipogi pabrėžtina, jog aprašomas metodas, susidedantis iš žiniasklaidos leidinių analizės, pasirinktas todėl, kad nagrinėjant ir analizuojant prekybos žmonėmis temą skirtinguose literatūros šaltiniuose, nebuvo aptiktas nei vienas panašaus pobūdžio tyrimas. Dažniausiai šia tema buvo atliekamos anketinės apklausos ar interviu.

Taigi, apibendrinus visus anksčiau minėtus aspektus ir pasirinkus tinkamus tyrimo objektus, galima būtų teigti, jog dokumentų analizė yra tinkamiausias tyrimo metodas nagrinėti, ar žiniasklaidos leidiniuose pateikiama su prekyba žmonėmis susijusi informacija atitinka realią analizuojamo nusikaltimo padėtį Lietuvoje.

Tyrimo problemos aktualumas ir tyrimo proceso organizavimas. Prekybos žmonėmis prevencijos ir kontrolės programoje švietimo ir informacijos stoka įvardijama kaip viena iš pagrindinių sąlygų atsirasti ir plisti analizuojamam nusikaltimui. Paminėtini 2001 m. atliktos gyventojų apklausos duomenys, kuriuose matyti, jog informavimo apie prekybą žmonėmis kampanijos metu informaciniai plakatai spaudoje buvo vieni labiausiai visuomenės pastebėtų

¹⁸⁰ Plačiau apie kriminologinių metodų taikymą rašė G. Sakalauskas. Žr. SAKALAUSKAS, G. *Įvadas į empirinę kriminologiją*. Metodinė priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2007. ISBN 978-9955-790-03-7.

švietimo priemonių.¹⁸¹ Kuo daugiau žmonės sužino apie galimus prekybos žmonėmis pavojus, pagalbos šaltinius, tuo, vadovaudamiesi šiandienine realybe, jie tampa atsargesni ir budresni. Informacijos, susijusios su prekyba žmonėmis, paskleidimas visuomenėje bent minimaliai užtikrina šio nusikaltimo prevenciją, vykdomą potencialių aukų atžvilgiu.

Spaudos leidinių straipsniuose publikuojami darbai priskiriami neoficialiems dokumentams, kurių pagalba, naudojantis kitų nukentėjusiųjų istorijomis, specialistų pasakojimais ir patarimais, visuomenė netiesiogiai yra informuojama apie nagrinėjamos problemos egzistavimą. Moksliniuose leidiniuose kompetentingų autorių pateikiami straipsniai pasižymi informatyvumu, išsamesniu analizavimu ir lyginimu, išvadų ir pasiūlymų dėstymu, ko nerastume publicistinio pobūdžio žurnaluose.

Siekiant anksčiau paminėto tyrimo tikslo, toliau buvo sprendžiami šie *uždaviniai*: 1) atlikti savaitraščiuose „Ekstra“ ir „Veidas“ bei mėnesiniuose žurnaluose „Panelė“ ir „Ekstra panelė“ 2005 – 2008 m. publikuotų straipsnių, susijusių su prekyba žmonėmis, kiekybinę ir kokybinę analizę; 2) apibūdinti rastų straipsnių tinkamumą ir informatyvumą nagrinėjamai temai 3) nustatyti nagrinėjamo nusikaltimo esmę aprašančių straipsnių ir prekybos žmonėmis nusikaltimo santykio kitimo tendencijas.

Šiam tyrimui pasirinkti savaitraščiai „Ekstra“ ir „Veidas“, pagrįste todėl, kad tai yra vieni iš populiariausių kartą per savaitę leidžiamų žurnalų, orientuotų į skirtingą skaitytojų ratą. Tai parodo, jog tokius leidinius mielai skaito visų socialinių grupių asmenys. Mėnesiniai žurnalai „Panelė“ ir „Ekstra panelė“ atrinkti, atsižvelgiant į specifinę jų skaitytojų auditoriją. Šie žurnalai skirti moteriškosios lyties atstovėms ir pagrįste pritraukia 13 – 35 metų moteriškąją publiką. Pažymima, jog atsižvelgiant į prekybos žmonėmis aukų santykį lyties atžvilgiu, aptarti žurnalai pasirinktini neatsitiktinai.

Atliekant tyrimą, buvo bandoma patvirtinti ar paneigti šias *hipotezes*: 1) kuo daugiau visuomenė yra informuojama apie prekybos žmonėmis reiškinį, tuo mažiau iškeliami baudžiamųjų bylų pagal BK 147 str. ir BK 157 str.; 2) merginoms ir moterims skirtuose žurnaluose apie prekybos žmonėmis problemą rašoma dažniau negu žurnaluose, skirtuose neapibrėžtam skaitytojų ratui.

¹⁸¹ Plakatus spaudoje pastebėjo 28.8 % Lietuvos respondentų, 21.5 % Latvijos respondentų, 16.5 % Estijos respondentų. Televizijos klipą pastebėjo 43.3 % Lietuvos respondentų, 28.6 % Latvijos respondentų, 25.4 % Estijos respondentų. Lauko reklamą pastebėjo 44.9 % Lietuvos respondentų, 39.4 % Latvijos respondentų, 22.0 %. Žr. SIPAVIČIENĖ, A.; GAIDYS, V. *Prekyba moterimis Baltijos šalyse: visuomenės požiūris ir informuotumas*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2002, p. 29. ISBN 9955-9594-0-1.

Žurnalų tyrimui buvo pasirinkti 2005 – 2008 m. leidinių numeriai (iš viso – 510 leidinių¹⁸²), siekiant išsiaiškinti, ar Lietuvos BK 147 str. (BK 157 str.) naujos redakcijos priėmimas, pakeitęs anksčiau buvusią straipsnio dispoziciją, turėjo įtakos informacijos, susijusių su prekyba žmonėmis, gausėjimui spaudos leidiniuose.

Taip pat labai svarbu paminėti, jog konkrečiai apie prekybą žmonėmis, vertinant pasirinktus leidinius, buvo rašyta vos keliuose¹⁸³ straipsniuose, todėl į šį tyrimą taip pat įtraukiamos ir publikacijos, kuriose aprašomi su prekyba žmonėmis artimai susiję¹⁸⁴ veiksmai.

Tyrimo rezultatai. Priede Nr. 4 pateikiama skirtinguose leidiniuose publikuotų straipsnių, susijusių su nagrinėjamu nusikaltimu, kiekybinė charakteristika. Priede Nr. 5 pateikiamas kiekybinės straipsnių charakteristikos grafinis vaizdavimas. Priede Nr. 6 pateikiamas grafinis duomenų apie iškeltas baudžiamąsias bylas 2005 – 2008 m. laikotarpyje, vaizdavimas. Atsižvelgiant į pateiktą lentelę (priedas Nr. 4), sudarytą pagal tyrimo metu gautus duomenis, galima teigti, kad iš viso 2005 – 2008 m. laikotarpyje publikuota tik 14 straipsnių, susijusių su nagrinėjamu nusikaltimu. Vertinant tai, kad buvo iširta 510 žurnalų, toks publikacijų skaičius laikytinas per mažu. Kaip matyti, daugiausia su nagrinėjama tema susijusiais aspektais rašyta 2005 m. (iš viso – 8 straipsniai), tuo tarpu 2006 m. apie prekybą žmonėmis visai nebuvo informuota.¹⁸⁵ 2007 m. lyginant su 2005 m. – publikacijų kiekis sumažėjo 75 %. Pagal 2008 m. publikuotų straipsnių duomenis, nagrinėjamas reiškinys buvo aprašomas 4 kartus. Toks straipsnių kiekybinis išsidėstymas suvokiamas negatyviai, kadangi, atsižvelgiant į problemos aktualumą, visuomenė nėra pakankamai informuojama ir minimaliai šviečiama apie prekybos žmonėmis reiškinį. Apžvelgus bendrą straipsnių kiekį, vertėtų nagrinėtus spaudos leidinius konkretizuoti atskirai. Pateiktuose prieduose matyti, kad didžioji dalis straipsnių buvo publikuojama ne specializuotame, o plačiai skaitytojų auditorijai skirtame leidinyje (savaitraštis „Ekstra“ – 5 straipsniai). Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad bendras savaitraščiuose ir mėnesiniuose žurnaluose publikuotų straipsnių, susijusių su prekyba žmonėmis, kiekis esti vienodas (po 7 straipsnius), tokiu atveju teigti, jog specializuotuose leidiniuose apie nagrinėjamą reiškinį minima dažniau, nebūtų tikslu. Tikėtina, kad gausesniam nagrinėjamos temos aprašymui žurnaluose 2005 m. turėjo įtakos radikalčiai pasikeitusi BK 147 str. (BK 157 str.) dispozicija. Normos pakeitimas reikalavo platesnio ir išsamesnio nusikalstamos veikos detalizavimo

¹⁸² Iširti 206 „Ekstra“, 208 „Veidas“, 48 „Panelė“ ir 48 „Ekstra panelė“ žurnalai.

¹⁸³ Savaitraštis „Ekstra“: 2005, Nr. 50, p. 28.; 2005, Nr. 18. p. 24; 2005, Nr. 15. p. 12.; 2005, Nr. 13. p. 13. Mėnesinis žurnalas „Ekstra panelė“: 2005, Nr. 5. p. 66; 2008, Nr. 11. p. 30.

¹⁸⁴ Prostitucija, komercinis seksualinis vaikų išnaudojimas, legalaus darbo aspektai ir pan.

¹⁸⁵ Svarbu akcentuoti, jog logiškai nesuvokiama, kodėl 2006 m., apie šią visam pasauliui aktualią problemą nebuvo rašyta. Kaip darbe kalbėta, jog prekybos žmonėmis mastai linkę didėti ir plėstis, tokiu atveju, toks neinformatyvumas laikytinas prevencijos, pasireiškiančios visuomenės informavimu neoficialiuose dokumentuose, spraga.

visuomenei suvokiamu būdu, kuomet specializuoti terminai naudojami minimaliai, o didžioji dalis informacijos pateikiama supaprastinta forma.

Taip pat būtina pažymėti, jog atsižvelgiant į priedą Nr. 6, aiškiai matoma, jog tuomet, kai visuomenės informavimas nagrinėtuose leidiniuose sumažėjo, prekybos žmonėmis nusikalstamumas padidėjo (2006 m. laikotarpis). Lyginant pateiktus priedus (Nr. 5 ir Nr. 6), galima būtų teigti, jog nusikalstamumo ir visuomenės informavimo santykis pasireiškia atvirkštine proporcija, kuomet gausėjant prekybos žmonėmis nusikaltimams, visuomenės švietimas apie šią problemą sumažėja.

Atsižvelgiant į nusikalstamumo tendencijos rodiklius (priedas Nr. 6), teigtina, jog prekyba vaikais yra linkusi ateityje didėti, o tuo tarpu visuomenė apie šią problemą yra beveik neinformuojama¹⁸⁶. Manytina, jog pirmiausiai apie nepilnamečių prekybą, siekiant juos išnaudoti prostitucijai ar pornografijai, turėtų būti informuojama specifiniuose žurnaluose, skirtuose rizikos grupės asmenims. Šiuo atveju konkrečiai paminėtini abu nagrinėjami mėnesiniai žurnalai, skirti moterims ir merginoms. Tačiau tyrimo eigoje paaiškėja, jog situacija yra priešinga, kadangi nei viename nagrinėtame mėnesiniame žurnale nepublikuota straipsnių, susijusių su prekyba vaikais.

Atkreiptinas dėmesys ir į kokybinius tirtų straipsnių aspektus. Vertinant nagrinėjamų publikacijų turinį, pastebėta, jog informatyviausi ir labiausiai su prekyba žmonėmis susiję straipsniai priklauso savaitraščiui „Ekstra“ (2005 m. Nr. 13; 2005 m. Nr. 15; 2005 m. Nr. 18; 2005 m. Nr. 50) ir mėnesiniam žurnalui „Ekstra panelė“ (2005 m. Nr. 5; 2008 m. Nr. 11). Pastarajame leidinio numeryje publikuojamas straipsnis, teikiantis informaciją ne tik visuomenei, bet ir teisėsaugos institucijoms, kovojant su prekybos žmonėmis problema. Jame pateikiamas vyro, atliekančio laisvės atėmimo bausmę už prekybą žmonėmis, laiškas, kuriame plačiai aprašomas nusikaltimo atlikimo mechanizmas, verbuotojų gaunamas pelnas, informacija apie egzistuojančią potencialių ir esamų aukų internetinę duomenų bazę¹⁸⁷.

Savitu turiniu išsiskiria „Ekstros“ straipsnis – „[tariamąjo prekeivio vaikais kelio pabaiga Vilniuje“ (2005 m. Nr. 15). Jame pateikiama probleminė įvaikinimo situacija, kuomet Lietuvoje įvaikių ieškantys užsieniečiai iš tikrųjų gali būti laikomi prekiautojais vaikais.

Prekybos žmonėmis išnaudojimo priverstiniam darbui ar prostitucijai pobūdžiu, informatyviausiu laikytinas „Ekstros“ 2005 m. Nr. 50 publikuotas straipsnis, kurio pabaigoje

¹⁸⁶ Su prekyba vaikais susiję straipsniai minimi 3 kartus: savaitraščiuose „Veidas“, 2007, Nr. 12, p. 42.; ir „Ekstra“, 2005, Nr. 15, p. 12. ir 2005, Nr. 50, p. 28.

¹⁸⁷ Kalinys nurodo, jog duomenų bazėje 2006 m. buvo virš 600 merginų nuotraukų su asmeniniais duomenimis. Didžiąją dalį duomenų apie aukas, renka verbuotojai ir suveda į bazes, kad prekiautojams būtų lengviau auką psichologiškai paveikti ir ja manipuluoti ateityje.

pateikiami patarimai vykstantiems dirbti į užsienį ir kontaktiniai duomenys organizacijų bei diplomatinėms atstovybėms, į kurias galima kreiptis, patekus į prekyautojų žmonių kontrolę.

Vadovaujantis aptartu, ir prieduose pateikta informacija, manoma, jog visuomenės informavimas spaudos leidiniuose, siekiant kovoti su prekybos žmonėmis gausėjimu, turi būti koreguotinas. Trūksta ne tik dažnesnio informavimo apie nagrinėjamos problemos aspektus, bet ir tokio reiškinio kaip prekyba asmens organais ar vaikų išnaudojimas pornografijai apibūdinimo. Didesnis kiekis informatyvesnių straipsnių ne tik kad atskleistų visuomenei šio reiškinio pagrindus ir pasireiškimą, bet ir tikėtina, jog priverstų potencialias aukas būti budresnėmis ir atsargesnėmis. Nepaisant to, jog jaučiamas informacijos apie prekybą žmonėmis tokio pobūdžio leidiniuose trūkumas, taip pat derėtų periodiškai šviesti visuomenę, nurodant ir kontaktinius duomenis organizacijų, teikiančių pagalbą ir konsultacijas susidūrus su nagrinėjamu nusikaltimu.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Nuo XX a. pradžios stengdamiesi palengva kovoti su vergija ir žmonių prekyba, ankstesnieji teisiniai dokumentai padėjo tvirtus pamatus šiai nusikalstamai veikai kriminalizuoti, ir priklausomai nuo besikeičiančio ekonominio, socialinio ir politinio vystymosi pasaulyje, vis didinti baudžiamų veiksmų apimtį.
2. Analizuotų ES valstybių BK prekyba žmonėmis dažniausiai siejama su išnaudojimu prostitucijai, tuo tarpu prekyba kitiems tikslams įtvirtinta tik kai kuriuose baudžiamuosiuose įstatymuose (pavyzdžiui, prekyba asmens organais – tik Danijos BK, prekyba siekiant asmenį išnaudoti priverstiniam darbe – Vokietijos ir Danijos BK).
3. Tiek visuomenės švietimui, tiek griežtesniam įtvirtinimui, siūlytina Lietuvos Respublikos BK tiesiogiai nurodyti, kad aukos sutikimas išnaudojimui reikšmės neturi ir nepriklausomai nuo jo, kaltininkas turi būti baudžiamas.
4. Atsižvelgiant į vaiko specifinę padėtį visuomenėje ir baudžiamojoje teisėje, siūlytina Lietuvos BK 157 str. nurodyti tik veikos padarymo būdus, eliminuojant baigtinį nusikaltimo padarymo tikslų sąrašo įvardijimą, ir vietoj to numatant formuluotę „žinodamas arba siekdamas, kad vaikas būtų išnaudojamas“.
5. Esant vaiko seksualinio išnaudojimo atvejui, jį tai gali paveikti visam gyvenimui ir rimtai varžyti vaiko fizinį, psichologinį ir socialinį vystymąsi, ko pasekoje, linkstama ateityje pačiam tokia nusikalstama veikla užsiimti.
6. Nyderlandų ir Vokietijos pavyzdžiai parodė, jog prostitucijos legalizavimas – netinkama priemonė kovojant su prekyba žmonėmis.
7. Prekybą žmonėmis lemia tiek vidiniai (padidėjusi gyventojų migracija), tiek ir išoriniai veiksniai (neišnykstanti seksualinių paslaugų paklausa, skirtingas prostitucijos kaip veikos numatymas valstybių įstatymuose).
8. BK įtvirtinta juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė už prekybą žmonėmis Lietuvoje taikoma tik teoriniu aspektu.
9. Aukos charakteristika parodė, kad prekybos žmonėmis nukentėjusiuoju gali būti bet kuris asmuo, nepriklausomai nuo amžiaus, lyties, išsilavinimo, šeimyninės padėties ir kitų asmeninių bruožų.
10. Siekiant efektyvesnių prekybos žmonėmis prevencijos rezultatų, į šią nusikalstamą veiką reikia žiūrėti kaip į sudėtinę problemą (ekonominę, darbo, moralinę, įstatymo, žmogaus teisių pažeidimo, sveikatos, migracijos).

11. Kad kovos prieš prekybą žmonėmis strategija būtų veiksminga, ji turėtų apimti specialią šių nusikaltimų prevenciją, nukentėjusiųjų žmogaus teisių apsaugą ir prekyautojų baudžiamąjį persekiojimą.
12. Tam, kad būtų kuo daugiau išaiškinama prekybos žmonėmis bylų ir nubausta kaltųjų, valstybės turėtų pakoreguoti baudžiamojo proceso normas, garantuojant ypatingą apsaugą nukentėjusiems ir numatant specialios paramos suteikimo galimybę bendradarbiavimo atveju.
13. Efektyvesniam ir operatyvesniam teisėsaugos pareigūnų darbui būtina sukurti bendrą informacijos apie prekybą žmonėmis kaupimo sistemą, kurioje būtų renkami ir sisteminami duomenys tiek apie šio nusikaltimo aukas, tiek ir apie kaltininkus.
14. Atsižvelgiant į tai, jog su prekyba žmonėmis susijusi informacija daugiausia publikuojama vadovėliuose ar kitoje specializuotoje literatūroje, kuria dažniausiai domisi tik su šiuo reiškiniu dirbantys pareigūnai ir mokslininkai ar nukentėję asmenys, derėtų daugiau dėmesio skirti visuomenės informavimui apie nagrinėjamą nusikaltimą didesnio tiražo ir platesnio skaitytojų rato leidiniuose.
15. Visuomenės informavimas kaip prekybos žmonėmis prevencijos priemonė esti nepakankamas ir kokybine prasme neaprepiantis pagrindinių nagrinėjamo nusikaltimo aspektų bei informacijos apie pagalbos ir paramos suteikimą nukentėjusiajam.

SANTRAUKA

Per pastarąjį dešimtmetį prekybos žmonėmis fenomenas tapo nuolatiniu rūpesčiu daugeliui pasaulio valstybių, neaplenkdamas ir Lietuvos. Atsižvelgiant į šio nusikaltimo latentškumą, paplitimą ir įvairias pasireiškimo formas, darbe analizuojami tarptautiniai, regioniniai ir nacionaliniai dokumentai, apibrėžiantys prekybos žmonėmis reiškinį ir su juo susijusius aspektus.

Tarptautinių ir regioninių dokumentų lyginimas, dokumentų ypatybių akcentavimas ir pavyzdinis kitų Europos Sąjungos valstybių prekybos žmonėmis baudžiamųjų normų įtvirtinimas parodo nagrinėjamo reiškinio raidą, vystymąsi, kitimą, taip pat – ir įvairių organizacijų požiūrį į jį.

Lyginant skirtingas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso redakcijas, aiškinantis nusikalstamos veikos sudėtį bei santykį su kitais nusikaltimais, kartu darbe analizuojami nacionaliniai šio nusikaltimo įtvirtinimo ypatumai. Prekybos žmonėmis rūšys darbe aptiriamos bendrai, akcentuojant joms būdingas problematiką ir pasireiškimą.

Prekybos žmonėmis aukos ir kaltininko charakteristika darbe aptariama siekiant nustatyti šių subjektų specifškumą ir interakciją. Vertinama, kurie nukentėjusiojo asmenybės bruožai sąlygoja individo tapimą prekybos žmonėmis auka. Nusikaltimo subjektas apibūdinamas ir iš fizinio, ir iš juridinio asmens pusės, didesnę dėmesį skiriant fizinio asmens požymių aprašymui per santykių su auka prizmę.

Ypatingas dėmesys darbe atkreipiamas į prekybos žmonėmis prevenciją. Atsižvelgiant į kovos su prekyba žmonėmis būdą – visuomenės informavimą, atliktas dokumentų analizės metodas. Išanalizavus žurnaluose publikuojamų straipsnių turinį, vertinamas tokio pobūdžio prevencijos pasireiškimas ir reikalingumas. Vadovaujantis tyrimo rezultatais, sudaromos diagramos, leidžiančios geriau įvertinti esamą visuomenės informavimo neoficialiuose leidiniuose padėtį.

Atsižvelgiant į literatūroje pateiktus duomenis, baudžiamųjų bylų ir statistinę analizę, atliktą tyrimą, darbo pabaigoje suformuluotos išvados ir teikiami pasiūlymai, kaip būtų galima mažinti prekybos žmonėmis plitimą.

SUMMARY

During the last decade, human trafficking has become a phenomenon of constant concern to many countries around the world, also – to Lithuania. Considering the latent, prevalence and various forms of expression of this crime, international, regional and national acts which define the phenomenon and related aspects of human trafficking, are analysed in this paper.

Comparison and the highlight of the features of international and regional documents, also the model fixing of the other criminal rules of the European Union countries, show rates, evolution and development of the pending phenomenon and the approach of various organizations to it.

At the same time, the national peculiarities of this crime are analysed in the paper, depending in the different versions of the Criminal Code, giving interpretation of the composition of the offence and the relationship to other crimes. The types of human trafficking are discussed in general, with emphasis on their particular topics and sentiment.

The characteristic of the human trafficking victims and perpetrators is questioned in this paper in order to determine the specificity of these entities and their interaction. The traits of victim's personality are described to see how it can affect the individuals to become a victim of human trafficking. Offender is definable from the side of a physical and juridical person, through the prism of the relations with the victim.

Particular attention in the paper is drawn to the human trafficking prevention. Considering one of the ways to fight human trafficking – the information of the public, the analysis of the documents was used. Having analysed the articles in journals, the nature and necessity of this kind of prevention was assessed. According to the results of the investigation, the charts were drawn, allowing to see a better assessment of the situations of the current public information in informal publications.

Considering the facts in literature, criminal cases and statistical analysis of the survey, the conclusions and proposals how to reduce the spread of this phenomenon were formed.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

NORMINĖ LITERATŪRA

Tarptautiniai aktai:

1. 1948 m. gruodžio 3 d. JTO protokolas, papildantis 1904 m. gegužės 18 d. ir 1910 m. gegužės 18 d. Tarptautines sutartis dėl kovos su baltosiomis vergėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1949/19.html>>.
2. 1921 m. rugsėjo 30 d. Tarptautinė konvencija dėl kovos su prekyba moterimis ir vaikais. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/T/E/human_rights/Trafficking/3_Documents/International_legal_instruments/UNTS_Sup_trafficking.asp#TopOfPage>.
3. 1949 m. JTO Konvencija dėl kovos su žmonių prekyba ir trečiųjų asmenų išnaudojimu prostitucijos tikslams [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/33.htm>>.
4. 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.
5. Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. Valstybės žinios, 1996, Nr. 21-549.
6. 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
7. 2000 m. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos. Valstybės žinios, 2004, Nr. 108-4037.
8. 2000 m. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2166.
9. 1999 m. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui panaikinti. Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2161.
10. 1957 m. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr.105 dėl priverstinio darbo panaikinimo. Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-676.

11. 1930 m. Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr.29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo. Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-648.

Regioniniai teisės aktai:

1. 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. Valstybės žinios, 2000, Nr. 96-3016.
2. 1996 m. Europos socialinė chartija. Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.
3. Ministru Komiteto Rekomendacija Nr. 16 (2001) dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.etib.lt/?s= docs_lt&item=25&lang=lt](http://www.etib.lt/?s=docs_lt&item=25&lang=lt) >.
4. Europos Tarybos rekomendacija Nr.1325 (1997) dėl prekybos moterimis ir prievartinės prostitucijos Europos Tarybos valstybėse. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <[http://assembly.coe.int/ main.asp? Link=/ documents /adoptedtext /ta97/erec1325.htm](http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta97/erec1325.htm)>.
5. Rekomendacija Nr. 1611 (2003) dėl prekybos žmonių organais Europoje [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą:<[http://assembly.coe.int/Main.asp? link=http:// assembly .coe. int/Documents /AdoptedText/ta03/EREC1611.htm](http://assembly.coe.int/Main.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1611.htm)>.
6. Rezoliucija Nr. 1530 (2007) dėl visų formų smurto, išnaudojimo ir prievartos prieš vaikus panaikinimo. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą: <[http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext ta07/eres1530.htm](http://assembly.coe.int/main.asp?Link=/documents/adoptedtext/ta07/eres1530.htm)>.
7. 2002 m. liepos 19 d. Europos Sąjungos Tarybos Pamininis sprendimas dėl prekybos žmonėmis. Specialusis leidimas, 2004-12-30, Nr. 1.
8. 2002 m. Briuselio deklaracija dėl prevencijos ir kovos su prekyba žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 28 d.]. Prieiga per internetą:<[www.coe.int/t/dg2/trafficking/ campaign/Docs/OrOrg/Bruxdoc_en.pdf](http://www.coe.int/t/dg2/trafficking/campaign/Docs/OrOrg/Bruxdoc_en.pdf)>.
9. 2003 m. ESBO veiksmų planas kovai su prekyba žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. lapkričio 29 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.osce.org/documents/pc/2003/07/724_en. pdf](http://www.osce.org/documents/pc/2003/07/724_en.pdf)>.
10. 2005 m. Europos Tarybos Konvenciją dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 1 d.]. Europos Tarybos informacijos biuro tinklapis, prieiga per internetą: <[http://www.etib.lt/?s=et_sritys&ss=zm_ teises&lang=lt](http://www.etib.lt/?s=et_sritys&ss=zm_teises&lang=lt)>.

11. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(2001)16 dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/fight_against_sexual_exploitation_of_children/4_international_instruments/Rec2001Lithuanian16.pdf>.
12. 2003 m. gruodžio 22 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/68/TVR dėl kovos su seksualiniu vaikų išnaudojimu ir vaikų pornografija. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 18 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004F0068:LT:NOT>>.

Užsienio valstybių teisės aktai:

1. Danijos konstitucija (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/34/topic/14>>.
2. Pagrindinis Vokietijos Federacinės Respublikos įstatymas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/28/topic/14>>.
3. Nyderlandų konstitucija [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.servat.unibe.ch/icl/nl00000_.html>.
4. Lenkijos Respublikos konstitucija (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/10/topic/14>>.
5. Danijos baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008-12-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/34/topic/14>>.
6. 2007-2010 Danijos veikslių planas kovojant su prekyba žmonėmis [interaktyvus] [žiūrėta 2008-12-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/34/topic/14>>.
7. Vokietijos baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008-12-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/28/topic/14>>.
8. Nyderlandų baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008-12-04]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/12/topic/14/subtopic/46>>.
9. Lenkijos baudžiamasis kodeksas (ištrauka) [interaktyvus] [žiūrėta 2008-12-07]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/topics/country/10/topic/14/subtopic/46>>.

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-147.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.
5. Prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencijos bei kontrolės 2002–2004 metų programa. Valstybės žinios, 2002, Nr. 6-231.
6. Nacionalinė programa prieš vaikų komercinį seksualinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (2000-2004 m.). Valstybės žinios, 2000, Nr. 5-144.
7. Prekybos žmonėmis ir prostitucijos prevencinė švietimo 2003 – 2004 metų programa. Valstybės žinios, 2004, Nr. 13-389.
8. Prekybos žmonėmis prevencijos bei kontrolės 2005 – 2008 metų programa. Valstybės žinios, 2005, Nr. 65-2333.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48, 60, 145, 147, 157, 212, 213, 214, 215, 226, 249, 251, 252, 256, 267, 270, 272, 274, 280 straipsnių ir priedo pakeitimo bei papildymo ir Kodekso papildymo 147(1), 199(1), 199(2), 267(1), 270(1), 308(1) straipsniais įstatymas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 81-2945.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 49 „Dėl teismų praktikos išžaginimo ir seksualinio prievartavimo baudžiamosiose bylose“. Teismų praktika, 2005. Nr. 22.
11. Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių ir organų donorystės ir transplantacijos įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 116-2696; 2004, Nr. 55-1886.

SPECIALIOJI LITERATŪRA:

1. ABRAMAVIČIUS, A.; BIELIŪNAS, E.; DRAKŠIENĖ, A. *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*. 1 knyga. Vilnius: Eugrimas, 2001. ISBN 9986-752-90-6.
2. ABRAMAVIČIUS, A.; ČEPAS, A.; ŠVEDAS, G.; *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Bendroji dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. ISBN 9955-557-52-4.
3. ABRAMAVIČIUS, A.; MICKEVIČIUS, D.; ŠVEDAS, G. *Europos Sąjungos teisės aktu įgyvendinimas Lietuvos baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. ISBN 9955-557-66-4.

4. ABRAMAVIČIŪTĖ, I.; et al. *Teisėsaugos institucijų veikla susidūrus su prekyba žmonėmis. Praktinis vadovas policijos pareigūnams*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2005. ISBN 9955-9594-3-6.
5. Baudžiamųjų bylų nagrinėjimo I instancijos teismuose ataskaita. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: < <http://www.nplc.lt:8000/asis/> >.
6. BAZYLEVAS, I.; GUSTIENĖ, O. *Kova su prekyba žmonėmis Lietuvoje: suinteresuotų institucijų bendradarbiavimas* (tarptautinis seminaras). Vilnius: Dingusių žmonių šeimų paramos centras, 2004.
7. BAZYLEVAS, I.; ŽEKONIS, R. *Prekybos žmonėmis prevencija ir kontrolė Lietuvoje*. Vilnius: S. Smirnovas II, 2003. ISBN 9955-9604-0-X.
8. BAZYLEVAS, I. Prekybos žmonėmis prevencija (taip pat ir prostitucijos klausimas). Pranešimas [interaktyvus] [žiūrėta 2008-12-01]. Prieiga per internetą: < www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0073012.doc >.
9. BOLZANAS, D.; DRAKŠIENĖ, A. Prekybos žmonėmis samprata. *Teisė*, 2004, Nr. 53. ISSN 1392-1274.
10. BRUGGEMAN, W. *Illegal immigration and trafficking in human beings seen as a security problem for EUROPE*. Conference paper. 2002, p. 5. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: < [http://www.belgium.iom.int/StopConference/Conference %20 Papers/20%20Bruggeman%20Brussels%20IOM.19.09.02.pdf](http://www.belgium.iom.int/StopConference/Conference%20Papers/20%20Bruggeman%20Brussels%20IOM.19.09.02.pdf) >.
11. BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2007. ISBN 978-955-697-05-3.
12. BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis tyrimo bei teismo nagrinėjimo problemos Lietuvoje*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, 2006. ISBN 9955-697-04-0.
13. ČEPAS, A.; ŠVEDAS, G. *Tarptautinė teisinė pagalba baudžiamosiose bylose. Asmenų, įtariamų padarius nusikalstamą veiką, išdavimas baudžiamajam persekiojimui*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008. ISBN 978-9955-30-025-0.
14. DIJK, J. *Forum on Crime and Society*. New York: United Nations Publications, 2004. ISBN 9211302366. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: < <http://books.google.com/books?hl=lt&lr=&id=4Y4zBvIyVJOC&oi=fnd&pg=PA81&dq> >

=trafficking+in+human+being&ots=p2YasBphBN&sig=Y2iZYQYXQcuGUIVO9DkIQnLp
ZKw#PPP7,M1>.

15. DRAKŠAS, R.; DRAKŠIENĖ, A. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2007. ISBN 978-9955-682-78-3.
16. DRAKŠAS, R. *Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos*. Vilnius: Justitia, 2008. ISBN 978-9955-616-41-2.
17. DRAKŠIENĖ, A.; MICHAILOVIČ, I. *Kriminologijos žinynas*. Vilnius: Eugrimas, 2008. ISBN 978-9955-790-11-2.
18. Ekstra panelė: modernus mėnesinis žurnalas šiuolaikinėms panelėms. Vilnius: „Ekstra“ žurnalas, 2003 -. ISSN 1648-7281.
19. Ekstra: XXI amžiaus savaitinis žurnalas. Vilnius: Ekstra žurnalas, 1998 -. ISSN 1392-348X.
20. Europos Parlamento nuomonė dėl organų donorystės ir transplantacijos: politikos veiksmai ES lygmeniu (2007/ 2210 (INI)). [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/ad/711/711162/711162lt.pdf>.
21. FEDOSIUK, O. Prekyba žmonėmis kaip nusikaltimas žmogaus laisvei. *Jurisprudencija*, 2003, t. 45(37). ISSN 1392-6195.
22. FEDOSIUK, O. Prekyba žmonėmis baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje. *Teisė*, 2005, Nr. 54. ISSN1392-1274.
23. FEDOSIUK, O. Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005 m. birželio 23 d.) aiškinimo ir taikymo problemos. *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 8(98). ISSN 1392-6195.
24. FREILICH, J.; GUERETTE, R. *Migration, Culture, Conflict, Crime and Terrorism*. USA: Ashgata, 2006. ISBN 978-0-7546-2650-3.
25. GRIGUTYTĖ, N.; KARMAZA, E.; KEMERIENĖ, S. *Vaikų patyrusių seksualinę prievartą ir jų artimųjų rehabilitacija ir reintegracija*. Vilnius: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2004. ISBN 9955-9658-9-4.
26. Human and Organ Trafficking. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tcnj.edu/~camaren2/human.htm>>.
27. Human trafficking: the facts.[interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą:

- <http://www.unglobalcompact.org/docs/issues_doc/labour/Forced_labour/HUMAN_TRAFFICKING_-_THE_FACTS_-_final.pdf>.
28. *Human Rights Quarterly*. A Comparative and International Journal of the Social Sciences, Humanities, and Law. Baltimore: The Johns Hopkins University press, 2008, February, No. 1, vol. 30. ISSN 0275-0392.
 29. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.
 30. *Iš šeicho miegamųjų – skirtingi įspūdžiai*. Lietuvos rytas, 2008 m. birželio 9 d. Nr. 129 (5294). ISSN 1392-2351.
 31. JŪE-CANNON, I. *Pirkti moterį - gėdinga : pirminė poreikio analizė*. Vilnius: Moterų informacijos centras, 2006. 9955-476-38-9.
 32. JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2001. ISBN 9955-442-63-8.
 33. JUSTICKIS, V. *Kriminologija*. II dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. ISBN 9955-563-89-3.
 34. Kalinio išpažintis: „aš prekiauvau merginomis“. *Ekstra panelė*, 2008, Nr. 11. ISSN 1648-7281.
 35. KARMAZA, E. *Prekyba moterimis ir vaikais: metodiniai patarimai pedagogams prevencinės veiklos aspektais*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, 2005. ISBN 9986-03-581-3.
 36. Konferencijų „Smurtas šeimoje – žmogaus teisių pažeidimas“, „Ar Lietuvoje yra lyčių lygybės politika?“ medžiaga. Vilnius: Valstybės žinios, 2007. ISBN 978-9986-18-175-0.
 37. LINDH, A.; KLINGVALL, M. *Trafficking in Women and Children in Asia and Europe. A background presentation of the problems involved and the initiatives taken*. Stockholm: Ministry for Foreign Affairs, 2001. ISBN 91-7496-241-8.
 38. MICKEVIČIUS, D.; NORKEVIČIUS, A.; PRAKAPAS, R. *Bendroji bazinio mokymo bei specializuotos tobulinimosi programos prieš vaikų komercinę seksualinę išnaudojimą ir seksualinę prievartą*. Vilnius: UAB „Efrata“, 2001. ISBN 9955-9352-5-1.
 39. MINGST, K.; KARNS, M. *The United Nations in the 21st century*. Third edition. Boston: Springer Boston, 2007. ISSN 1559-7431.

40. NEVALA, S.; AROMAA, K. *Organised crime, Trafficking, Drugs: Selected papers presented at the Annual Conference of the European Society of Criminology*. Helsinki: European Society of Criminology, 2004. ISSN 1237-4741.
41. ORINTAITĖ, S. *Vaikų pornografija – apžvalga*. Konferencijos pranešimas. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 21 d.]. Prieiga per internetą: <www.children.lt/?_nm_shot=files.1.1-44&_nm_nosession=1>.
42. O'CONNOR, M.; HEALY, G. *Ryšys tarp prostitucijos ir prekybos žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais*. Vilnius: Danielius, 2007. ISBN 978-9955-476-49-8.
43. O'BRIAIN, M.; BORNE, A.; NOTEN, T. *Joint East West research on trafficking in children for sexual purposes in Europe: the sending countries*. Amsterdam : ECPAT Europe Law Enforcement Group, 2004. ISBN: 90-74270-19-0.
44. PALAVINSKIENĖ, B. Gatvių prostitucijos Vilniaus mieste kriminologinė analizė. *Jurisprudencija*, 2004, t. 61(52). ISSN 1392-6195.
45. PALAVINSKIENĖ, B.; PROKOPČIK, M.; VIDRINSKAITĖ, S.; et al. *Prekyba žmonėmis: prevencija, aukų apsauga, problemos sprendimo būdai*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2006. ISBN 9955-473-13-4.
46. Panelė: laimingas gyvenimas: meilė, grožis, sveikata, mada, darbas, kelionių nuotyčiai. Vilnius: Ekspress leidyba, 1994 -. ISSN 1392-5024.
47. POCIUS, A. Sintetinis nusikaltėlio asmenybės formavimosi modelis. *Teisė*, 2007, Nr. 64. ISSN 1392-1274.
48. RUŠKUS, J.; MAŽEIKIENĖ, N.; BLINSTRUBAS, A.; BALČIŪNAS, S. *Prekybos moterimis ir prostitucijos aukų rehabilitacija ir reintegracija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005. ISBN 9986-38-590-3.
49. SAKALAUSKAS, G. et al. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2000. ISBN 9986-9250-1-0.
50. SAKALAUSKAS, G. *Įvadas į empirinę kriminologiją*. Metodinė priemonė. Vilnius: Eugrimas, 2007. ISBN 978-9955-790-03-7.
51. Seksualinis išnaudojimas - dažniausia prekybos žmonėmis forma. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.londonozinios.com/a-news-13609>>.
52. SILLEN, J.; BEDDOE, C. *Rights here, rights now: recommendations for protecting trafficked children*. London: UNICEF, 2007. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 20 d.].

- Prieiga per internetą: < <http://www.unicef.org.uk/campaigns/publications/pdf/rightshere.pdf>>.
53. Singapūre legalizuota prekyba organais. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <[http:// www.lrytas.lt/-12379813721237314190-singap%C5%ABre-legalizuota-prekyba-organais.htm](http://www.lrytas.lt/-12379813721237314190-singap%C5%ABre-legalizuota-prekyba-organais.htm)>.
54. SIPAVIČIENĖ, A.; GAIDYS, V. *Prekyba moterimis Baltijos šalyse: visuomenės požiūris ir informuotumas*. Vilnius: Tarptautinė migracijos organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2002. ISBN 9955-9594-0-1.
55. SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; TUREIKYTĖ, D.; *et. al. Prekyba moterimis: problema, prevencija, pagalba aukoms*. Praktinis vadovas socialiniams darbuotojams. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2004. ISBN 9955-9594-2-8.
56. SIPAVIČIENĖ, A.; ERENTAITĖ, R.; BAZYLEVAS,; *et. al. I. Prekyba moterimis: problemos, sprendimai, žvilgsnis iš vidaus*. Vilnius: Tarptautinė migracijų organizacija, Socialinių tyrimų institutas, 2004. ISBN 9955-9594-1-X.
57. SOLOVEIČIKAS, D. *Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai)*. Vilnius: Justitia, 2006. ISBN 9955-616-24-5.
58. STAIGER, I. Trafficking in Children for the Purpose of Sexual Exploitation in the EU . *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 2005, No. 4, vol. 13. ISSN 0928-9569.
59. ŠVEDAS, G. *Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. ISBN 9955-30-001-9.
60. Vaikų globos namai – problemų sankryžoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.reli.lt/? naujienos;aid.104>>.
61. VAITKEVIČIŪTĖ, V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 1999. ISBN 9986-465-38-9.
62. Veidas: savaitinis iliustruotas žurnalas. Vilnius: Veidas, 1992 -. ISSN 1392-5156.
63. Vidaus reikalų ministerijos priedas prie 2006 m. ataskaitos. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: < http://sos.vrm.lt/get_file.php?id=25>.
64. ŽĖKAS, T. Vaiko išnaudojimas pornografijai ir prostitucijai – nusikalstamų veikų vaikui ir šeimai sudedamoji dalis. *Teisė*, 2008, Nr. 66(1). ISSN 1392-1274.
65. WOLTHUIS, A.; BLAAK, M. *Trafficking in children for sexual purposes from Eastern Europe to Western Europe*. An exploratory research in eight Western European receiving

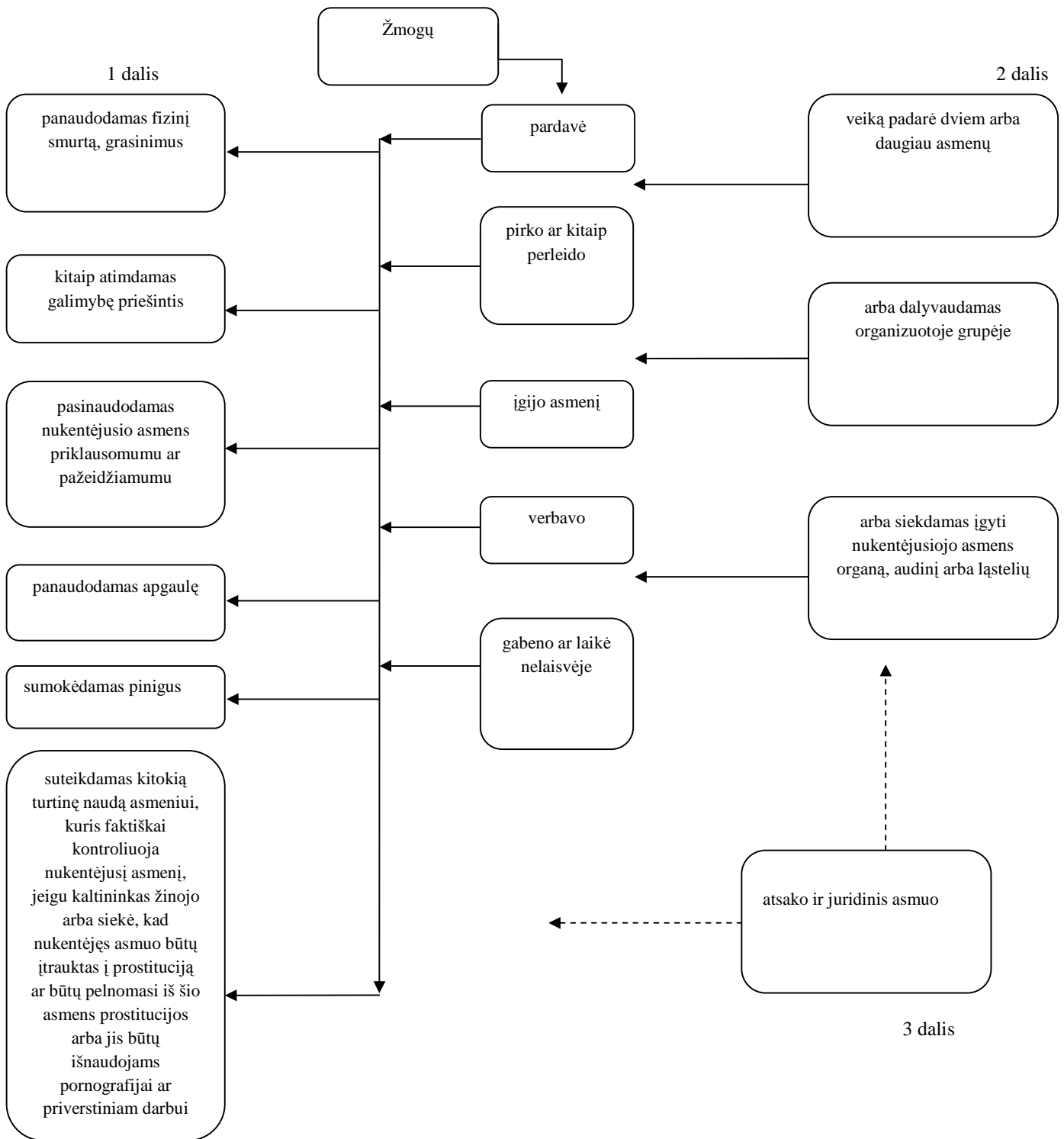
- countries. Amsterdam: ECPAT Europe Law Enforcement Group, 2001. ISBN 90-74270-15-8.
66. 2007 m. duomenys apie prekybą žmonėmis. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://infocentras.iom.lt/lt/migracija---skaiciai-ir-likimai/prekybos-zmonemis-mastai/>>.
67. 2008 m. spalio 21 d. *Europos Parlamento pareiškimas dėl kovos su prekyba vaikais*. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0504+0+DOC+XML+V0//LT>>.
68. 2008 m. *JAV Valstybės departamento Stebėjimo ir kovos su prekyba žmonėmis biuro ataskaita: Lietuva*. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://vilnius.usembassy.gov/lithuanian_index/tip2008.html>.
69. 2009 m. kovo 19 d. TMO Vilniaus biuro vadovės A. Sipavičienės pranešimas „Prekyba žmonėmis: problemos, mechanizmai, sprendimų paieška“ metinėje Jungtinių Tautų Nevyriausybinių organizacijos FAWCO (Federation of American Women Clubs Overseas) konferencijoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iom.lt/lt/naujienos/>>.

PRAKTINĖ MEDŽIAGA:

1. 2006 m. kovo 28 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2–332/2006.
2. 2007 m. balandžio 20 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-44/2007.
3. 2007 m. spalio 30 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis baudžiamojoje byloje 2K-706/2007.
4. 2008 m. birželio 30 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-159/2008.

PRIEDAS NR. 1

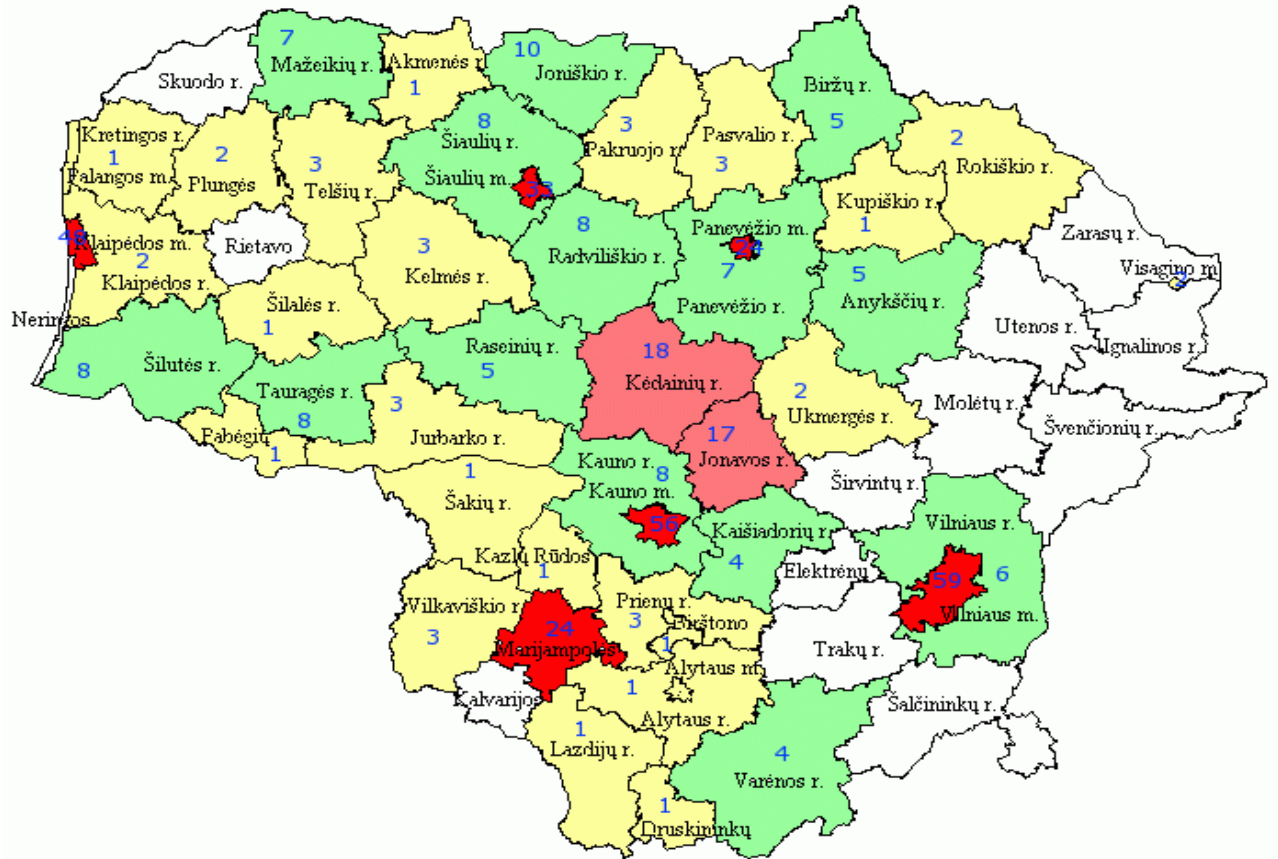
2005 m. redakcijos LR BK 147 str. dispozicijos schema¹⁸⁸

¹⁸⁸ BURDA, R.; GRUODYTĖ, E.; KRIKŠČIŪNAS, R. *Prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimo metodika*. Vilnius: Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuras, 2007, p. 10. ISBN 978-955-697-05-3.

PRIEDAS NR. 2

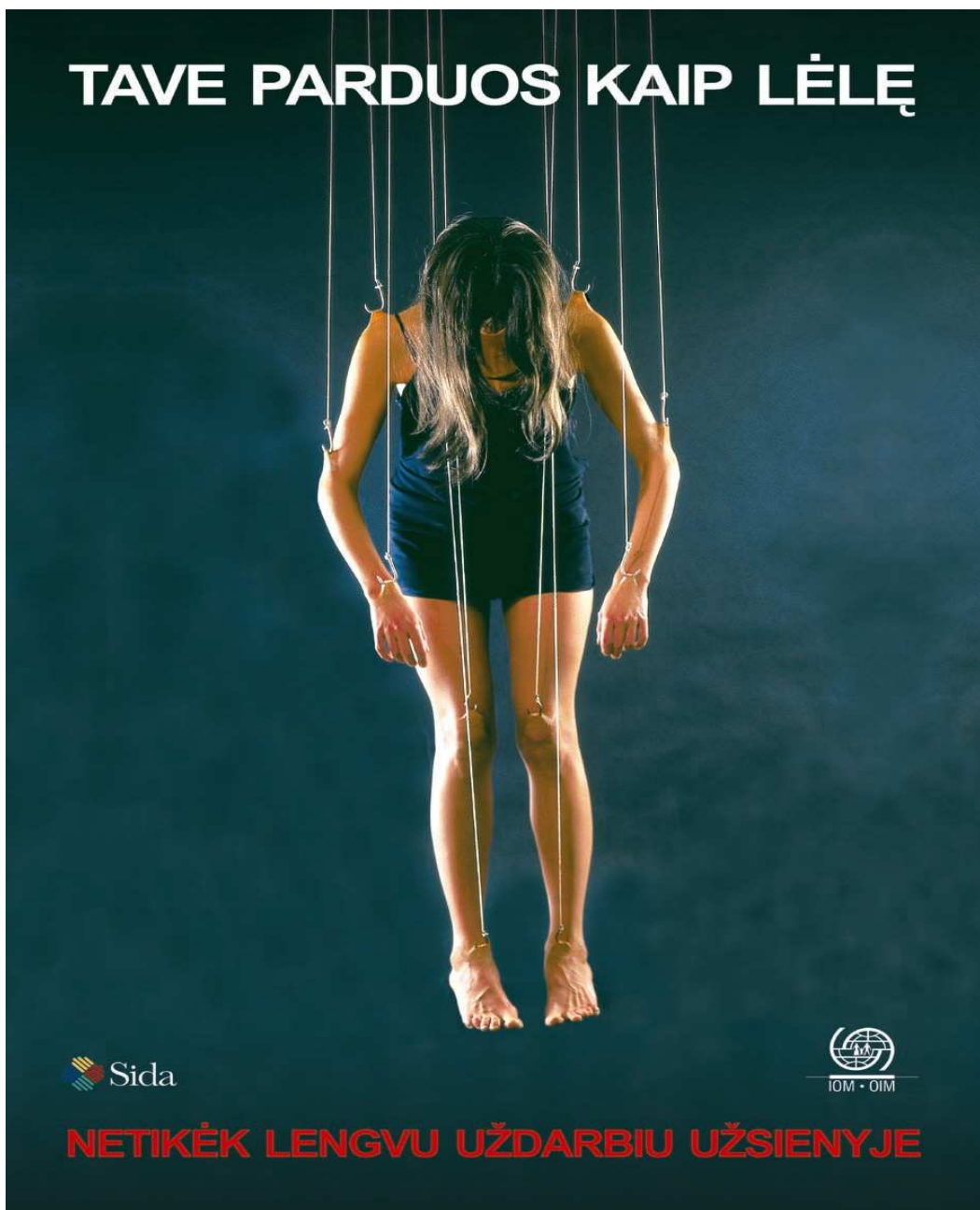
Prekybos žmonėmis geografinė apimtis Lietuvoje 2004-2008 m.¹⁸⁹

¹⁸⁹ 2009 m. kovo 19 d. TMO Vilniaus biuro vadovės A. Sipavičienės pranešimas „Prekyba žmonėmis: problemos, mechanizmai, sprendimų paieška“ metinėje Jungtinių Tautų Nevyriausybinių organizacijų FAWCO (Federation of American Women Clubs Overseas) konferencijoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iom.lt/lt/naujienos/>>.

PRIEDAS NR. 3

2001-2003 m. informacinės kampanijos vaizdinė priemonė¹⁹⁰

¹⁹⁰ 2009 m. kovo 19 d. TMO Vilniaus biuro vadovės A. Sipavičienės pranešimas „Prekyba žmonėmis: problemos, mechanizmai, sprendimų paieška“ metinėje Jungtinių Tautų Nevyriausybinių organizacijos FAWCO (Federation of American Women Clubs Overseas) konferencijoje. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.iom.lt/lt/naujienos/>>.

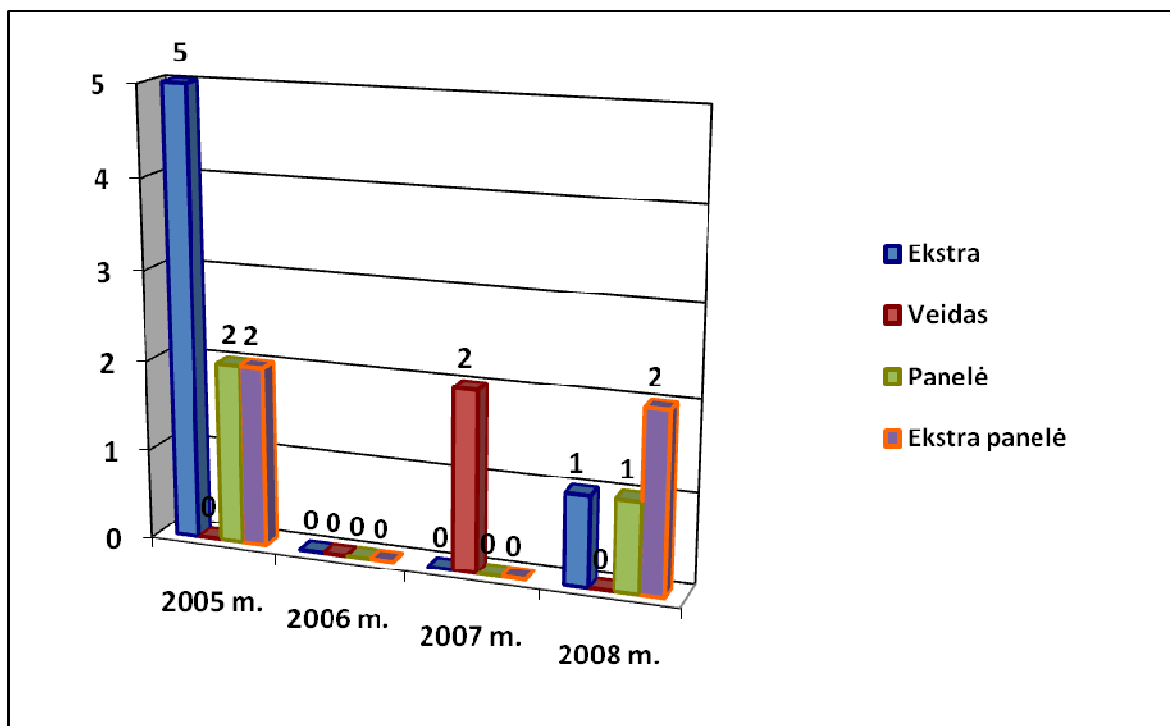
PRIEDAS NR. 4

Straipsnių, susijusių su prekyba žmonėmis, kiekis nagrinėjamuose leidiniuose 2005 - 2008 m. laikotarpyje

Metai Leidiniai	2005	2006	2007	2008	Iš viso straipsnių žurnaluose
Veidas	0	0	2	0	2
Ekstra	4	0	0	1	5
Panelė	2	0	0	1	3
Ekstra panelė	2	0	0	2	4
Iš viso straipsnių per metus	8	0	2	4	14

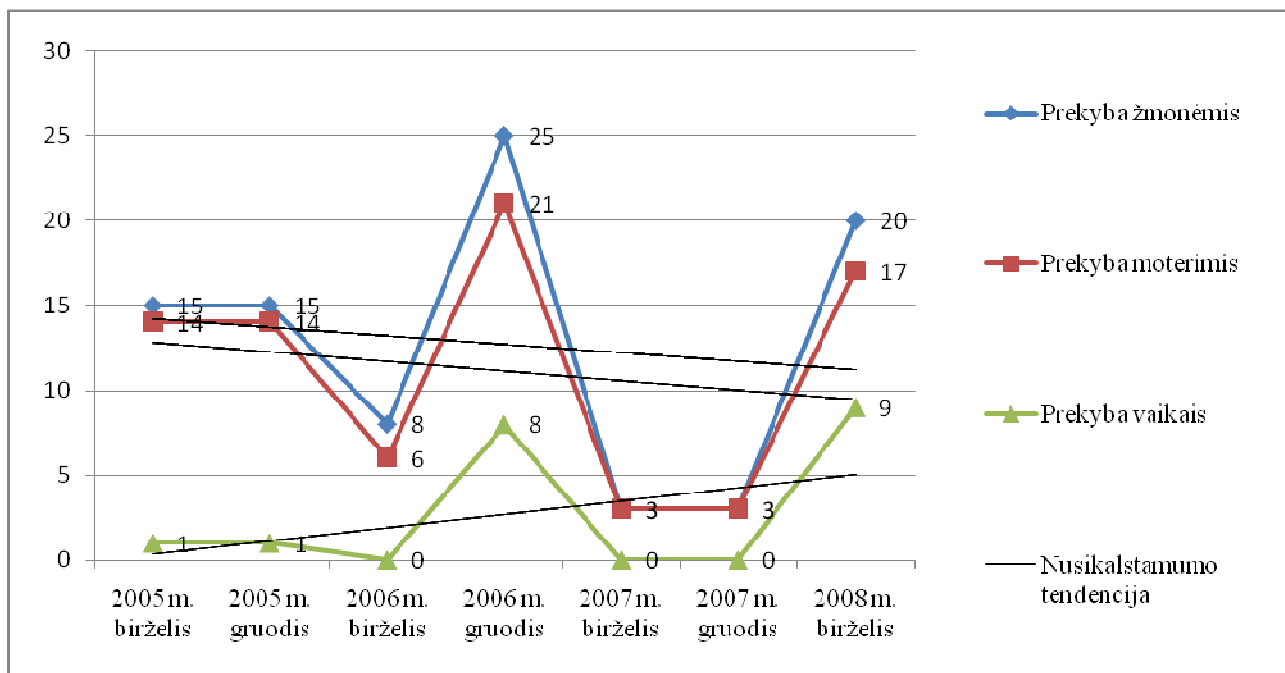
PRIEDAS NR. 5

Straipsnių, susijusių su prekyba žmonėmis, kiekį vaizduojanti stulpelinė diagrama (nagrinėti 2005 - 2008 m. laikotarpio leidiniai)

PRIEDAS NR. 6

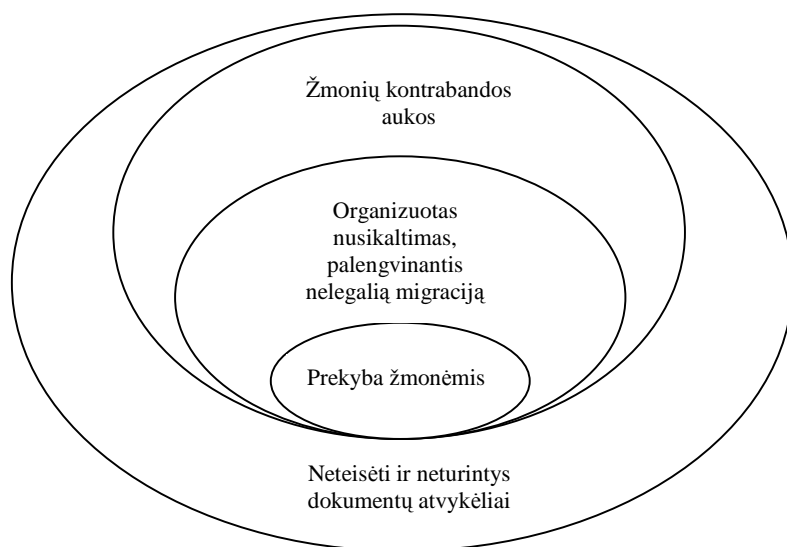
Duomenys apie iškeltas baudžiamąsias bylas Lietuvoje pagal BK 147str. ir BK 157 str.¹⁹¹

¹⁹¹ Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys. [interaktyvus] [žiūrėta 2009 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt:8000/asis/>>.

PRIEDAS NR. 7

Organizuotų nusikalstamų grupuočių vaidmuo žmonių kontrabandos ir prekybos žmonėmis veiklose¹⁹²

¹⁹² FREILICH, J.; GUERETTE, R. *Migration, Culture, Conflict, Crime and Terrorism*. USA: Ashgata, 2006. p. 138. ISBN 978-0-7546-2650-3.